

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za romanistiku

KONTRASTIVNA ANALIZA ISTRORUMUNJSKOG I BAJAŠKOG RUMUNJSKOG

Studentica: Valentina Žugčić

Mentor: dr. sc. Petar Radosavljević

Zagreb, lipanj 2014.

Universitatea din Zagreb
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale
Catedra de Romanistică

ANALIZA CONTRASTIVĂ A ISTROROMÂNEI ȘI A ROMÂNEI BĂIEȘILOR

Studentă: Valentina Žugčić

Mentor: dr. Petar Radosavljević

Zagreb, iunie 2014

CUPRINS

1	INTRODUCERE	3
1.1	LIMBĂ, DIALECT, GRAI	4
2	FONETICĂ ȘI FONOLOGIE	11
2.1	VOCALE.....	12
2.2	SEMIVOCAL, SEMICONSOANE, DIFTONGI, TRIFTONGI. HIAT.	13
2.3	PERECHE MINIMALĂ	13
2.4	CONSOANE	14
2.5	ACCENT.....	15
3	LIMBA ROMÂNĂ STANDARD	16
3.1	VOCALELE LIMBII ROMÂNE STANDARD	19
3.2	SEMIVOCAL, DIFTONGI, TRIFTONGI. HIAT (LIMBA ROMÂNĂ STANDARD).....	23
3.3	CONSOANELE LIMBII ROMÂNE STANDARD	25
3.4	ACCENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ STANDARD	30
4	DIALECTUL ISTROROMÂN.....	31
4.1	VOCALELE DIALECTULUI ISTROROMÂN.....	34
4.2	DIFTONGI ȘI PERECHI MINIMALE DIALECTULUI ISTROROMÂN	39
4.3	CONSOANELE DIALECTULUI ISTROROMÂN	42
4.4	ACCENT ÎN DIALECTUL ISTROROMÂN.....	49
5	GRAIURILE ROMÂNEI BĂIEȘILOR	50
5.1	VOCALELE GRAIURILOR ALE ROMÂNEI BĂIEȘILOR.....	53
5.1.1	GRAIUL ARDELEAN	53
5.1.2	GRAIUL MUNTEAN DIN BARANJA	57
5.1.3	GRAIUL MUNTEAN LUDĂRESC.....	59
5.2	SEMICONSOANE, DIFTONGI, TRIFTONGI (ROMÂNA BĂIEȘILOR)	62
5.2.1	GRAIUL ARDELEAN	62
5.2.2	GRAIUL MUNTEAN DIN BARANJA	63
5.2.3	GRAIUL MUNTEAN LUDĂRESC.....	64

5.3	PERECHI MINIMALE ALE GRAIURILOR BĂIEȘILOR	65
5.4	CONSOANELE ALE ROMÂNEI BĂIEȘILOR.....	67
5.4.1	GRAIUL ARDELEAN	67
5.4.2	GRAIUL MUNTEAN DIN BARANJA	74
5.4.3	GRAIUL MUNTEAN LUDĂRESC.....	80
5.5	ACCENT ÎN GRAIURILE BĂIEȘILOR	85
6	ANALIZA CONTRASTIVĂ.....	86
6.1	VOCALELE.....	86
6.2	SEMIVOCALLELE, SEMICONSOANELE, DIFTONGII ȘI TRIFTONGII.....	88
6.3	CONSOANELE	89
7	CONCLUZII.....	95
8	SAŽETAK	98
9	ANEXĂ.....	101
	AMEŢV ŽEJÂNSKILE TENIS.....	102
	A MEŢ MATEMATIKA.....	104
	TETA JEĽINA	104
	AMEŢLE PUPE.....	104
	LA SUDOPER.....	105
10	BIBLIOGRAFIE.....	106

1 INTRODUCERE

Motivul nostru pentru scrierea acestei lucrări este inexistența unei asemenea analize, pentru care credem că se va dovedi ca utilă în viitor. Temeile unor astfel de considerații sunt ambițioase, dar (credem) nu și imaginare: istroromâna este înrudită cu dacoromâna, iar româna băieșilor este o variantă a dacoromânei, care este baza limbii române standard. Nu putem stabili perioadă și modul exact a formării istroromânei și a românei băieșilor (există mai multe ipoteze), nici cum și în ce perioadă au ajuns istroromânii și băieșii în Croația (timpul presupus sosirii ambelor grupuri etnice cuprinde câteva secole). Sperăm că analiza aceasta, când va fi completată, ne va ajuta în formarea unei ipoteze care ar putea să ne dea cel mai puțin un răspuns la astfel de întrebări.

În această lucrare vom analiza aspecte fonetice și fonologice ale românei standard, ale istroromânei și ale românei băieșilor pentru că toate au mult în comun cu dialectul dacoromân și din acest motiv credem că va fi interesant să compărăm asemănările și diferențele între ei. La început vom stabili diferența între definiții de limbă, dialect și grai și vom explica de ce ne referim la istroromâna ca la dialect și la româna băieșilor ca la grai. Urmează nota introductivă despre termeni principali din fonetica și fonologia de care relatăm în lucrarea aceasta (noțiuni de vocale, semivocale, semiconsoane, diftongi, triftongi, hiat, consoane și accent). Apoi vom oferi analiza sistemului fonetic și fonologic al românei standard, al dialectului istroromân și al graiurilor băieșilor. Vom începe cu clasificarea vocalelor, apoi vom relata în scurt despre semivocale și semiconsoane, diftongi, triftongi și hiat. Vom continua cu clasificarea consoanelor și la sfârșit vom oferi niște informații despre accent. Vorbind despre caracteristicile dialectului istroromân și ale graiurilor băieșilor vom relata și despre noțiunea de perechi minimale. La final vom face comparația tuturor sistemelor urmată de comentari.

1.1 LIMBĂ, DIALECT, GRAI

Această parte a lucrării va relata despre diferite puncte de vedere legate de noțiuni de limbă, dialect și grai pentru că nu s-a ajuns la un acord definitiv când este vorba de limba română standard și de dialectele și graiurile ei. Din acest motiv, vom cita câteva definiții de limbă, dialect, subdialect și grai și vom expune niște puncte de vedere legate de clasificarea lor. La final vom explica perspectiva noastră, de la care vom vorbi despre istroromâna și româna băieșilor.

Când susținem că româna este o limbă (l. națională, l. oficială, l. standard; cro. *jezik, nacionalni j., službeni j., standardni j.*), care are dialectele și graiurile ei, facem referența la definițiile următoare, oferite de Constantinescu-Dobridor, care corespund definițiilor oferite de Trask¹ și de situl web *Portalul croat de limbă (Hrvatski jezični portal*²):

- 1) limbă: mijloc principal de comunicare între membri unei colectivități umane, istoricește constituită, alcătuit din mai multe sisteme: fonetic, lexic și gramatical, instrument de comunicare conform căruia experiența omenească este analizată diferit în fiecare comunitate, în unități înzestrate cu un conținut semantic și cu o expresie fonică. De exemplu: l. unui trib, l. unui popor, l. unei națiuni³.

jezik: sustav glasova, gramatike, naglasaka, riječi i fraza kojima ljudi izražavaju svoje misli i osjećaje; riječi i metode njihova kombiniranja koje upotrebljavaju i razumiju drugi ljudi [...]; čujan i artikuliran sustav za prenošenje poruka proizveden radom govornih organa; sustav artikuliranih glasova izdvojen od drugih⁴.

- 2) limbă națională: l. comună a unei națiuni, constituită mai ales pe baza unui dialect, în anumite condiții storice și tinzând să înlocuiască dialectele și graiurile teritoriale. De exemplu: l. română vorbită în cadrul statutului național român⁵.

nacionalni jezik: glavni jezik određene zemlje [...] pojedinačni jezik koji upotrebljavaju gotovo svi za gotovo sve. Položaj nacionalnog jezika može biti uređen zakonom [...], ali i ne mora [...]⁶.

- 3) limbă oficială: l. folosită în administrația unui stat multinațional sau a unui stat cu naționalități conlocuitoare⁷.

službeni jezik: jezik kojim se službeno komunicira u nekoj zemlji. [...] Svaka vlada određuje jedan ili više jezika na kojima se službeni poslovi mogu zakonito provoditi, a jezik izdvojen na taj način naziva se službenim jezikom na području djelovanja te vlade⁸.

---

¹ TRASK, R. L., *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005

² <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=main>

³ CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980, p. 266

⁴ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

⁵ CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980, p. 267

⁶ TRASK, R. L., *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, p. 208

⁷ CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980, p. 268.

⁸ TRASK, R. L., *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, p. 324

- 4) limbă standard: l. însușită de întreagă colectivitate instruită, indiferent de apartenența dialectală a vorbitorilor unei națiuni [...] L. standard este o formă a limbii naționale unice în care coloratura dialectală este redusă la minimum (prin eliminarea cvasitotală a particularităților dialectale)⁹.

standardni jezik: varijetet jezika koji govornici smatraju najprikladnijim u službenoj komunikaciji i školstvu¹⁰. Standardni jezik osobiti je dijalekt nekog jezika koji je kodificiran i razrađen za šire područje upotrebe¹¹.

Vorbind despre dialecte (cro. *narječje*), în primul rând trebuie să distingem două feluri de dialecte¹²: dialecte (sau variante) sociale, care sunt folosite de vorbitori care aparțin diferitelor categorii sociale (în acest caz, vorbim despre limbaje speciale ca argoul, jargonul sau limbajul profesional). Un alt fel de dialecte sunt cele teritoriale: variante geografice, care se vorbesc pe teritoriile diferite și cărora le aparține istroromâna.

După părerea noastră cea mai completă definiție de dialect o oferă Constantinescu-Dobridor:

dialect: ramificație teritorială (locală) a unei limbi, superioară subdialectului și graiului, dar subordonată limbii naționale, caracterizată prin anumite particularități (mai ales fonetice și lexicale, mai puțin morfologice și sintactice), care o deosebesc de alte ramificații teritoriale ale aceleiași limbi și chiar de limba comună căreia îi aparține în ansamblu. Se constituie în mod frecvent pe baza mai multor graiuri locale, care prezintă trasaturi comune¹³.

Adică, dialectul este o variantă a unei limbi care are trăsături specifice în ceea ce privește în primul rând fonetica și lexicul, iar în cel de-al doilea rând și morfologia și sintaxa, și în acest sens se potrivește cu definiția croată de *narječje*:

narječje: po nekim svojstvima i kriterijima prepoznatljiv govor živoga i prirodnog jezika, skup određenih dijalekata; *kajkavsko narječje*, *čakavsko narječje*, *štokavsko narječje*, skupine hrvatskih dijalekata nazvanih prema upitnoj zamjenici: *kaj*, *ča*, *što*¹⁴

Trebuie totuși accentuat faptul că aceste trăsături specifice se pot diferi de limba comună într-o măsură mai mică, care permite vorbitorilor să se înțeleagă fără dificultăți mari (cum ar fi cazul cu limba suedeză și dialectele ei), sau într-o măsură mai mare, care face o comunicație „normală” foarte grea, dacă nu și imposibilă (cum este caz cu limbile italiană sau română și dialectele lor).

⁹ CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980, p. 270.

¹⁰ TRASK, R. L., *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, p. 335

¹¹ *ibidem*, p. 57

¹² CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., TODORAN, R.: *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 16

¹³ CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980, p. 153 – 154

¹⁴ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

Cu toate că criteriile istorice și genetice sprijină ipoteza celor patru dialecte istorice ale limbii române (patru dialecte istorice fiind dacoromână, aromână, meglenoromână și istroromână), există și mai multe controverse în legătură cu ipoteza aceasta. Lingviștii sunt conștienți de faptul că raportul între limba română și cele patru dialecte istorice nu este la fel ca cel între, de exemplu, limba italiană și dialectele ei, ceea ce au dovedit și cercetările sociolingvistice, avertizând de faptul că definiții de dialect și de limbă depind de factorii diferiți care (cu trecerea timpului) schimbă complexitatea raporturilor între o oarecare limbă și un oarecare dialect al ei¹⁵. Lingviștii care sunt împotriva teorii despre cele patru dialecte (A. Graur, I. Coteanu, E. Slave) își susțin ipotezele cu următoarele argumente:

1) Graur spune că aromâna, meglenoromâna și istroromâna de sute de ani nu au avut nici un fel de contact între ele, iar vorbitorii lor nu folosesc și nici nu cunosc limba română standard¹⁶.

2) Coteanu susține că nici unul dintre cele patru dialecte nu corespunde criteriilor pentru determinarea apartenenței dialectale. În plus, termene de limbă și de dialect au definițiile foarte vagi, și o singură constantă ar fi faptul că dialectul este întotdeauna subordonat limbii, ceea ce nu este caz cu dialectele limbii române¹⁷.

3) Slave împreună cu Coteanu afirmă că, deși odată poate au fost dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna dialectele unei limbi (protoromânei), clasificarea aceasta după formarea unei limbi standard (naționale) nu a mai fost posibilă. Aromânii, meglenoromânii și istroromânii nu s-au mai simțit ca aparținători la comunitatea căruia îi aparțin românii care vorbesc limba română standard, ceea ce (pentru istroromâni) susține și Kovačec¹⁸.

Pe de altă parte, Caragiu Marioțeanu¹⁹ oferă șapte criterii de delimitare a limbii și a dialectului, pe care le aplică la româna:

1) **Criteriul subordonării** – Nu se oferă o soluție în ceea ce privește aplicarea acestui criteriu la română, se numai afirmă că este criteriul cel mai discutabil: autorii informează că unii lingviști sprijină ipoteza după care cele patru dialecte storice sunt, de fapt, limbi

---

¹⁵ KOVAČEC, A.: *Status kontinentalnih balkanskoromanskih idioma i 'relativistički pristup'*, *Suvremena lingvistika*, Zagreb, 1993, nr. 35 – 36, p. 131 – 141

¹⁶ *ibidem*, p. 132

¹⁷ *ibidem*, p. 132

¹⁸ *ibidem*, p. 133

¹⁹ CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R.: *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 19 – 24

independente. Totuși, subliniază autorii, partea cea mai mare a lingviștilor români s-au exprimat împotriva acestei ipoteze, între care și Todoran, Rosetti și Petrovici.

2) **Criteriul genetico-structural** – Următorul criteriu după importanța favorizează existența dialectelor române. Sunt oferite argumentele bine întemeiate: toate dialectele ale limbii române provin din româna comună, care s-a vorbit până la separarea lor. Din pricina că limba română s-a dezvoltat în România de Est, are multe particularități care o deosebesc de celelalte limbi romanice. La fel, toate dialectele ei au (într-o măsură) aceeași structură fonetică, gramaticală și lexicală. În continuare cităm niște exemple:

Nu poate fi vorba de limbi aparte din moment ce, spre exemplu, latinului *tōtus* îi corespunde, în cele patru dialecte, *tot*, după cum lui *trēs* îi corespunde *trei*. [...] Excepțiile sînt aceleași în toate dialectele. Spre exemplu, lat. *autūmnus* > dr., ar., mgl. *toamnă*, ir. *tomnē* (formă mai nouă, în locul unui mai vechi *toamnă*). [...] Dăm, în continuare, și câteva fraze pentru a demonstra structura dialectelor sud-dunărene și, totodată, unitatea limbii române.

Dialectul dacoromân: Era odată un împărat care nu avea nici un fiu și dorea mult să aibă un fiu, ca să nu i se stingă numele. De aceea se ruga la Dumnezeu să-i dea un fiu.

Dialectul aromân: Eară nă oară un amiră, țe no-aveà niți-un h'il'ū și multu dureà s-aibă un h'il'ū, tra s nu-l' se-astîngă numa. De-ațea nîs urà la dumnidzău să-l' da un h'il'ū.

Dialectul meglenoromân: Ra ună oară un ampirat, cari nu vè niți un il'ū și multu țineà să aibă un il'ū sa nu-l' si stingă numea. Di țeà țel tucu si rugà la domnu să-l da un il'ū.

Dialectul istroromân: O votè fost-a un crâl', cârle n-ă vut naņk(e) un fil' si je reț fost căro rāda vè un fil', se nu l'i se zatarè lumele. Din țasta rugāt-a domnu neca-l' dāje un fil'^{20, 21}.

3) **Criteriul înțelegerii** – Unii lingviști afirmă că doi vorbitori se înțeleg dacă folosesc dialectele acelorași limbi, ceea ce nu este posibil dacă vorbesc limbi diferite. Autorii afirmă un fapt interesant: textele prezentate ne dovedesc că, de fapt, se înțeleg mai ușor un dacoromân și un aromân decât un italian din Piemont și unul din Puglia.

4) **Criteriul istorico-politic** – Lingviștii care sprijină teoria dialectelor istorice române țin cont și de factori extralingvistici (istorici, culturali, sociali...) care ar trebui să-i completeze pe cei lingvistici. Din nou, nici criteriul acesta nu poate clarifica cu totul situația, pentru că numai unul dintre cele patru dialecte contribuie (sau a contribuit) la formarea limbii naționale (și standard) române – cel dacoromân. Pe de altă parte, există numeroase dialecte fără această funcție, cum ar fi dialectul corsican în Italia sau galician în Spania. Dialectul poate deveni o limbă dacă mai mulți factori favorizează dezvoltarea lui, iar datorită condițiilor speciale poate și să rămână dialect (dialectele românești sunt în condiția unei „antichități vii”) sau să dispară.

²⁰ CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R.: *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 20 – 21

²¹ Scrierea preluată din carte sus citată nu corespunde scrierii folosite în lucrarea de față. Caragiu Marioțeanu a preluat textele de la S. Pușcariu (*Études de linguistique roumaine*, Cluj – București, 1937, p. 66 – 67), în timp ce noi ne-am folosit de ortografia propusă de *Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și Jeiână (OVŽJ – Očuvanje vlaškog i žejanskog jezika)*.

5) **Criteriul verigilor intermediare** – Sau criteriul continuități teritoriale afirmă că trecerea de la un dialect la alt este treptată (dialecte de convergență a lui Martinet, sau dialecte convergente/tipice de Todoran, care participă la formarea limbi naționale). Acesta nu este caz cu dialecte românești, unde trecerea este bruscă; adică este vorba de dialecte de divergență (Martinet) sau dialecte divergente/atipice (Todoran). Aceste dialecte nu participă la formarea limbi naționale.

6) **Criteriul conștiinței și voinței comunității de vorbitori** – Autorii menționează că Tagliavini afirmă că vorbitorii aceluiși dialect susțin că este vorba de un dialect german, dacă trăiesc în Germania, sau că este un dialect olandez, dacă trăiesc în Olanda. Pe de altă parte, Cazacu afirmă că acest criteriu nu are aceeași importanță în fiecare perioadă a dezvoltării unei limbi sau a unei națiuni. În ceea ce privește vorbitori dialectelor române, trebuie spus că numai aromânii într-o perioadă scurtă și-au manifestat conștiința apartenenței la comunitatea românească.

7) **Criteriul funcțiilor unui idiom** – Acesta nu este un criteriu universal. Aici este vorba de lipsa culturii (literatură, știință) și a școlilor care caracterizează un dialect. Dintre cele patru dialecte, numai în aromână a început să se dezvolte literatură. Pe de altă parte, în multe dialecte italiene a existat și există literatură mai mult sau mai puțin bogată, dar ele au totuși rămas în stadiul de dialect²².

După ce am prezentat mai multe puncte de vedere, am ajuns la concluzia că istroromâna, împreună cu aromâna și meglenoromâna este un dialect român istoric. Motivul unei astfel de concluzii este faptul că există mai multe criterii care o susțin (criterii doi, trei, patru, cinci și șapte ale lui Marioțeanu) decât cele împotriva ei. Criteriul unu (c. subordonării) de Marioțeanu nu apără nici o opinie: se enumeră opiniile niștor lingviști. În ceea ce privește ipotezele lui Graur, Coteanu și Slave, trebuie spus că din punctul de vedere a dezvoltării culturale, trei din cele patru dialecte (adică toate, în afară de dacoromână, care este baza limbii standard) nu au dezvoltat în cursul istoriei nici un fel de literatură constantă, ceea ce dovedește subordonarea lor de către limba standard. Faptul că nu există niciun contact dintre ele din nou nu dovedește prea mult, pentru că o asemenea poziție au și, de exemplu, dialectul portughez în Brazilia și limba portugheză standard. Adică, numai criteriul șase al lui Marioțeanu, acel legat de conștiință și voință a comunității de vorbitori (pe care îl apără și

---

²² CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R.: *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 19 – 24

Coteanu și Slave) se exprimă împotriva existenței dialectelor române. Chiar și acest criteriu este valabil numai din punct de vedere politic: oamenii care trăiesc în Brazilia sunt brazilieni, ci nu portughezi, cu toate că vorbesc dialectul portughez. În aceeași situație sunt și aromâni, meglenoromâni și istroromâni: simt apartenența statului în care trăiesc și a cărui cultura cunosc, cu toate că din punctul de vedere lingvistic putem vorbi de ei ca poporul (istoric) român.

Mai departe, când vorbim despre noțiuni de subdialect și grai, trebuie spus că subdialect (cro. *dijalekt*) se definește ca

ramificație teritorială a unei limbi, subordonată dialectului, superioară graiului și opusă altor s. printr-o serie de particularități. [...] S. dispune de un sistem lingvistic coerent, cu norme proprii care asigură comunicarea eficientă în cadrul comunității sociale (rurale, de obicei). [...] Noțiunea de s. este relativă și poate fi înțeleasă diferit de la o limbă la alta, în funcție de condițiile în care se prezintă un teritoriu lingvistic²³.

Definiția românească de „subdialect” corespunde definiției croate de *dijalekt*:

U skladu s hrvatskim lingvističkim nazivljem, dijalekt je koji od govora unutar jednoga od triju hrvatskih narječja [...]. Budući da se unutar jednog narječja govori više ili manje razlikuju, narječja se dalje dijele na dijalekte²⁴.

Grai (cro. *govor*) este definit ca

unitate lingvistică subordonată dialectului, caracteristică pentru o regiune mai puțin întinsă, cu particularități proprii (mai ales fonetice și lexicale). [...] G. dispune de un sistem lingvistic coerent cu norme proprii care asigură comunicarea eficientă în cadrul comunității sociale (rurale, de obicei). Termenul g. are accepțiuni variate: desemnează vorbirea unui singur individ (idiolect) sau mijlocul de comunicare lingvistică folosit într-o familie, într-o localitate sau într-o regiune²⁵.

govor: idiom unutar nekog jezika koji se izdvaja i prepoznaje po nekim svojstvima [...] Jezični tip koji se unutar dijalekta/narječja ističe manjim, ali postojanim obilježjima, govor jednog sela, kraja, itd.²⁶.

În relatarea noastră, cum am deja explicat, ne vom referi la istroromână ca la un dialect. Pentru că există două variante ale acestui dialect conforme cu definiția graiului, la aceste ne vom referi ca la graiuri (graiul nordic din Žejân²⁷ și cel sudic care se vorbește în mai multe sate).

²³ CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980, p. 400 – 401

²⁴ TRASK, R. L., *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, p. 56

²⁵ CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980, p. 221 – 222

²⁶ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

²⁷ Motivele folosirii acestei transcripții este explicată în capitol „Dialectul istroromân” (p. 30).

În ceea ce privește româna băieșilor, Radosavljević afirmă:

Uzimajući u obzir da se radi o trima različitim idiomima koje govore Romi Bajaši u Republici Hrvatskoj, te da su ti idiomi relativno dobro međusobno odijeljeni (kako jezično, tako i geografski), koristimo termin „dijalekt” kada govorimo o svakoj od te tri različite jezične jedinice. Pri tome, pojam dijalekta uzimamo generički i kao pojam koji je podređen pojmu jezik u smislu jezičnog sustava kojeg upotrebljavaju pripadnici određene skupine, u konkretnom slučaju Bajaši. Također, ne dovodimo u pitanje to što je kod predmetnih idioma riječ o varijantama (dako)rumunjskog jezika²⁸.

La fel, Radosavljević susține că și din cauza tradiției lingvistice românești este mai adecvat să se folosească termenul *grai*. Părerea noastră este că ar trebui să se vorbească despre româna băieșilor ca despre niște graiuri dacoromâne specifice. Motivele unei asemenea opinii se găsesc în faptul că limba româna are patru dialecte, iar dialectul dacoromân are între două și cinci subdialecte, denumirile cărora provin din provinciile istorice românești: moldovean, muntean, bănățean, crișean și maramureșean²⁹. Româna băieșilor, având mult în comun cu dialectul dacoromân în ciuda influenței limbilor diferite (în primul rând croată, vorbitorii graiurilor băieșilor trăind pentru secole în Croația, apoi și sârbă, maghiară,...)³⁰, este o altă varietate a lui. Fiindcă româna băieșilor are trei varietăți (separate geografic și cu deosebiri lor specifice) care au originea în niște graiuri dacoromâne (mureșene, bănățene și crișene pentru băieșii ardeleni, și graiuri muntene pentru munteni ludari și cei din Baranja), în această lucrare ne vom referi la varietățile românei băieșilor ca la graiuri.

---

²⁸ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj*, „Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije”, 2010, p. 435 – 447

²⁹ CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., TODORAN, R.: *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 15

AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 16 – 17

³⁰ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013

2 FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

În această parte a lucrării vom relata despre fonetica și fonologia a românei standard, a istroromânei și a românei băieșilor. Am decis să oferim analiza aceasta pentru că suntem de părere că trasaturile fonetice și fonologice ale românei standard, ale istroromânei și ale românei băieșilor vor putea arăta în mod cel mai bun gradul lor de însemnare. Vom începe cu descrierea generală a vocalelor, a consoanelor, a semivocalelor, a diftongilor, a triftongilor, a hiatului, a perechilor minimale și a accentului. Apoi vom scoate în relief particularități lor și vom compara funcții lor în româna standard, istroromâna și româna băieșilor. Vom arata toate particularități în niște tabele îndeplinite cu comentari și ipoteze posibile. Partea cea mai mare a semnelor fonetice folosite este preluată de IPA (2005), iar lista referențelor folosite în fiecare capitol se găsește la subsol.

2.1 VOCALE

Vocalele³¹ sunt sunete produse prin scurgerea neîmpiedicată, continuă a curentului de aer prin canalul vorbitor. Ele alcătuiesc silabe, care la rândul lor pot fi deschise (care termină într-o vocală) și închise (care termină în consoană sau în semivocală), apoi acoperite (dacă încep cu consoane) și neacoperite (dacă încep cu vocale). Putem clasifica vocalele prin:

1) **Poziția limbi pe verticală:**

- superioară (limba ocupă poziția de sus în timpul rostirii a vocalei)
- medie (limba ocupă poziția de mijloc)
- inferioară (limba ocupă poziția de jos)

2) **Gradul de deschidere a gurii.** Deschiderea poate forma vocale:

- închise (gură minimal deschisă)
- medii (grad mijlociu de deschidere a gurii)
- deschise (gură maximal deschisă)

3) **Poziția limbi pe orizontală:**

- anterioară (limba este înaintată spre alveole)
- centrală (limba are poziția centrală)
- posterioară (limba este poziționată în partea posterioară a cavității bucale)

4) După **participarea buzelor** la formarea vocalelor, avem vocale labiale și nelabiale.

---

³¹ BĂRBUȚĂ, I., et. al., coordonator COTELNIC, T., *Gramatica uzuală a limbi române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 8 – 10

AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 93 – 99

2.2 SEMIVOCALĂ, SEMICONSOANĂ, DIFTONGI, TRIFTONGI. HIAT.

Semivocale și semiconsoane³² sunt caracterizate prin rostire redusă (au amplitudinea vibrații mai mică). De acesta sunt mereu însoțite de vocale, cu care formează diftongi și triftongi. Diftongii sunt constituiți de o vocală și o semivocală sau semiconsoană. Dacă semivocalele (semiconsoanele) precedează vocale, vorbim de diftongi ascendenți, iar dacă semivocalele (semiconsoanele) urmează vocale, este vorba de diftongi descendenți. Triftongii sunt constituiți de două semivocale (semiconsoane) și o vocală. În cel mai mare număr de cazuri, o semivocală (semiconsoană) precedează, iar una urmează vocală.

Hiatul este opus diftongilor și triftongilor: apare când două vocale se găsesc una lângă alta, dar fac parte de silabe diferite, și din cauza aceasta nu se citesc cum ar fi împreună (ca la diftong). Există grupuri de vocale care se pot citi și ca diftongi sau triftongi, și ca hiat (d. e., *au* [aw] și *a-ur* [aur], *rea* [re̞a] și *re-al* [real], *creioane* [crejoane] și *avi-oane* [avioane]).

2.3 PERECHE MINIMALĂ

Pereche minimală³³ se formează când cel mai puțin două cuvinte se deosebesc prin numai un fonem, cu schimbarea căruia se schimbă și sensul cuvintelor. La fel, cuvinte pot aparține diferitelor categorii gramaticale (d. e. o nume și un adjectiv se pot distinge prin numai un fonem). Fonemele prin care cuvinte se disting au rolul distinctiv, de exemplu³⁴:

sac (n., obiect folosit la transportarea unor produse) – **sec** (adj., lipsit de apă) – **soc** (n.; nume dat mai multor specii de arbuști din familia *Sambucus*) – **suc** (n., lichid conținut în special în fructe); **băt** (n., bucată de lemn lungă și subțire) – **bât** (adj., n., bătrân)³⁵.

---

³² COJOCARU, D., *Romanian Grammar*, SEELCR, 2003, p. 19

BĂRBUȚĂ, I., et. al., coordonator COTELNIC, T., *Gramatica uzuală a limbi române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 10, 14 – 15

ROSETTI, A., *Introducere în fonetică*, Editura științifică, București, 1967, p. 83 – 85, 87

³³ IONESCU, E., *Manual de lingvistică generală*, Universitar, București, 2001, p. 107, 115 – 124

³⁴ Cuvinte la care un fonem are rolul distinctiv sunt scrise în litere grase, iar fonemul distinctiv este subliniat. În paranteze sunt scise categorii gramaticale și sensul cuvintelor.

³⁵ Nu vom oferi un capitol special pentru perechile minimale în limba română decât capitolul acesta pentru că perechile minimale sunt mai importante pentru rolul vocalelor în dialectul istroromân și în graiurile băieților.

2.4 CONSOANE

Consoanele³⁶ sunt acele sunete în formarea căruia face parte și zgomot, ci nu numai ton. Se pot clasifica după mai multe criterii:

1) **În funcție de măsura în care la pronunțare participă tonul și zgomotul**, există sonante (dacă tonul predominează asupra zgomotului) și nesonante sau zgomotoase. Nesonante se pot împărți în sonore (când zgomotul și tonul participă la pronunțare în aceeași măsură) și surde (când zgomotul prevalează și la pronunțare participă coardele vocale).

2) **După locul de formare a obstacolului** (buze, dinți sau limbă) care are funcția de a produce zgomot, sunete se clasifică în labiale (dacă obstacolul este constituit din buzele), dentale (obstacolul principal sunt dinți) și linguale (principalul obstacol îl constituie limbă), dar în regulă obstacolul se formează din mai multe elemente. Prin urmare, avem:

- bilabiale (obstacolul este format din buzele);
- labiodentale (obstacolul îl formează buzele și dinți);
- linguodentale (obstacolul este constituit din limba și dinți).

În funcție de poziția limbi, există consoane:

- prelinguale;
- mediolinguale sau anteropalatale;
- postlinguale sau velare.

3) **După felul obstacolului (modul de articulare)** sunetele se pot împărți în:

- oclusive (organele de articulare formează un obstacol, și aerul trece prin obstacol cu explozie);
- fricative sau continue (organele de articulare formează un canal prin care aerul trece treptat);
- africcate (organele de articulare își schimbă poziția: inițial formează un obstacol (cum ar fi fost pronunțate oclusive), apoi se formează un canal, și prin acesta aerul trece treptat (ca la fricative));
- nazale (cavitatea bucală este închisă și aerul se strecura prin cavitatea nasului);
- vibrante (aerul împins face limba să vibreze);
- laterale (aerul trece prin părțile laterale a limbi).

---

³⁶ BĂRBUȚĂ, I., et. al., coordonator COTELNIC, T., *Gramatica uzuală a limbi române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 10 – 11

AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 93 – 99

2.5 ACCENT

Accentul³⁷ este o unitate suprasegmentală fonemelor și trăsăturilor distinctive, care la rândul lor, sunt unități segmentale. Acesta depinde de secvențe de foneme: toate silabe unei limbi pot fi accentuate sau neaccentuate, iar accentul uneori poate să aibă și rolul distinctiv. Cu ajutorul intonației (altei unități suprasegmentale), accentul poate să creeze trasaturi prosodice: silabe pot fi accentuate/nonaccentuate, ascendente sau descendente (nonascendente și non descendente).

---

³⁷ Ionescu, E., *Manual de lingvistică generală*, București, 2001, p. 107, 124

3 LIMBA ROMÂNĂ STANDARD

Potrivit celei mai acceptate definiții genealogice a lui Rosetti,

Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Impereiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de sud, Dardania, Moesia Superioară și Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre³⁸.

Vorbind din punctul de vedere evoluistic, româna este o limbă indo-europeană din grupul italic al limbilor romanice. S-a dezvoltat pe baza limbii latine vulgare în partea orientală a României, izolată de celelalte limbi romanice. Baza ei, dacă am face o analiză mai adâncă, este latina dunăreană. Cu toate că româna s-a dezvoltat separat de celelalte limbi romanice, are niște trăsături în comun cu ele, cum ar fi articolul hotărât (care, spre deosebire de celelalte limbi romanice, în româna este enclitic), comparația adjectivelor cu *mai* (lat. *magis*) sau forma analitică în formarea viitorului (*eu voi face*). Din cauza poziției geografice, româna a fost supusă unei influențe mari a limbii (neo)grece, iar în lexicul ei se pot nota și niște trăsături ale substratului daco-iliric, pe care îl împarte cu albaneza (substantive legate de viață agricolă, de exemplu). De limba slavă (slava veche), care era limba bisericii, româna a preluat nu numai elemente lexicale (care se folosesc încă astăzi, deși o mare parte a lor sunt legate de biserică), ci și trăsături morfologice și sintactice (dispariția infinitivului, poate), și în ziua de azi aparține uniunii lingvistice balcanice, împreună cu bulgară, macedoneană, albaneză și neogreacă³⁹.

După analiza dialectelor române, s-a ajuns la concluzia că toate cele patru dialecte au o limbă comună din care au evoluat: protoromâna, care se vorbea pe întregul teritoriu al României și al Moldovei de astăzi. Cele patru dialecte istorice sunt: aromâna, meglenoromâna (cu multe trăsături comune), dacoromâna (dialectul pe care se bazează româna standard) și istroromâna (care, în ciuda faptului că se vorbește foarte departe de statul ei original, are multe trăsături comune cu dialectul dacoromân)⁴⁰.

Dacoromâna s-a vorbit la nord de Dunăre. În ciuda diferitelor influențe mari și puternice, acest dialect a păstrat o unitate relativ mare, ceea ce este evident din toponimele păstrate din

---

³⁸ ROSETTI, A., *Istoria limbii române: de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 77

³⁹ AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 17 – 18, 42 – 91
DENSUSIANU, O., *Istoria limbii române, vol. 1*, Editura științifică, București, 1961, p. 139 – 246

ROSETTI, A., *Istoria limbii române: de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 203 – 347, 415 – 431

⁴⁰ AVRAM M. et. al., coordonator SALA, M.; *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, București, 2001, p. 175 – 176

epoca preromâna pe întregul teritoriu romanizat din nordul Dunării⁴¹. O caracteristică tipică a dacoromânei este schimbarea perechilor latine *ks, kt* în *ps, pt* (*coxa – coapsă*)⁴². Dialectul dacoromân a devenit cel care se vorbește ca limba majoritară (și oficială) în România (din 18 891 600 de persoane, 90,9% de vorbitori au declarat că româna este limba lor maternă⁴³) și în Republica Moldova (2,5 milioane de vorbitori^{44, 45}), și în global are 29 de milioane de vorbitori (restul se referă la vorbitori în diaspora)⁴⁶.

Aromâna se vorbește astăzi în Peninsula Balcanică (cel mai mult în Grecia și Macedonia) de aproape 500 de mii de vorbitori, dar încet începe să dispară. Este unul dintre dialecte istorice române și unii lingviști cred că s-a despărțit de protoromână în secolul al X-lea⁴⁷. Se caracterizează cel mai mult prin *a*-ul protetic (ei înșiși spun că sunt *ar(u)mâni*; în timp ce termenul dacoromân este *români*) și prin păstrarea elementelor latine dispărute din dacoromână (este dialectul cel mai arhaic). Silabele finale se termină în vocale (*arbu, lemmu*; în dacoromâna *arbore, lemn*), iar este răspândită și sincopa: *omlu* (în dacoromâna *omul*), *ficiorlu* (în dacoromâna *ficiorul*). Din cauza plasării geografice și vieții nomade, dialectul a fost supus unei influențe mari a altor limbi balcanice și nu este unitar (în diferite locuri există mari diferențe morfosintactice și de vocabular)⁴⁸.

Originile meglenoromânei nu sunt cunoscute: unii susțin că provine din aromână, alții că provine din dacoromână împreună cu aromână. Marioțeanu chiar susține că „dialectul meglenoromân continuă româna comună⁴⁹”, iar apoi afirmă că „Din punct de vedere genetic și tipologic, dialectul meglenoromân aparține la aria lingvistică aromânească⁵⁰”. Meglenoromâna este răspândită pe aproape același teritoriu ca și aromâna: se vorbește în toată Peninsula Balcanică (cel mai mult în Macedonia (munții Meglen)). Dialectul acesta este, la fel

---

⁴¹ AVRAM M. et. al., coordonator SALA, M.; *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, București, 2001, p. 154 – 156

⁴² ROSETTI, A., *Istoria limbii române: de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 128

⁴³ Recensământ din 2011: http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf

⁴⁴ Recensământ din 2004: <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=263&id=2208>

⁴⁵ Rezultate sunt obținute din suma vorbitorilor limbii moldovenești și limbii române, pentru că în Republica Moldova se vorbește limba româna, dar sub numele de limba moldovenească.

⁴⁶ AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 14

⁴⁷ AVRAM M. et. al., coordonator SALA, M.; *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, București, 2001, p. 56 – 59

⁴⁸ CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 175

⁴⁹ *ibidem*, p. 196

⁵⁰ *ibidem*, p. 197

ca și ceilalți, pe cale de dispariție: este vorbit de numai 5 mii de vorbitori. Meglenoromâna nu cunoaște *a*-ul (protetic) neaccentuat (*avea = vea*), pune posesivul *lu* în față de substantivul în genitiv (*lu (un) fi[Ń]loru*), iar *â*-ul accentuat se pronunță ca *o*-ul deschis (*coini – câine, poini – pâine*)⁵¹.

Putem menționa pe scurt și niște momente importante din formarea limbii române. La început trebuie menționat că textul *Torna* (*, torna* sau *retorna*), *frat(r)e* de unii lingviști este considerat ca cel mai vechi text românesc (protoromân), iar după aceștia apar așa numitele texte rotacizante, care poartă niște indicații de existență a limbii române⁵². Din cauza analfabetismului poporului, alte texte scrise apar foarte târziu, la sfârșitul secolului XV și la începutul secolului XVI. Dintre ele este cea mai importantă *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung* (1521).⁵³ Un document important este și *Palia de la Orăștie*, în care este atestat pentru prima oară cuvântul *român*⁵⁴. Pentru răspândirea textelor românești a fost foarte importantă activitatea diaconului Coresi, care a contribuit mult la dezvoltarea românei⁵⁵.

---

⁵¹ AVRAM M. et. al., coordonator SALA, M.; *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, București, 2001, p. 335

CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 198 – 199, 203

⁵² AVRAM M. et. al., coordonator SALA, M.; *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, București, 2001, p. 583 – 584

⁵³ DENSUSIANU, O., *Istoria limbii române*, Vol. 2, Editura științifică, București, 1961, p. 250

⁵⁴ CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 112

⁵⁵ DENSUSIANU, O., *Istoria limbii române*, Vol. 2, Editura științifică, București, 1961, p. 9 – 11

3.1 VOCALELE LIMBII ROMÂNE STANDARD

Limba română standard are șapte vocale⁵⁶ ([a], [ə], [i], [e], [ɨ], [o] și [u]), care se realizează independent de poziția accentului. Urmează listă de vocalele (cu semnele lor fonetice și grafice), descrise după caracteristicile lor. Dam și niște exemple a fiecărei vocale. În urmare, dacă este reținut ca necesar, se găsește comentariu. Caracteristicile vocalelor sunt descrise în mod următor: grad de deschidere a gurii, participarea buzelor, poziția a limbii verticală, poziția a limbii orizontală. Transcripția este făcută după IPA (2005).

Vocala [a], cu semnul grafic A, a:

deschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *mamă, cal, trandafir*.

Vocala [ə], cu semnul grafic Ă, ă:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală și cea orizontală a limbi. Exemple: *părinte, pisică, a păcăli*.

Cea mai mare parte a adjectivelor feminine și a substantivelor feminine nehotărâte se termină în acest sunet. Cuvinte care încep cu sunetul acesta sunt foarte rare.

Vocala [i], cu semnul grafic Â, â⁵⁷:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *tânăr, a mânca, vânzând*.

Această literă nu se poate găsi în pozițiile inițiale sau finale a cuvintelor.

---

⁵⁶ COJOCARU, D., *Romanian Grammar*, SEELCR, 2003, p. 12 – 17

BĂRBUȚĂ, I., et. al., coordonator COTELNIC, T., *Gramatica uzuală a limbii române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 8 – 10

AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 94 – 98

⁵⁷ Cu toate că semnele Â, â și Î, î sunt, de fapt, un sunet ([i]), sunt pe listă amândouă pentru că româna folosește semnul grafic diferit cand sunetul acesta este poziționat la începutul cuvântului (ex., între) și într-un cuvânt (ex., amândoi). Începutul distincției acestor semne se poate nota deja în secolul XVI, iar în secolul al XVIII-lea semnele erau despărțite în definitiv.

Vocala [e], cu semnul grafic E, e:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *parte, a merge, părere*.

Sunetul [e] se folosește ca o literă ajutătoare (fără o valoare fonetică) când se găsește după sunetele [c] și [g]: le schimbă în [tʃe] și [dʒe]. Această tendința a început în secolul al XIV-lea.

Sunetul [e] poate avea rol de semivocală [ɛ] dacă este precedat de consoană sau urmat de [a], [o] în aceeași silabă (*mea, vreo*), sau de semiconsoana [j] la începutul silabei când este urmat de [a] (d. e. *ideea* [ideja]).

La fel, se rostește ca diftongul [je] la începutul cuvintelor: *eu* [jeu], *ei* [jei]. Excepția acestei reguli sunt neologisme (d. e. *electricitate* [elektriʃitate] și numele proprii, d. e. Emil [emil], Eminescu [eminesku]).

Vocala [i], cu semnul grafic I, i:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *inimă, a inaugura, frică*.

Sunetul [i] are rolul specific (ca și rolul lui [e]) când se găsește după sunetele [c] și [g]: le schimbă în [tʃi] și [dʒi]. Această tendința a început în secolul al XIV-lea.

Devine semiconsoană [j] când este precedat sau/și urmat în aceeași silabă de o vocală (*piața* [pjatʃə], *doi* [doj]).

Se pronunță expirând (devine sunet șoptit nesilabic):

când se folosește ca articolul nehotărât la plural (cel mai mult în gen masculin) al substantivelor și al adjectivelor (atunci marchează diferență între singular și plural: profesor [profesor] - profesori [profesorɨ]; vechi [vek'i]),

când se folosește la persoană a II-a în singular, timpul prezent: *eu întreb, tu întrebî* sau când este precedat de un grup de consoane (cu [l] sau [r]) sau de o consoană: Carpați [karpatsɨ], Iași [jaʃɨ].

Dacă rădăcina cuvântului (substantivului) termină cu *-i* la singular, și se ajunge un alt *-i* la plural, care înlocuiește desinența singularului, atunci pluralul lui este *-ii* și se citește [ii] (avem hiat): *fotoliu – fotolii*.

La fel succede dacă cuvânt folosește [i] ca articol nehotărât și ca cel hotărât la plural: *un ministru – niște miniștri – miniștrii acela*.

Pluralul în *-iii* găsim la cuvinte (substantive masculine și adjective) la plural cu articolul hotărât: *un copil – niște copii – copiii aceia; propriu – proprii – proprii*.

Vocala [i], cu semnul grafic Î, î:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *înger, îndrăgostit, a omorî*.

Acest semn se găsește întotdeauna la începutul sau la sfârșitul cuvintelor. Este posibil să-l găsim în mijlocul cuvântului numai în cuvinte compuse (exemplu: *multîndrăgit*) sau în numele proprii de persoane (Căpățîna, Pîrvu).

Vocala [o], cu semnul grafic O, o:

semideschisă, labială (rotunjită), medie după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *obosit, oraș, a coborî*.

Vocală [o] devine semivocală [ɔ] dacă o consoană o precedează, iar [a] o urmează (*soare* [sɔare], *boală* [bɔalə]), sau semiconsoană [w] când se găsește la începutul silabe și este urmată de [a] (*oameni* [wameni]).

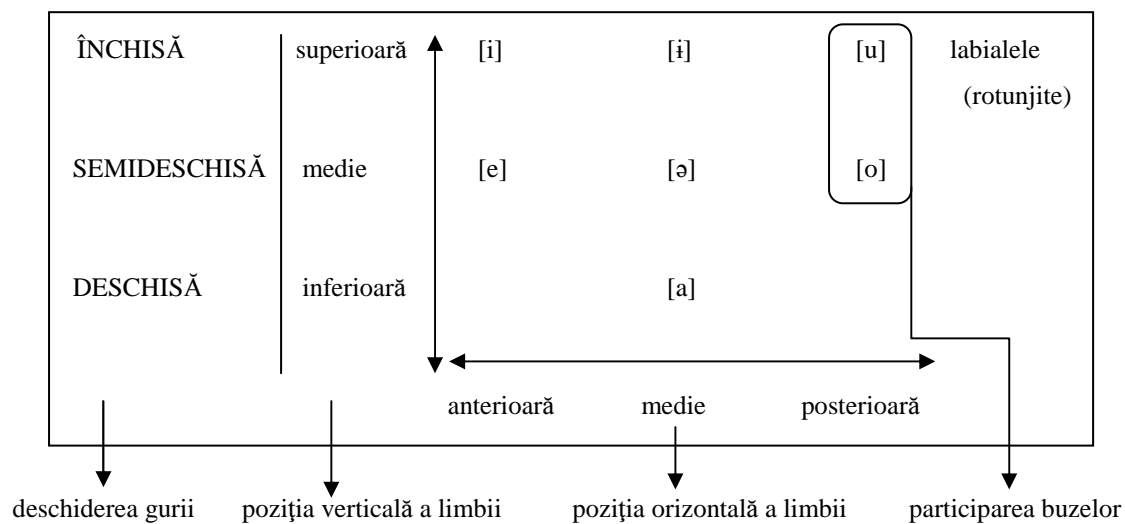
Vocala [u], cu semnul grafic U, u:

închisă, labială (rotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *ultim, sunet, a unge*.

Este semiconsoana [w] când o precedează sau o urmează o vocală în aceeași silabă: *iau* [jaw].

Nu are valoare fonetică când se găsește după [q] și înainte [e] sau [i] (*quipu*).

CRITERIILE CLASIFICĂRII VOCALELOR LIMBII ROMÂNE STANDARD

Tabela 3.1. *Criteriile clasificării vocalelor limbii române standard*

3.2 SEMIVOCAL, DIFTONGI, TRIFTONGI. HIAT (LIMBA ROMÂNĂ STANDARD)

Limba română standard are două semivocale⁵⁸, [ɤ] și [ɔ] și două semiconsoane, [j] și [w] care, însoțite de vocale, formează diftongi și triftongi (mereu sub accent). Diftongii cei mai frecvenți în limba română standard sunt [ɔa], [ja] și [je]. Triftongii sunt constituiți de două semivocale (semiconsoane) și o vocală.

În tabelele cu diftongi și triftongi sunt marcați cu semnul × acei care se pot citi fie ca diftongi sau triftongi fie ca hiat. Totuși trebuie spus că faptul acesta nu este arbitrar.

DIFTONGII ASCENDENȚI	DIFTONGII DISCENDENȚI
[ɤa] dimineață, seară ×	[aj] cai, haină ×
[ɤo] vreo	[aw] dau, auzit ×
[ja] piatră, iarbă ×	[əj] răi ×
[je] pierde, el ×	[əw] tău, rău
[jo] iod, Ion ×	[ij] pâine, câine
[ju] iute, iunie	[iw] pârâu
[ɔa] soare, floare	[ej] lei, chei
[wa] oaspeți, oameni	[ew] meu, mereu ×
[wə] nouă, două	[ij] copii ×
	[iw] viu, fiu
	[oj] doi, noi ×
	[ow] nou, panou
	[uj] gălbui, verzui ×

Tabela 3.2. Diftongii ascendenți și discendenți limbii române standard

⁵⁸ COJOCARU, D., *Romanian Grammar*, SEELCR, 2003, p. 17

DOROBĂȚ, A., FOTEA, M., *Limba română de bază, Vol. I*, Institutul european, Iași, 1999, p. 24 – 25, 46 – 47
BĂRBUȚĂ, I., et. al., coordonator COTELNIC, T., *Gramatica uzuală a limbii române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 10

AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 101

TRIFTONGII
[ɛaj] vedeai
[ɛaw] vedeau
[ɛɔa] pleoapă
[jaj] suiai
[jau] iau
[jej] miei
[jɔa] aripioară ×
[ɔaj] iepuroaică

Tabela 3.3. *Triftongii limbii române standard*

Hiatul este opus diftongilor și triftongilor: apare când două vocale se găsesc una lângă alta, dar fac parte de silabe diferite, și din cauza aceasta nu se citesc cum ar fi împreună (ca la diftong). Există grupuri de vocale care se pot citi și ca diftongi sau triftongi, și ca hiat (d. e., *au* [aw] și *a-ur* [aur], *creioane* [crejɔane] și *avi-oane* [avioane]).

HIATUL
[ai] aici, cais
[au] aur, autobus
[ɔi] străină, găină
[ea] creație, reacție
[ee] alee, orhidee
[eu] Europa, euforie
[ia] dialog, diamant
[ie] lecție, linie
[ii] ființă, știință
[io] miop, dioptrie
[oi] foiță, voință
[oo] alcool, zoologie
[ui] ruină
[uu] ambiguu, continuu
[ioa] avioane

Tabela 3.4. *Hiatul în limba română*

3.3 CONSOANELE LIMBII ROMÂNE STANDARD

Limba română standard are douăzeci și două de consoane⁵⁹: [b], [k], [k'], [tʃ], [d], [f], [g], [g'], [dʒ], [h], [ʒ], [l], [m], [n], [p], [r], [s], [ʃ], [t], [tʂ], [v], [z]. Urmează listă de consoanele (cu semnele lor fonetice și grafice), cu caracteristicile lor (măsura participării a tonului și a zgomotului la rostirea, locul de formare a obstacolului și modul de articulare). În urmare sunt enumerate niște exemple, iar sub acestea, dacă este necesar, se găsește comentariu. Trebuie spus că tabela aceasta cuprinde douăzeci și patru de consoane pentru că am adăugat două grafeme în plus, *K, k*, pentru că apare în niște internaționalisme și după unii autori are o valoare diferită de [k] din *C, c*; și *X, x*, pentru că există în cuvinte românești, ci nu numai în neologisme sau internaționalisme. Am decis să omitem *w* și *y* pentru că sunt foarte rare (apar numai în niște neologisme), iar modul lor de rostirea nu are o caracteristică care ar fi importantă în acest tip de analiză. Transcripția este preluată de IPA (2005).

Consoana [b], cu semnul grafic *B, b*:

nesonantă, sonoră, bilabială, oclusivă. Exemple: *braț, a băga, buzunar*.

Consoana [k], cu semnul grafic *C, c*:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *cap, corp, a ocoli*.

Acest sunet este specific pentru că pronunțarea lui se deosebește depinzând de sunete care-l urmează: se citește [k] dacă este urmat de *a, ă, â, o, u*, de consoane sau dacă se găsește în poziție finală a cuvântului.

Se pronunță [k'] dacă face parte de grup *che, chi* ([k'e] [k'i]), și atunci este consoana nesonantă, surdă, anteropalatală (mediolinguală), oclusivă. Exemple: *chitară, rachetă, chibrit*.

Împărecheată cu vocalele *e* sau *i*, produce sunetul [tʃ] ([tʃe], [tʃi]), nesonant, surd, anteropalatal (mediolingual), africant. Exemple: *ce, cine, a cerși*.

---

⁵⁹ COJOCARU, D., *Romanian Grammar*, SEELCR, 2003, p.12 – 17

BĂRBUȚĂ, I., et. al., coordonator COTELNIC, T., *Gramatica uzuală a limbi române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 10 – 11

AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 94 – 98

Consoana [d], cu semnul grafic D, d:

nesonantă, sonoră, linguodentală⁶⁰ (prelinguală), oclusivă. Exemple: *a da, doamnă, îndrăgostit*.

Consoana [f], cu semnul grafic F, f:

nesonantă, surdă, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *frumos, a fura, trandafir*.

Consoana [g], cu semnul grafic G, g:

nesonantă, sonoră, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *aragaz, găină, dragoste*.

Ca și [k], sunetul [g] se pronunță diferit în diferite poziții: se pronunță [g] înainte de *a, ă, â, o, u*, de consoane sau în poziție finală a cuvântului.

Devine [g'] când se găsește în grup *ghe, ghi* ([g'e] [g'i]), cu valoare de consoana nesonantă, sonoră, anteropalatală (mediolinguală), oclusivă. Exemple: *ghid, înghețată, triumphi*. Când este urmărit de vocalele *e* sau *i* devine [dʒ] ([dʒe], [dʒi]), consoana nesonantă, sonoră, anteropalatală (mediolinguală), africată. Exemple: *geam, minge, gimnast*.

Consoana [h], cu semnul grafic H, h:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), fricativă (continuă). Exemple: *haios, pahar, șah*.

Acest sunet nu are valoare fonetică când este împărecheat cu [c] și [g], atunci marchează valorile lor speciale.

Consoana [ʒ], cu semnul grafic J, j:

nesonantă, sonoră, anteropalatală (mediolinguală), fricativă (continuă). Exemple: *jucărie, ajutor, curățos*.

Consoana [k], cu semnul grafic K, k:

nesonantă, surdă, palatală, oclusivă. Exemple: *kilogram, kilometru, karate*.

Această literă apare cel mai mult în internaționalisme (vezi exemple). Cojocar⁶¹ face diferența între consoana [k] care apare în cuvinte românești și a cărei semnul

---

⁶⁰ După COJOCARU (*Romanian Grammar*, SEELCR, 2003), consoana aceasta este dentală. (p. 13)

⁶¹ COJOCARU, D., *Romanian Grammar*, SEELCR, 2003, p. 12, 14

grafic este *C,c* și consoana [k] din neologisme cu semnul grafic *K, k*: [k] românească este definită ca velară, iar cealaltă ca palatală. Avram⁶², susține că [k] din neologisme se pronunța [k'] dacă este împărecheată cu [e] sau [i].

Consoana [l], cu semnul grafic *L, l*:

sonantă, lichidă, laterală, dentală (prelinguală). Exemple: *leu, a călători, lălea*.

Consoana [m], cu semnul grafic *M, m*:

sonantă, bilabială, nazală. Exemple: *mamă, amintire, timbru*.

Consoana [n], cu semnul grafic *N, n*:

sonantă, linguodentală⁶³ (prelinguală), nazală; d. e. *nume, denumire, vecin*.

Consoana [p], cu semnul grafic *P, p*:

nesonantă, surdă, bilabială, oclusivă. Exemple: *a primi, prenume, lapte*.

Consoana [r], cu semnul grafic *R, r*:

sonantă, apicală, dentală (prelinguală), vibrantă. Exemple: *rând, frunză, a înroși*.

Consoana [s], cu semnul grafic *S, s*:

nesonantă, surdă, linguodentală⁶⁴ (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *a strânge, salariu, casă*.

Consoana [ʃ], cu semnul grafic *Ș, ș*:

nesonantă, surdă, anteropalatală (mediolinguală), fricativă (continuă). Exemple: *șoarece, roșie, cămașă*.

Consoana [t], cu semnul grafic *T, t*:

nesonantă, surdă, linguodentală⁶⁵ (prelinguală), oclusivă. Exemple: *tricou, tânăr, atent*.

---

⁶² AVRAM, M., SALA, M., *Faceți cunoștință cu limba româna*, Echinox, Cluj, 2001, p. 97

⁶³ După COJOCARU (*Romanian Grammar*, SEELCR, 2003), consoana aceasta este dentală. (p. 14)

⁶⁴ După COJOCARU (*Romanian Grammar*, SEELCR, 2003), consoana aceasta este dentală. (p. 15)

Consoana [ts], cu semnul grafic Ț, ț:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), africată. Exemple: *tinerețe, țăran, braț*.

Consoana [v], cu semnul grafic V, v:

nesonantă, sonoră, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *viața, mov, covrig*.

Consoana cu semnul grafic X, x, care se poate citi în două moduri: [ks]; d. e. *pix, taxi*, și [gz], d. e. *examen, exemplu*.

Consoana [z], cu semnul grafic Z, z:

nesonantă, sonoră, linguodentală⁶⁶ (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *zero, zahăr, orez*.

---

⁶⁵ După COJOCARU (*Romanian Grammar*, SEELCR, 2003), consoana aceasta este dentală. (p. 15)

⁶⁶ După COJOCARU (*Romanian Grammar*, SEELCR, 2003), consoana aceasta este dentală. (p. 15)

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI							
			<i>bilabiale</i>	<i>labiodentale</i>	<i>apicală, dentală</i>	<i>linguodentale</i>	<i>dentale</i>	<i>anteropalatale</i>	<i>palatală</i>	<i>velare</i>
			<i>prelinguale</i>			<i>mediolinguale</i>			<i>postlinguale</i>	
NESONANTE	<i>occlusive</i>	<i>sonore</i>	<i>b</i>			<i>d</i>		<i>g'</i>		<i>g</i>
		<i>surde</i>	<i>p</i>			<i>t</i>		<i>k'</i>	<i>k</i>	<i>k</i>
	<i>fricative</i>	<i>sonore</i>		<i>v</i>		<i>z</i>		<i>ʒ</i>		
		<i>surde</i>		<i>f</i>		<i>s</i>		<i>f</i>		<i>h</i>
	<i>africate</i>	<i>sonore</i>						<i>ɖʒ</i>		
		<i>surde</i>					<i>ts</i>	<i>tʃ</i>		
SONANTE	<i>lichide</i>	<i>vibrante</i>			<i>r</i>					
		<i>laterale</i>					<i>l</i>			
	<i>nazale</i>		<i>m</i>			<i>n</i>				

Tabela 3.5. Criteriile clasificării consoanelor limbii române standard⁶⁷

Este important de menționat că tabela aceasta nu cuprinde consoana *x* pentru că se citește ca două consoane ([k] + [s] sau [g] + [z]). La fel, am decis să inserăm sunetul [k] după Cojocar, cu două valori: cea de velară, când îl găsim în cuvinte românești și [k] palatală, găsită numai în internaționalisme.

⁶⁷ BĂRBUȚĂ, Ion, et. al., coordonator COTELNIC, Teodor, *Gramatica uzuală a limbii române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 11

3.4 ACCENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ STANDARD

Accentul⁶⁸ în limba română standard se poate găsi pe orice silabă, dar există și niște reguli. De exemplu, accent pe ultimă silabă au:

- substantivele feminine nehotarâte care în nominativ singularului au desinența *-a* sau *-ea*:

basma, perdea

- verbele la infinitiv de conjugarea întâi, a două și a patra, imperfectul, gerunziul și participiul tuturor verbelor: *a mânca, a vedea, a doborî; cădeam; ajutat; cucerind.*

Infinitiv verbelor conjugării a treia au accent pe penultimă silaba, dar locul lui se schimbă cu schimbarea timpului sau modului: *a face – făcut, a merge – merseseși.*

Substantivele și adjectivele masculine și neutre pot avea accent fie pe ultimă fie pe penultimă silaba: *șofer, senator, autobuz, urât, bolnav, frumos; medic, pupîtru, castravete, liber, fonetic, fierbinte.*

Substantivele feminine pot fi paraxitone, proparaxitone sau proproparaxitone: *anarhie, academie; graniță, pricină; veveriță, lubeniță.*

Diftongii și triftongii sunt mereu accentuați: *cafea, frumoasă, cădeau, leoaică*,⁶⁹, ceea ce nu este caz cu silabele în hiat: *traij – dialog; reacție – realizare; filologie – linie; diodă – miopie; ființă, alee, ambiguu, cooperare.*

Uneori, accentul are rolul distinctiv din punct de vedere semantic sau gramatical: *copii (un copil) – copii (o copie), el întră (indicativ prezentului, persoana a treia) – el intră (indicativ imperfect, persoana a treia).*

---

⁶⁸ DOROBĂȚ, A., FOTEA, M., *Limba română de bază, Vol. 1*, Institutul european, Iași, 1999, p. 47 – 48
COJOCARU, D., *Romanian Grammar*, SEELCR, 2003, p. 18

BĂRBUȚĂ, I., et. al., coordonator COTELNIC, T., *Gramatica uzuală a limbi române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 17 – 18

⁶⁹ Locul accentului este subliniat, iar diftongii, triftongii și silabele în hiat sunt bolduite.

4 DIALECTUL ISTROROMÂN

Istroromâna este dialectul cel mai occidental al românei: se vorbește în Istria (Croatia), în poalele muntelui Čićarija⁷⁰. Nu este încă cunoscut cum au ajuns istroromânii în această parte a Europei. Cele mai cunoscute teorii care dezbat această curiozitate sunt:

1) **Teoria lui Densusianu și lui Popovici**⁷¹, care afirmă că istroromânii au venit din Banat și Transilvania sud-vestică în două valuri: între secolele X și XIII-lea (reprezentat de bănățeni, dacoromâni și meglenoromâni) și între secolele XIV și XV-lea (macedoromâni). Dovezile pentru această teorie ar fi potrivirea grupurilor consonantice în română și latină (*kt*, *ks* din latină s-au schimbat în *pt*, *ps*; *coxa* – *coapsă*, iar grupul *gn* a devenit *mn*; *lignum* – *lemn*) și un număr mai mare de elemente comune împărtășite de albaneză și română, care dovedesc că istroromâna și dacoromâna au substratul comun⁷².

2) **Pușcariu, Kovačec și Petrovici** susțin că istroromânii provin de românii apuseni din nord-vestul Peninsulei Balcanice, iar dialectul lor s-ar fi format la sudul Dunării. În acest sens, Pușcariu a clasificat trei grupuri a protoromânei⁷³:

a) românii apuseni (strămoșii istroromânilor), limba cărora este caracterizată de rotacizmul, conservarea labialelor și schimbarea lui /k/ latinesc în /tʃ/ când este în față lui /e/ sau /i/.

b) românii răsăriteni (strămoșii aromânilor și ai meglenoromânilor). Limba lor se deosebea prin inexistența rotacismului, schimbarea labialelor și sunetul /c/ care apărea prin legarea sunetului /k/ cu /e/ sau /i/.

c) dacoromânii, care au fost în contact cu ambele celelalte grupuri și au cunoscut fonetismul /tʃ/, au palatalizat labialele, iar rotacizmul a existat și el, dar numai regional.

3) **A treia teorie este aceea a lui Scărlatou**⁷⁴ și este cea mai nouă. Potrivit acestei teorii cel mai mare număr de istroromâni este autohton regiunilor nordice ale Peninsulei Balcanice și influențat de popoare din zonele centrale și (nord-)vestice ale Transilvaniei și ale Timocului.

---

⁷⁰ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998., p. 233

⁷¹ GAFU, C.; NUBERT CHEȚAN, M., *Insule de conservare a identității etnice. Istroromânii*, „Philologica Jassyensia“, An III, Nr. 1, 2007, p. 159 – 167

⁷² ROSETTI, A., *Istoria limbii române: de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 128 – 129

⁷³ CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 106 – 109

KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 243

⁷⁴ GAFU, C.; NUBERT CHEȚAN, M., *Insule de conservare a identității etnice. Istroromânii*, „Philologica Jassyensia“, An III, Nr. 1, 2007, p. 159 – 167

Istroromâna se împarte în două graiuri: graiul din nord (vorbit în Žejane (*Žejân*⁷⁵), unde se *cuvintă po žejânsku (se vorbește jeiână)* și graiul din sud (vorbit în mai multe sate pe poalele sud-vestice ale muntelui Učka: Šušnjevića (*Šušnjević*), Nova Vas (*Noselo*), Jesenovik (*Sucodru*), Letaj, Brdo (*Bârdo*⁷⁶) și altele unde locuitorii (bătrâni) spun că se *ganți po šušnevsku (se vorbește šušnevă)*⁷⁷. Cauza acestei despărțirii inegale se găsește în poziția mai protejată, mai izolată a satului Žejân, care s-a dovedit ca foarte utilă pentru conservarea variantei mai arhaice a dialectului. În trecut, izolația satului Žejân a făcut și ca dialectul să dispară mai greu pentru că vorbitorii nu au fost atât de mult influențați de croată și italiană acolo cât în celelalte sate. Cu timpul, totuși, numărul vorbitorilor a scăzut dramatic: Kovačec afirmă că în anii 60 secolului al XX-lea numărul lor era între 1 250 și 1 500, iar astăzi nu putem număra decât 150 de vorbitori. Există un număr mai mare de vorbitori a istroromânei în Australia și în Statele Unite (New York)⁷⁸.

În prezent, dialectul istroromân este inclus în *The Red Book of Endangered Languages (Cartea roșie a limbilor în pericol)* a lui UNESCO ca limba grav periclitată⁷⁹. Este important de menționat (și interesant) că istroromânii nu sunt enumerați ca una din minoritățile naționale în Constituția croată⁸⁰ (cu toate că există ca minorități vlahi și români). Pentru că nu există nicio instituție oficială ca să protejeze dialectul istroromân de dispariție (istroromânii nu au avut niciodată un preot care putea să conducă liturghia în limba lor sau o școală în care se vorbeau și croata și istroromâna), existența întregului grup etnic este în pericol. În ultimii ani au apărut niște inițiative pentru salvarea și promovarea nu numai a dialectului istroromân ci și a obiceiurilor populare. Au loc ateliere și grupuri de joc pentru copii vorbitorilor ca să-i se ridice conștiința despre limba strămoșilor lor, iar în 2005 a început cu lucrarea *Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și Jejiână*⁸¹ (*Očuvanje vlaškog i žejanskog jezika*⁸²) cu proiectul omonim, în cadrul căruia se promovează folosirea și studierea istroromânei, se face

---

⁷⁵ Numele folosite de vorbitori ai istroromânei sunt scrise în cursiv.

⁷⁶ Transcripția toponimelor istroromâne este preluată de *Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și Jejiână (OVŽJ – Očuvanje vlaškog i žejanskog jezika)*, pentru că este cea mai nouă și este folosită de vorbitorii graiurilor istroromâne.

⁷⁷ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 239

⁷⁸ *ibidem*, p. 233

⁷⁹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_istrorom%C3%A2n%C4%83

⁸⁰ BURLACU, M., *Istro-romanians: the Legacy of a Culture*, Bulletin of the Transilvania University of Brașov, Vol. 3 (52), 2010, p. 15 – 22

⁸¹ Graiul istroromân din sud este numit de vorbitorii lui și limba vlahă, de unde provine și numele proiectului.

⁸² <http://www.vlaski-zejanski.com/>

arhiva tuturor materialelor legate de limba și de cultura istroromânilor și se deschid muzee și centre culturale.

Problema dispariției poate ar fi fost și rezolvată (sau cel puțin diminuată) dacă istroromânii ar fi acceptat ajutorul guvernului român; dar nu este notat că ei s-au simțit (sau că se simt) români: cel mai mult se declară croați sau, regional, istrieni. În timpul ocupației italiene o parte a populației istroromâne s-a declarat italiană⁸³.

Cu toate acestea, lingvistic vorbind, istroromânii sunt o populație de origine română, iar limba lor este una din cele patru dialecte istorice a românei. Limba croată a influențat-o, dar numai în anumite aspecte, de exemplu monoftongizarea diftongilor [ea] în [e] și [oa] în [o]⁸⁴, adjectivul antepus substantivului (*un bur om*⁸⁵ ci nu *un om bur*, cum este în dacoromână) sau existență aspectului verbal (*a zalătra – zalajati*, care nu există în dacoromână)⁸⁶. Limba italiană a avut cea mai puternică influență asupra dialectului istroromân în perioada interbelică, dar astăzi numai o parte mică a vorbitorilor se folosește de italiană sau de istriotă. Folosirea limbii slovene este o apariție foarte rară⁸⁷.

---

⁸³ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 237

⁸⁴ *ibidem*, p. 315

⁸⁵ *ibidem*, p. 300

⁸⁶ Ministerul Afacerilor Externe și Institutul „Eudoxiu Hurmuzachi“, coordonator BERCIU-DRĂGHICESCU, A., *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni – Aspecte Identitate și Culturale*, Editura Universității din București, 2012, p. 670

⁸⁷ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 238

4.1 VOCALELE DIALECTULUI ISTROROMÂN

Numărul vocalelor⁸⁸ istroromânei depinde de poziția accentului: în normal, există șase vocale ([a], [ə], [e], [i], [o], [u]). Totuși, vocalele [a] și [e] sub accent produc alte două sunete: [ɑ] și [æ]. În Žejân, Sucodru și Bârdo găsim cinci vocale în silabe deschise finale ([a], [e], [i], [o], [u]), iar în Šušnjevič și Noselo șase ([a], [e], [æ], [i], [o], [u]). Toate vocale și proprietățile lor sunt descrise în urmare (semnele fonetice și grafice și caracteristicile vocalelor, urmate de exemple și, dacă este reținut ca necesar, comentariu). Caracteristicile lor sunt descrise în mod următor: grad de deschidere a gurii, participarea buzelor, poziția a limbii verticală, poziția a limbii orizontală. Cu toate că există, de fapt, două graiuri istroromâne, acestea împărtășesc sistemul fonetic și fonologic, și din acest motiv vom oferi o singură listă pentru vocalele ambelor graiuri. Dacă există diferențe între graiurile, le vom menționa în comentariu. Transcripția fonetică este făcută după IPA (2005), iar exemple sunt luate din transcripția proprie a poveștilor vorbitoarelor autohtone⁸⁹.

Vocala [a], cu semnul grafic A, a:

deschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *čuda* (*mult*), *vęra* (*vară*), *ačela* (*acela*).

Vocala [ə], cu semnul grafic Â, â:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală și cea orizontală a limbi. Exemple: *bâtu* (*băț*), *ân* (*în*), *mârâč* (*martie*).

Sunetul [ə] nu se poate găsi în silabe deschise finale neaccentuate, iar la sud se rostește mai deschis.

Din inventarul vocalelor lipsește vocala românească [ɨ], dar vorbitorii istroromânei uneori o schimbă cu [ə] fără un motiv exact: [møre] și [mire] pentru [mine]. Trebuie spus că M. Caragiu Marioțeanu susține că istroromâna în pozițiile finale ale cuvintelor cunoaște și o variantă a fonemului [ə], și o semnează cu [ě], „sunet intermediar între [e] și [ə], sau ca [a] (în

---

⁸⁸ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 246 – 251

CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 215 – 216

AVRAM, A., *Probleme de fonologie a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2009, p. 233 – 241

⁸⁹ Transcripția făcută din poveștilor Adrijanei Gabriș și a lui Iris Perhat. Poveștile se găsesc în anexă.

Jeiăn)⁹⁰“. Petrovici și Neiescu susțin că vorbitorii istroromânei pronunță o vocală mai închisă decât [ə] românesc, adică, ei pronunță [i]. De asemenea, acești doi lingviști poziționează sunetul [i] istroromân între [i] și [u] (sunetele cele mai închise) și [e] și [o] (sunetele semideschise).⁹¹ Kovačec afirmă că istroromânii cunosc o vocală medie, grupată cu [e] și [o] (adică, istroromânii cunosc sunetul [ə]), dar totuși semnează vocala aceasta cu semnul grafic apartenent fonemului [i], adică *Â, â*, ci nu *Ă, ă*.

Acum reținem oportun să spunem că transcripția grafică *Â, â* a sunetului [ə] este preluată de *Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și Jeiână*, pentru că este transcripția cea mai nouă și o folosesc vorbitorii graiurilor istroromâne și Kovačec. Cu toate acestea, vrem să accentuăm faptul că nu suntem de acord cu această transcripție, pentru că nu este de accord cu tradiția românească. Anume, sunetul acesta, [ə], există și în româna standard, iar semnul acordat acestui sunet este următor: *Ă, ă*. La fel, româna standard cunoaște și sunetul [i], al cui semn este tocmai *Â, â*. Cu toate că dialectul istroromân nu cunoaște ambele foneme, reținem oportun să se folosească semnul *Ă, ă* pentru transcripția fonemului [ə], și nu *Â, â* pentru că previne confundarea fonemelor [ə] și [i] și este în armonia cu tradiția limbii române, căruia aparține și dialectul istroromân. La fel, vrem să subliniem faptul că și Kovačec și *Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și Jeiână* folosesc semnele *Â, â* și în transcripția grafică și în transcripția fonetică, cu toate că semnul fonetic corespundent semnelor *Ă, ă* după IPA (și de noi folosit) este [α]⁹².

Vocala [α], cu semnul grafic *Ă, ă*:

deschisă, labială (rotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *jâko* (foarte, mult), *kâsa* (casa), *tenisăč* (jucător de tenis).

Această vocală se poate rosti și ca diftong, dar realizarea ei depinde de vorbitori și de intensitatea accentului.

Cum am indicat deja, sunetul [a] sub accent poate să se realizeze și ca sunetul [α]. Opiniile asupra relația lor sunt separate: unii lingviști afirmă că este vorba de variante libere, alții că în chestiunea sunt variante poziționale. Există numai o regulă fixă: realizarea lui [α] este posibilă

---

⁹⁰ CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 215

⁹¹ Petrovici și Neiescu, 1964, p. 187 – 214, după AVRAM, A., *Probleme de fonologie a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2009, p. 238

⁹² KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 246

<http://www.vlaski-zejanski.com/Nauci/Nauci/Izgovor>

<http://www.vlaski-zejanski.com/Nauci/Jezicne-lekcije/pisanje>

numai sub accent, și atunci are rol distinctiv: *acață* [akatsa] (*a captura*) – *acățta* [akatsa] ([el] *capturează*). În general, se folosește [a] dacă un cuvânt se percepe ca un cuvânt praromân sau în împrumuturi adaptate (sub accent). Împrumuturi neadaptate, fie din italiană, fie din croată folosesc numai [a]. Această teorie explică și forme ambigue (variante libere), folosite des de același vorbitor: *bâbe* – *babę* ([babæ] – [babæ]), *costân* – *costan* ([kostan] – [kostan]), *grâbl'i* – *grabl'i* ([grabl'i] – [grabl'i]), *γlâsno* – *γlasno* ([γlâsno] – [γlasno]). Pe de altă parte, există împrumuturi aparținente fondului lexical de bază, care realizează numai [a]. Este foarte important să se țină minte de faptul că uneori folosirea unui sau altui sunet depinde de area: în satele de nord, de exemplu, nu se poate folosi [a] în cuvânt *dracu*, în timp ce în alte sate se pot auzi ambele variante (*dracu* [draku] și *drâcu* [draku]). Din cauza asta, Kovačec susține că [a] și [α] sunt două foneme separate pentru că realizația lor nu poate fi prevăzută⁹³. Aceste sunete formează și pereche minimală: *γrânița* [γranitsa] (*rămurea*) – *γranița* [γranitsa] (*frontieră*).

Vocala [e], cu semnul grafic *E, e*:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *karle* (*care*), *rojše* (*roșie*), *fečor* (*fiu, fecior*).

Uneori poate fi realizată și ca diftong, dar depinde de vorbitori și intensitatea accentului.

Vocala [æ], cu semnul grafic *E, e*:

deschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *kafętast* (*maro, cafeniu*), *amev* (*al meu*), *napisęjt* ([a] *scris*).

Se poate realiza și ca diftong (depinde de vorbitori și intensitatea accentului). Este foarte important să subliniem că vocala aceasta în Žejân apare numai în silabe accentuate. La fel, în Sucodru și Bârd, opoziția lui [e] și [æ] se neutralizează în silabe neaccentuate, și apare numai [e]: *vęde* [væde] ([el] *vede* – *vedę* [vedæ] ([a] *vedea*); *åsera* [asera] (*deseară*) – *asęra* [asæra] (*aseară*). La sud, în Šušnjevič și Noselo, [æ] apare și în silabe accentuate și în cele neaccentuate, unde formează opoziții importante.

Sunetele [e] și [æ] ar putea fi variante ale unui singur sunet dacă le am analiza pe baza elementelor românești vechi moștente: în acest caz, sunetul [æ] s-ar fi putut dezvolta din

⁹³ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 249

cauza prezenței sunetelor /-a/ sau /-e/ în silaba finală. Totuși, [e] și [æ] formează, de fapt, o pereche minimală, ceea ce dovedește sunetul [e], care apare în împrumuturi din croată, iar sunetul [æ], care apare în cuvinte moștenite, atunci are rol distinctiv⁹⁴. Semnul fonetic corespundent semnelor *E*, *e* după IPA este [æ] și îl folosim în lucrarea aceasta, cu toate că Kovačec și *Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și Jeiână* folosesc pentru transcripția fonetică și cea grafică același semn, adică *E*, *e*⁹⁵.

Vocala [i], cu semnul grafic *I*, *i*:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *mik* (*mic*), *ziče* (*zice*), *mîre* (*mine*).

Dispare [i] șoptit nesilabic care există în limba română standard la sfârșitul cuvintelor: *âsir*, *kljemi* [ɑsir ; kl'emi] și nu *asini*, *chemi* [asinî ; k'emî].

Vocala [o], cu semnul grafic *O*, *o*:

semideschisă, labială (rotunjită), medie după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *oklji* (*ochi*), *oj* (*oi*), *morke* (*poate*).

Vocala [u], cu semnul grafic *U*, *u*:

închisă, labială (rotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția hotizontală a limbi, velară. Exemple: *alur* (*alune*), *bânâku* (*bancă*), *sekure* (*secure*).

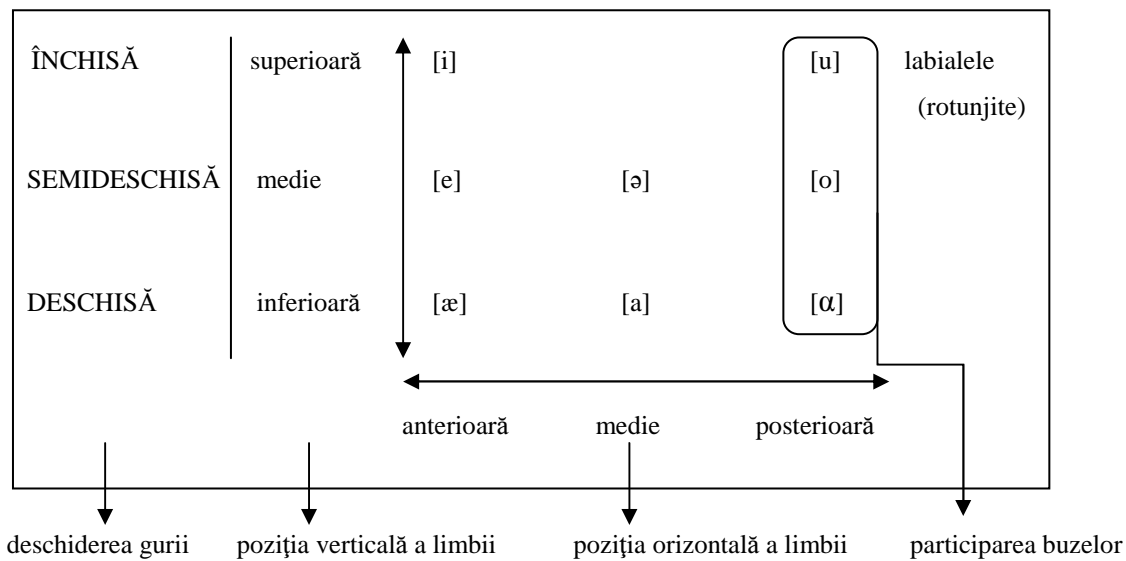
⁹⁴ Pentru informații ulterioare, vezi „Diftongii și perechile minimale dialectului istroromân“ (p. 36 – 37)

⁹⁵ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 246

<http://www.vlaski-zejanski.com/Nauci/Nauci/Izgovor>

<http://www.vlaski-zejanski.com/Nauci/Jezicne-lekcije/pisanje>

CRITERIILE CLASIFICĂRII VOCALELOR DIALECTULUI ISTROROMÂN

Tabela 4.1. Criteriile clasificării vocalelor dialectului istroromân

4.2 DIFTONGI ȘI PERECHI MINIMALE DIALECTULUI ISTROROMÂN

Cum am indicat deja, sunete [a] și [e] sub accent pot realiza sunete [ɑ] și [æ]. La fel, toate aceste sunete pot forma și diftongii, realizarea căruia depinde de vorbitori și de intensitatea accentului.

Kovačec și Caragiu Marioțeanu⁹⁶ susțin că diftongii dialectului istroromân sunt: [je], [jæ], [ɛe], [ɥɑ], [ɥo], iar la rândul lui și [ɛa] (care se confunde ușor cu [æ]). Limba română standard din acești diftongi cunoaște numai [je] și [ɛa]. Faptul că diftongul [ɛa] se poate realiza independent de silaba următoare și de prezența lui [e] (*fete* [fɛate], *neveste* [nevɛaste]) îl apropie pe dialectul istroromân graiurilor sud-dunărene. La fel, diftongul [ɛa] se schimbă în [æ] sau [a] după consoane labiale: *pena* [pæna] (*peană* [pɛanə]). Totuși, este dificil de conchizi că toți diftongii sunt înrudiți cu graiuri sud-dunărene pentru că pe acest tip de diftongi îl cunosc și graiurile čakaviene croate. Reținem oportun să menționăm că în analiza noastră a texturilor istroromâne în anexă, am venit la concluzia că în istroromâna există și alți diftongi, [ej], [aj] și [uj], care apar în participiu verbelor cum sunt, de exemplu, *napisejt* [napisejt] (*scris*), *jigrajt* [jigrajt] (*jucat*) sau *počivujt* [počivujt] (*odihnit*). În dialectul istroromân este prezent și fenomenul monoftongării: [ɛa] și [oɑ] din româna standard devin [ɛ] și [o]: *sere*, *ste* (*seară*, *stea*); *omir*, *nopte* (*oameni*, *noapte*). Nu am găsit date despre triftongi și hiat în istroromâna.

Uneori, vocalele istroromânei formează perechile minimale. Adică, există cuvinte care se deosebesc prin numai un fonem, cu schimbarea căruia se schimbă și sensul cuvintelor. De exemplu, istroromâna cunoaște opozițiile între [e] și [ə], și [æ] și [ə]: *mer* (*meri*) – *mâr* (*mâini*), *beț* (*beat*) – *bât* (*băț*). Ulterioare exemple se găsesc în tabelul următor. Fonemele care au rolul distinctiv sunt marcate cu litere grase. La fel, cuvinte existente în numai un grai (sau cel din Žejân sau graiur sud-vestic) sunt bolduite.

---

⁹⁶ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 246 – 251
CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 215 – 216

ŽEJÂN	/sâra/ (sare) – sęra (seară) – sora (soară) – /sura/ (călugăriță)
SUD	/sâra/ (sare) – sęra (seară) – /sura/ (călugăriță)
ŽEJÂN	/p̄ar/ (pereche) – /p̄âr/ (pâini) – /p̄âr/ (stâlp) – /per/ (păr) – /pir/ (nuntă)
SUD	/p̄âr/ (pâini) – /p̄âr/ (stâlp) – /per/ (păr) – /pir/ (nuntă)
ŽEJÂN	/mare/ (numele feminin, Mare) – /mâre/ (mâine) – /mâre/ (mare, mări) – /męre/ (mere) – /mire/ (mine) – /more/ (moare; pl. de /mora/ (femeie cu păr șaten))
SUD	/mare/ (numele feminin, Mare) – /mâre/ (mâine) – /mâre/ (mare, mări) – /męre/ (mere; [el] merge) – /mire/ (mine) – /more/ (moare; pl. de /mora/ (femeie cu păr șaten))

Tabela 4.2. Exemple perechilor minimale a vocalelor în dialectul istroromân

Cum am indicat deja, sunetele [e] și [æ] au rolul distinctiv, și la rândul lor formează perechile minimale, independent de categorie gramaticală a cuvântului.

Elemente românești vechi moștenite	Împrumuturi din croată	Rol distinctiv
serØ – sęra (seri – seară)		
secØ – sęca (sec – secă)	seca (surioară)	
mreņa (mreană)	mrena (cataractă)	
tęca (toc, teacă)	teca (caiet)	
		vięe – vięę (vięel – vięică)

Tabela 4.3. Perechi minimale alcătuite cu [e] și [æ] (istroromâna)

Putem concluda din acest tabel că găsim sunetul [æ] în cel mai mare număr de cazuri acolo unde în cuvinte moștenite din româna găsim diftongul [ęa]. Acest tip de „diftongarea falsă” (rostirea mai deschisă a sunetului [e] acolo unde o dată a fost diftongul [ęa]) ne indică probabilitatea dispăriții lui [æ] din cauza influenței limbii croate în două cazuri:

- în adjectivele feminine unde [æ] nu are un rol crucial de distincție între forma masculină și cea feminină a adjectivului pentru că adjectivele feminine au desinența –a prin care se deosebesc de cele masculine (serØ–sęra).

- în perechile unde un membru este cuvânt moștenit românesc, iar altul provine din limba croată. La fel, este probabil că un cuvânt se va schimba, acolo unde este posibil, cu un alt

cuvânt care are același sens, dar care nu provine din româna ci din croata. De exemplu, se va spune *futrola* (termenul croat pentru *toc, teacă*) în locul cuvântului *țeca*. Cuvântul *teca* provine din croată *teka*, este jargoul care înseamnă *caiet* (cro. standard *bilježnica*).

Totuși, rămâne posibilitatea de prezervarea a sunetului [æ] acolo unde are rolul distinctiv, cum ar fi cazul cu pereche *vițe – vițę* (*vițel – vițică*).

4.3 CONSOANELE DIALECTULUI ISTROROMÂN

Ambele graiuri ale dialectului istroromân au douăzeci și cinci de consoane⁹⁷, [b], [ts], [tʃ], [t''], [d], [dʒ], [d''], [f], [g], [h], [j], [k], [l], [l'], [m], [n], [ň], [p], [r], [s], [ʃ], [t], [v], [z] și [ʒ], cu puține deosebiri. Urmează listă consoanelor cu semnele lor fonetice și grafice, caracteristicile, niște exemple și, dacă este necesar, comentariu. Caracteristicile consoanelor sunt descrise în mod următor: măsura participării a tonului și a zgomotului la rostirea, locul de formare a obstacolului și modul de articulare. Trebuie spus că lista aceasta cuprinde douăzeci și nouă de consoane pentru că am adăugat și variante poziționale ale consoanelor. Transcripția fonetică este făcută după Kovačec.

Consoana [b], cu semnul grafic **B, b**:

nesonantă, sonoră, bilabială, oclisivă. Exemple: *brig* (*deal*), *bure* (*bune*), *âba* (*albă*).

Consoana [ts], cu semnul grafic **C, c**:

nesonantă, surdă, alveolară, africată, siflantă. Exemple: *hrvâcki* (*croată*), *ujcu* (*unchi*), *ânveca* (*[a] învăța*).

Există și sunetul africat [**dz**], care este variantă pozițională a lui [ts] și apare cel mai mult în împrumuturi din limba italiană (acest sunet fiind des folosit în limba aceasta, d. e., *zio* (*unchi*) [**dʒio**]). Putem găsi sunetul acesta și înaintea consoană cuvântului care îl urmează: *kâc god* [**kæts** god] devine [**kædz** god]. În inventarul nostru nu am găsit exemple pentru că folosirea lui este tot mai rară.

Consoana [tʃ], cu semnul grafic **Č, č**:

nesonantă, surdă, anteropalatală (mediolinguală), africată, șuietoare. Exemple: *čikulâda* (*ciocolată*), *duče* (*[a] duce*), *našpiči* (*[a] ascuți*).

---

⁹⁷ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 251 – 255
CARAGIU MARIOȚEANU, M., GIOSU, Ș., IONESCU-RUXĂNDOIU, L., TODORAN, R., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 217 – 218

Consoana [t''], cu semnul grafic Ć, ć:

nesonantă, surdă, palatală, oclusivă. Exemple: *mânće* (înainte), *spiščuj* ([a] coborât), *boćica* (de tenis) (minge (de tenis)).

Sunetul acesta apare în împrumuturi din croată și italiană, în pozițiile caracteristice acestor limbi, ca și în cuvinte românești vechi: *mânće* [mant'e], *češće* [tʃeʃt'æ] (*mai des*) (exemple din Žejân). Realizarea acestui fonem este foarte influențată de graiul čakavian din Istria. Adică, istroromâna cunoaște și realizarea lui [tʃ]^{98, 99}, sunetul tipic istrian: *măcehe* [macehæ], *măcehe* [matʃehæ] (graiul sudic), *măcheha* [matʃeha], *măcehe* [mat'ehæ] sau [matcehæ], *măcheha* [mat'eha] sau [matceha] (Žejân), toate variante a cuvântului *mačeha* [matʃeha] (*mama vitregă*).

Consoana [d], cu semnul grafic D, d:

nesonantă, sonoră, dentală (prelinguală), oclusivă. Exemple: *domisļes* ([mă] amintesc), *aduce* (*aduce*), *depârte* (*departe*).

Consoana [dʒ], cu semnul grafic Dž, dž:

nesonantă, sonoră, anteropalatală (mediolinguală), africată. Nu am găsit exemple cu această consoană în inventarul nostru.

Consoana [d''], cu semnul grafic Đ, đ:

nesonantă, sonoră, palatală, oclusivă. Exemple: *piđama* (*pijama*).

Sunetul [d''] apare în împrumuturi din croată și italiană, în pozițiile caracteristice acestor limbe și nu numai în cuvinte moștenite românești.

Consoana [f], cu semnul grafic F, f:

nesonantă, surdă, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *fina* (*bună, frumoasă*), *fâra* (*fără*), *friška* (*proaspătă*).

---

⁹⁸ Acest sunet este mereu marcat ca Ć, ć.

⁹⁹ Transcripția fonetică a acestui sunet este preluată de Radosavljević pentru a sublinia faptul că romii băieși cunosc un sunet foarte similar.

Consoana [g], cu semnul grafic G, g:

nesonantă, sonoră, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *grăsa* (*groasă*), *jigrejt* (*jucat*), *grâne* (*rămure*).

În trecut, vorbitorii graiului din Žejân foloseau și sunetul [ɣ], care a fost nesonant, sonor, velar (postlingual), fricativ (continuu). Astăzi acest sunet nu se mai folosește, așa că nu l-am găsit în inventarul nostru.

Consoana [h], cu semnul grafic H, h:

nesonantă, surdă, laringală/velară (postlinguală), fricativă (continuuă). Exemple: *lâhka* (*ușoară*), *dâhnit* (*mirosit*), *hliv* (*coteț*).

Consoana [j], cu semnul grafic J, j:

nesonantă, sonoră, palatală, fricativă (continuuă). Exemple: *jo* (*eu*), *jâ* (*ea*), *jušto* (*tocmai*).

Consoana aceasta uneori are rol de semiconsoană, dar a devenit consoană în acest dialect sub influența limbii croate (limba română standard, ca și graiurile băieșilor, nu cunoaște [j] ca consoană, ci numai ca semiconsoană).

Consoana [k], cu semnul grafic K, k:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *karle* (*care*), *kljema* (*[se] numește*), *kušin* (*pernă*).

Consoana [l], cu semnul grafic L, l:

sonantă, lichidă, laterală, dentală (prelinguală). Exemple: *prla* (*până la*), *postole* (*pantofi*), *lipa* (*tei*).

Sunetul [l] în poziția finală a silabei sau a cuvântului dispare: *âb* (*alb*).

Consoana [l'], cu semnul grafic Lj, lj:

sonantă, lichidă, laterală, palatală. Exemple: *bilježnica* (*caiet*), *čelji* (*cei*), *kâlĵ* (*cai*).

Acest sunet apare în cuvinte românești ca rămășiță graiurilor sud-dunărene, dar și în cuvinte împrumutate: *ljepure* [*l'epure*] (*iepure*), *muljerle* [*mul'erle*] (*muieri*); *sablja* [*sabl'a*] (*sabie*).

Consoana [m], cu semnul grafic M, m:

sonantă, bilabială, nazală. Exemple: *samo* (numai), *domaręca* (dimineață), *mânkă* ([a] mânca).

Consoana [n], cu semnul grafic N, n:

sonantă, dentală (prelinguală), nazală. Exemple: *râno* (devreme), *pošne* (începe), *nâv* (nu a).

Consoana [ň], cu semnul grafic Nj, nj:

sonantă, palatală, nazală. Exemple: *finjujt* ([a] svârșit), *ditinjstvo* (copilărie), *čirišnji* (cireșe).

Apare sub influența limbii croate.

Consoana [p], cu semnul grafic P, p:

nesonantă, surdă, bilabială, oclusivă. Exemple: *pometi* ([a] șterge), *pupa* (păpușă), *porč* (porci).

Consoana [r], cu semnul grafic R, r:

sonantă, apicală, dentală (prelinguală), vibrantă. Exemple: *lukra* ([a] lucra), *hârta* (pismo), *preste* (peste).

Caracteristica cea mai importantă a dialectului istroromân este absența lui [n] intervocalic în cuvinte provenite din limba latină în româna (rotacizarea lui [n] în [r]: *bire*, *spure*, *tirer*, și nu *bine*, *spune*, *tânâr*).

Consoana [s], cu semnul grafic S, s:

nesonantă, surdă, alveolară, fricativă (continuă), siflantă. Exemple: *sęra* (seară), *svit* (lume), *sliva* (prun).

Consoana [ʃ], cu semnul grafic Š, š:

nesonantă, surdă, anteropalatală (mediolinguală), fricativă (continuă), șuietoare. Exemple: *ši* (și), *škârpe* (povârnișuri), *škuro* (zelena) ((verde) închis).

Consoana [t], cu semnul grafic T, t:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), oclusivă. Exemple: *teta* (mătușă), *teka* (caiet), *triba* (trebuie).

Consoana [v], cu semnul grafic V, v:

nesonantă, sonoră, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *vota* (votă), *kavtât* (căutat), *văč* (vacii).

Consoana aceasta se poate auzi în graiul sudic și ca semivocală [w]: [owæ] *ovę* (ouă). Când se află în poziție intervocalică (înainte de consoană) sau în poziție finală, provine din semiconsoană românească [w]: *av* [av] ([ei] *au* [aw]), *nove* [nove] (*nouă* [nouwə]), *mev* [mev] (*meu* [mew]).

Consoana [z], cu semnul grafic Z, z:

nesonantă, sonoră, alveolară, fricativă (continuă), siflantă. Exemple: *zelena* (verde), *ziče* ([a] *zice*), *zdrile* (coapte).

Consoana [ʒ], cu semnul grafic Ž, ž:

nesonantă, sonoră, anteropalatală (mediolinguală), fricativă (continuă), șuetoare. Exemple: *složī* ([a] *pune în ordine*), *lunž* (*lungi*), (*m-je*) *žă* ((*îmi pare*) *rău*).

Kovačec¹⁰⁰ susține că, în timp ce limba română standard cunoaște acest sunet, dar cu semnul grafic diferit (*J, j*), dialectul istroromân conține acest fonem numai în împrumuturi din croată și italiană. Noi nu suntem de acord cu această afirmație pentru că am avut în inventarul nostru niște exemple de folosirea acestui sunet în cuvinte românești: *lunž* (*lungi*), *ažutu* ([ei] *ajută*).

---

¹⁰⁰ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 252 – 253

La final trebuie menționată o caracteristică particulară a graiurilor sudice istroromânei, care este legată de folosirea sunetelor [ts], [ʧ], [s], [ʃ], [z].

În Šušnjevič și în satele apropiate (sub influența ei), opoziția între consoane siflante și șuetoare este defonologizată. Realizația sunetelor [ts], [ʧ], [s], [ʃ], [z] este, într-o măsură, liberă; uneori realizația lor este sub influență asimilării sau disimilării. Din cauza aceasta, același vorbitor poate produce forme care sunt variante verbului *zice* [zitse] (*a zice*): *zice* [zitse], *žice* [žitse], *ziče* [ziʧe]. De aceea, graiul sudic, cel mai mult în Šušnjevič, nu cunoaște opoziția între singular și plural niștor adjective și niștor verbe în participiu: *grâs* este forma masculină de singular și plural a adjectivului *grâs* (*gras*), iar *ramâs* este forma masculină de singular și plural a verbului *ramare* (*a rămâne*)¹⁰¹.

---

¹⁰¹ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 252

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI							
			bilabiale	labiodentale	apicală, dentală	dentale	alveolare	anteropalatale	palatale	velare
					prelinguale					
NESONANTE	occlusive	sonore	b			d			d''	g
		surde	p			t			t''	k
	fricative	sonore		v			z	ʒ	j	ɣ
		surde		f			s	ʃ		h
	africate	sonore						ʤ		
		surde					ts	tʃ		
SONANTE	lichide	vibrante			r					
		laterale				l		l'		
	nazale		m			n		ɲ		

Tabela 4.4. Criteriile clasificării consoanelor dialectului istroromân¹⁰²

¹⁰² KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998., p. 251

4.4 ACCENT ÎN DIALECTUL ISTROROMÂN

Ca și în limba română standard, accentul în dialectul istroromân se poate găsi pe orice silabă (silabe accentuate sunt bolduite): ***p**astrokelje* (pe a patra de la sfârșit), ***o**mirlor* (pe a treia de la sfârșit), *mul**j**erle* (pe penultimă silaba), *câ**n**to* (pe ultimă silaba). Cum am susținut înainte, accentul are rol foarte important în realizarea diftongilor și vocalelor [æ] și [ɑ]. Această caracteristică a făcut locul accentului să aibă rolul distinctiv: *aflâ* (a afla) – *âfla* ([el] află), *cirâ* (a cina) – *cira* ([el] cinează), *âsera* (deseară) – *asera* (aseară)¹⁰³.

---

¹⁰³ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998, p. 256 – 290

5 GRAIURILE ROMÂNEI BĂIEȘILOR

Romii băieși în Croația sunt o minoritate istorică autohtonă, care are o identitate etnică foarte clară și se caracterizează prin particularitatea culturii, a artei și a tradiției lor¹⁰⁴. În țara noastră putem identifica trei grupuri ale băieșilor în baza de caracteristicile lor lingvistice¹⁰⁵:

- 1) **băieșii ardeleni**, denumirea cărora provine de numele *ardeleni* dat acestui grup de băieși din Baranja. Graiul acesta are caracteristici graiurilor transilvănene cu puțină influență graiurilor mureșene, bănățene și crișene. În Croația se pot găsi în județele Međimurje (*Đímura*¹⁰⁶, ¹⁰⁷) (Pribislavec (*Pisloc*), Orehovica (*Orvica*), Kotoriba), Koprivnica – Križevci (Koprivnica (*Kapronca*), Legrad, Đurđevac (*Đurđoc*), Virje), Varaždin (*Vražda*) (Strmec, Kuršanec (*Kuršanc*), Ludbreg) și în părți ale județelor Baranja (Torjanci, Belišće, Bistrinci și parțial Valpovo) și Sisak – Moslavina (Palanjak și parțial Kutina)¹⁰⁸.
- 2) **muntenii din Baranja**, care locuiesc exclusiv în județul Osijek – Baranja, și a cărora limba are caracteristici, cum îi spune și numele, ale graiurilor muntene¹⁰⁹.
- 3) **ludarii**, vorbitorii graiului muntean ludăresc care se vorbește în Sisak, Slavonski Brod și parțial în Kutina, iar a primit numele acesta pentru că vorbitorii se numesc pe ei înșiși *ludari*¹¹⁰. Deoarece este vorba și aici de un idiom cu caracteristici graiurilor muntene, graiul muntean ludăresc trebuie să se identifice mereu în raport cu graiul muntean din Baranja¹¹¹.

Din cauza problemei identității etnice lor, nu se știe exact care este numărul lor în Croația (și în lume). Problema aceasta are două cauze: în primul rând, ignoranța oamenilor în legătură cu diferențele dintre rromi și romi băieși. De fapt, aceste două grupuri etnice se disting foarte ușor, dar faptul acesta nu prea este cunoscut. Rromii au ca limba maternă rromani chib, provin din India și nu sunt romanizați (adică nu au fost supuși influenței mai mari a limbii române). Romii băieși vorbesc o variantă a limbii române pentru că istoria lor este marcată de secolele

---

¹⁰⁴ HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S., *Povijesno – socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj*, „Društvena istraživanja“, vol. 9, no. 2 – 3 (46 – 47), 2000, p. 251

¹⁰⁵ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația*, „Philologica Jassyensia“, An VIII, Nr. 2 (16), 2012, p. 247 – 258

¹⁰⁶ Toponimele folosite de băieși sunt toate în cursiv.

¹⁰⁷ Toate toponimele preluate din RADOSAVLJEVIĆ, P., *Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2013

¹⁰⁸ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația*, „Philologica Jassyensia“, An VIII, Nr. 2 (16), 2012, p. 247 – 258

¹⁰⁹ *ibidem*, p. 248

¹¹⁰ Acest grup a disimilat /l/ și /r/, iar numele lor provine de rudar, un cuvânt slav

¹¹¹ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2013

de sclavie în ceea ce astăzi este România. În cel de al doilea rând, nici rromii nici băieșii nu au un sens (sau o înțelegere) prea clar de identitatea lor: dacă toți oamenii îi numesc romi, atunci sunt romi. Din cauza ignoranței, băieșii spun că vorbesc limba romilor (adică rromani), și nu româna. Problemele se nasc când li se dau cărți scrise în limba rromani, care lor le este complet necunoscută, ceea ce dovedește faptul că este vorba de grupuri etnice diferite¹¹².

În 2011, în Croația locuiau 9 463 mii de romi (autodeterminați), dar numărul lor adevărat este dificil de stabilit nu numai pentru că nu este cunoscut faptul că nu există doar rromi (adică se amestecă cu băieși), ci și pentru că sunt conștienți de prejudecățile conectate cu ei și de asta evită să se definească rromi sau romi băieși. Totuși, se estimează că în Croația locuiesc între 10 000 și 20 000 de băieși¹¹³, iar ultimul recensământ a semnat număr de 16 975 de romi¹¹⁴.

Nu se știe exact când¹¹⁵ și cum au ajuns rromii băieși în Croația. Cum am putut pricepe deja, determinarea originilor lor este foarte problematică și există mai multe teorii. În linii mari, itinerarul lor ar arăta așa: rromii provin din India. Au traversat Afganistan, Pakistan și Iran și au ajuns nordul Mesopotamiei (secolele X și XI). Este probabil că din cauza apropierei Imperiului Bizantin de est, s-au divizat în trei grupuri¹¹⁶: grupul nordic (ramura „lom”), care s-a stabilit în Armenia și Rusia, grupul sud-estic (ramura „dom”) care a mers în Siria, Palestina, Egipt și apoi în Spania și grupul vestic (ramura „rrom”), venit în Europa de la Turcia și Bospor^{117, 118}. Acest ultim grup ar fi cel de rromii băieși, care au fost ținuți sclavi în România medievală. Faptul acesta a lăsat urme pe întregul popor. Există diferite moduri de clasificare a rromilor. Aici prezentăm criteriul ocupațional (socio-profesional)¹¹⁹. În general, s-au distins două grupuri de sclavi:

1) țigani domniei, care se clasificau la: zlătarii (aurarii) care căutau aurul în râuri sau în munți și plăteau bir cu livre de aur, apoi ursarii care au fost îmblânzitori de urși, umblau din sat în sat și plăteau tribut anual statului, și în final lingurarii (rudarii¹²⁰), care se ocupau de fabricarea obiectelor din lemn (de asta și astăzi locuiesc în zone aproape de râuri) și plăteau la

---

¹¹² RADOSAVLJEVIĆ, P., *Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația*, „Philologica Jassyensia”, An VIII, Nr. 2 (16), 2012, p. 247 – 258

¹¹³ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația*, „Philologica Jassyensia”, An VIII, Nr. 2 (16), 2012, p. 249

¹¹⁴ http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_05/H01_01_05.html

¹¹⁵ Timpul sosirii băieșilor în Croația este jurul secolului al XIX-lea.

¹¹⁶ Unii lingviști sunt de părere că separarea grupurilor a avut loc mai înainte.

¹¹⁷ SARAU, G., *Rromii, India și limba rromani*, București, 1997, p. 14 – 15

¹¹⁸ Pentru alte teorii și dezbateri, vezi: SARAU, G., *Rromii, India și limba rromani*, București, 1997

¹¹⁹ SARAU, G., *Rromii, India și limba rromani*, București, 1997, p. 111 – 112

¹²⁰ Care sunt, de fapt, ludarii din Croația, faptul care dovedește și diferența între rromi și romii băieși.

fel un tribut anual¹²¹.

2) țiganii la stăpân aparțineau mănăstirilor sau boierilor, iar se divideau la vătrași (cei de lângă casă) și la lăieși. Vătrași, la rândul lor, puteau fi cei de curte, în funcția de slugi sau de meșteșugari, și aveau sarcinile specifice: erau sticlari, cărămidari, țesători, croitori, blănari, cizmari,... Vătrașii de ogor erau agricultori, pădurari sau grădinari¹²².

Lăieșii erau singurii care puteau umbla pe întregul teritoriu și se considera că aparțineau mănăstirilor sau boierului căruia plăteau birul anual. Existau și romii liberi care trăiau în sălbăticie, prin munți și păduri¹²³.

Eliberarea sclavilor a început în 1837 în Țara Românească: erau dezrobiți robii care aparțineau statului și au primit pământuri arabile. În 1844 în Moldova sunt eliberați robii care aparțineau clerului și cei care practicau meserii în orașe. Cu toate că rușii și turcii într-o perioadă au vrut să reinstaureze robia, în 1855 erau eliberați toți robii din Moldova. Perioada robiei în Țara Românească este încheiată în 1856, iar în 1859 Cuza a eliberat ultimii robi din Transilvania (atunci parte de Principatele Române Unite). O parte de romi trăia în Monarhia Habsburgică, unde erau luate diferite măsuri pentru a-i sedentariza și pentru a le șterge tradițiile judecate ca înapoiate: le-a fost interzis să vorbească propria limbă, copiii lor au fost încredințați familiilor de țărani, nu se puteau ocupa cu ocupațiile lor specifice înainte de a îndeplini sarcinile agricole.¹²⁴ Primii băieșii vin în Croația încă în secolul al XIV-lea (Međimurje), iar există date despre romii la Zagreb în 1373, erau mercenari, croitori sau măcelari¹²⁵.

Graiurile băieșilor sunt foarte specifice pentru că sunt foarte influențate de limba țării în care locuiesc. Graiurile existente în Croația sunt, adică, influențate de croată și, la rândul lor, de sârbă și de maghiară (ambele graiuri muntene, din cauza apropierii frontierei cu Serbia sau Ungaria), dar și de dialectul kajkavian (graiul ardelean), cel mai mult în domeniul vocabularului, dar sunt prezente într-un număr semnificativ și fenomenele de schimbare a codului lingvistic, amestecarea codurilor lingvistice, ca și cel de autocorectizare¹²⁶.

---

¹²¹ PONS, E., *Țiganii din România. O minoritate în tranziție*, Compania, București, 1999, p. 18 – 19

¹²² *ibidem*, p. 19

¹²³ *ibidem*, p. 19

¹²⁴ *ibidem*, p. 20 – 22

¹²⁵ HRVATIĆ, N., IVANČIĆ, S., *Povijesno – socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj*, „Društvena istraživanja“, vol. 9, no. 2-3 (46-47), 2000, p. 253

¹²⁶ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2013

5.1 VOCALELE GRAIURILOR ALE ROMÂNENEI BĂIEȘILOR

Pentru că există trei grupuri ale românei băieșilor, fiecare cu caracteristici specifice, vom oferi analiza distinctă a sistemului vocalic fiecărui grup: vom începe cu graiul ardelean, apoi vom analiza graiul muntean din Baranja și în sfârșit graiul muntean ludăresc. La început vom scrie în scurt niște caracteristici ale graiurilor, după de ce urmează listă de vocalele (semnele lor fonetice și grafice, caracteristicile, exemple și comentariu). Caracteristicile vocalelor sunt descrise în mod următor: grad de deschidere a gurii, participarea buzelor, poziția a limbii verticală, poziția a limbii orizontală. Analiză este făcută după Radosavljević, de la care sunt preluate și exemple. Transcripția este făcută după IPA (2005), decât pentru sunete [ɛ], [ɔ] și [ě], transcripția cărora este făcută după Radosavljević¹²⁷.

5.1.1 GRAIUL ARDELEAN

Sistemul vocalic al graiului ardelean are nouă vocale: [a], [ɔ], [i], [e], [æ], [i̯], [o], [ɑ], [u]. Vocalele [e] și [o] au alofone [ɛ] și [ɔ]. Cea mai mare parte a vocalelor se poate realiza independent de accent, în fiecare loc într-un cuvânt.

Vocala [a], cu semnul grafic A, a:

deschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *tata* (*tată*), *maj* (*mai*), *anume* (*anume*).

Vocala [ɔ], cu semnul grafic Ā, ā:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală și cea orizontală a limbi. Exemple: *hurvācešći* (*croată*), *komisijā* (*comisie*), *sā fijā* (*să fie*).

Vocala [i̯], cu semnul grafic Î, î:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *mîndru* (*mândru*), *šî* (*și*), (*să*) *învacă* (*((să) învețe*).

Ca și în limba română standard, acest sunet se poate realiza în fiecare poziție într-un cuvânt. Pe o singură deosebire, o găsim în scrierea: în timp ce în limba română standard îl găsim pe semnul Î, î numai la începutul sau la sfârșitul cuvintelor (într-un cuvânt se folosește â), Radosavljević a propus semnul Î, î pentru toate pozițiile pe care sunetul [i̯] poate să ocupe.

---

¹²⁷ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 39 – 68

Vocala [e], cu semnul grafic E, e:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *perde* (*pierde*), *ljemnji* (*lemne*), *fășe* (*face*).

Vocala [ɛ], cu semnul grafic E, e:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *fome* (*foame*), *bătîrnejme* (*bătrâtime*), *mare* (*mare*).

Sunetul [ɛ] este alofon al lui [e], și de obicei se realizează la sfârșitul cuvintelor în silabe neaccentuate. Am putea susține că, în ceea ce privește realizarea lui, sunetul acesta se găsește între [e] și [i], și mulți vorbitori în aceeași poziție realizează și [ɛ] și [i]: *karɛ* [karɛ] – *kari* [kari] pentru *care* [kare].

Vocala [æ], cu semnul grafic E, e:

deschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *prișepɛ* ([a] *pricepe*), *șezdeset* (*șazzeci*), *jɛ* (*ea*).

Are aceeași valoare ca [æ] în istroromâna.

Acest sunet se realizează mereu în silabe accentuate. Totuși, găsim [æ] fie în silabe unde româna standard realizează diftongul [ɛa] (*avɛ* [avæ] – *avea* [avɛa]), fie în silabe unde româna standard nu folosește diftong (*ɛlfel* [ælfel] – *altfel* [altfel]). Sunetul [æ] se poate realiza și în împrumuturi din croată, de exemplu: *pɛdeset* [pædeset], *șezdeset* [ʃæzdeset] (*cincizeci*, *șazzeci*), probabil sub influența dialectului kajkavian. La final trebuie spus că sunetul [æ] nu se poate trata ca alofonul lui [e] pentru că aceste două sunete au realizări fonetice diferite ([æ] se realizează la fel ca diftongi în graiuri muntene).

Vocala [i], cu semnul grafic I, i:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *ljimbă* (*limbă*), *întribat* (*întrebat*), *isrenj* (*eram*).

Este foarte important de menționat că apare [i̥] (șoptit nesilabic) în pozițiile finale după africată.

Vocala [o], cu semnul grafic O, o:

semideschisă, labială (rotunjită), medie după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *prevod* (*traducere*), *noj* (*noi*), *înkolo* (*încolo*).

Vocala [ɔ], cu semnul grafic O, o:

închisă, labială (rotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *kɔpiji* (*copii*), *teškɔ* (*greu*), *ɔrtași* (*prieteni*).

Sunetul [ɔ] este alofon al lui [o], și se poate realiza fie în silabe accentuate fie în cele neaccentuate. În ceea ce privește rostirea lui, se găsește între [o] și [u], încât unii vorbitori îl înlocuiesc cu sunete respective.

Vocala [ɑ], cu semnul grafic O, o:

deschisă, labială (rotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *ɔmeni* (*oameni*), *nɔuă* (*nouă*), *apɔpi* (*aproape*).

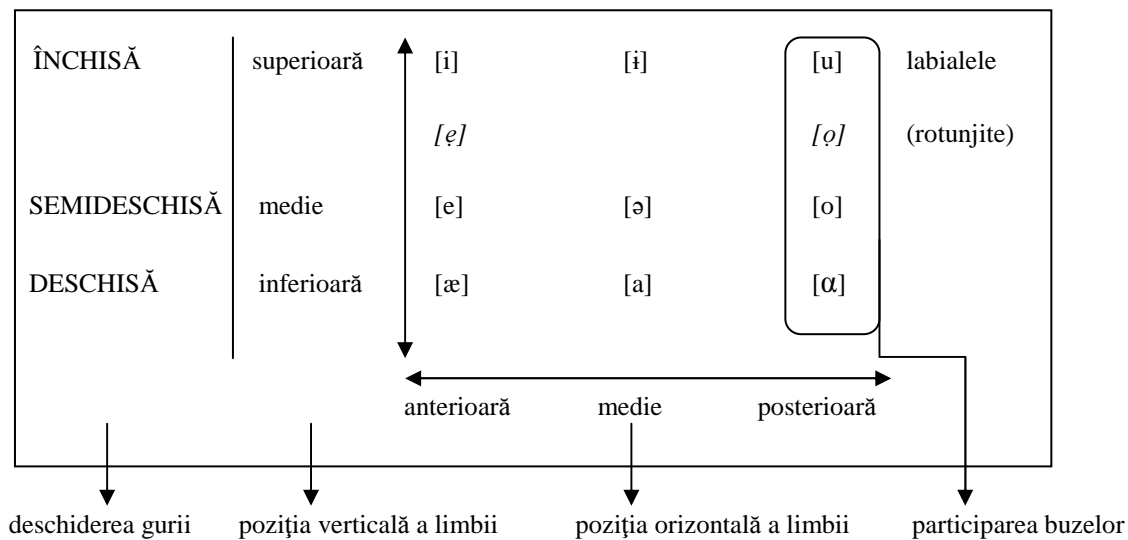
Sunetul [ɑ], ca și [æ], apare și în istroromâna, dar cu semnul grafic diferit: istroromâna folosește *Ǻ*, *ǻ*, în timp ce ardelean folosește *O*, *o*. Semnul grafic folosit în acest grai este singur motiv din care am decis să-l prezentăm după sunetul [o], pentru că sunetul [ɑ], când se rostește, sună ca [o] foarte deschis, adică este foarte aproape de sunetul [a].

Sunetul [ɑ] apare acolo unde în limba română standard se realizează diftongi [ɔa], [wa] și [aw]: *tɔta* [tata] – *toatǻ* [tɔatə], *ɔminj* [amiñ] – *oameni* [wameni], *ɔzit* [azit] – *auzit* [awzit].

Vocala [u], cu semnul grafic U, u:

închisă, labială (rotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția hotizontală a limbi. Exemple: *lukrat* (*lucrat*), *atunși* (*atunci*), *uzor* (*model*).

CRITERIILE CLASIFICĂRII VOCALELOR GRAIULUI ARDELEAN

Tabela 5.1. Criteriile clasificării vocalelor graiului ardelean¹²⁸

¹²⁸ Sunete în curziv sunt alofone sunetelor [e] ([e̞]) și [o] ([ɔ]).

5.1.2 GRAIUL MUNTEAN DIN BARANJA

Graiul muntean din Baranja are șapte vocale: [a], [ə], [i], [e], [ɨ], [o], [u]. Toate vocale se pot realiza independent de accent, în fiecare loc într-un cuvânt.

Vocala [a], cu semnul grafic A, a:

deschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *vreau* (*vreau*), *zapravo* (*de fapt*), *akuma* (*acum*).

Vocala [a] apare mai rar în silabe accentuate la sfârșitul cuvintelor.

Vocala [ə], cu semnul grafic Ă, ă:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală și cea orizontală a limbi. Exemple: *dăpă* (*după*), *cigankă* (*țigancă*), *sară* (*seară*).

Vocala [ə] nu se poate realiza în silabe accentuate la sfârșitul cuvintelor.

Vocala [i], cu semnul grafic Î, î:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *lîngă* (*lângă*), *zîk* (*zic*), *rămîne* (*rămâne*).

Vocală [i] apare mai des în silabe accentuate.

Vocala [e], cu semnul grafic E, e:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *mare* (*mare*), *več* (*deja*), *činegod* (*oricine*).

Vocala [e], ca și [a], apare mai rar în silabe accentuate la sfârșitul cuvintelor.

Vocala [ɨ], cu semnul grafic I, i:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *isto* (*la fel*), *štiut* (*știut*), *činc* (*cinci*).

Graiul acesta cunoaște [ɨ] șoptit nesilabic în pozițiile finale ale cuvintelor, pentru că are rol de articolul nehotărât în plural.

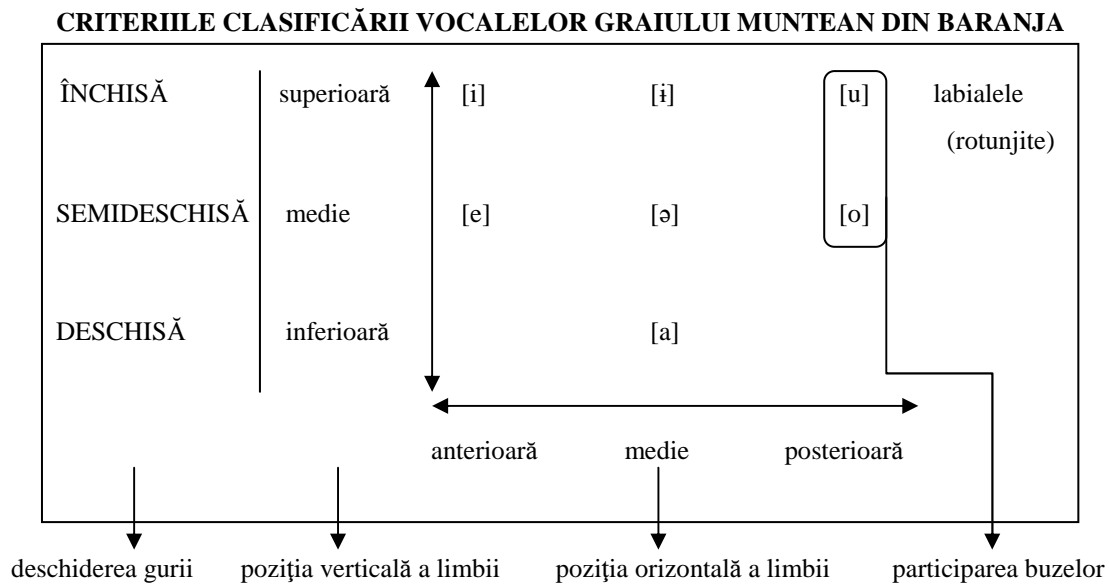
Vocala [o], cu semnul grafic O, o:

semideschisă, labială (rotunjită), medie după poziția verticală a limbii, posterioară după poziția orizontală a limbii. Exemple: *normalno* (*normal*), *jo* (*eu*), *pičoru* (*picior*).

Sunetul [o] apare în acest dialect și acolo unde româna standard realizează diftongul [oa].

Vocala [u], cu semnul grafic U, u:

închisă, labială (rotunjită), superioară după poziția verticală a limbii, posterioară după poziția orizontală a limbii. Exemple: (*să*) *kulkă* ((*să*) *culce*), *punjeam* (*puneam*), *greu* (*greu*).

Tabela 5.2. Criteriile clasificării vocalelor graiului muntean din Baranja

5.1.3 GRAIUL MUNTEAN LUDĂRESC

Graiul muntean ludăresc are, la fel ca și cel din Baranja, șapte vocale: [a], [ə], [i], [e], [ɨ], [o], [u], ale cărora realizarea este, cum vom vedea, foarte similară realizării vocalelor graiului din Baranja.

Vocala [a], cu semnul grafic A, a:

deschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *kasă* (*casă*), *așteptat* (*așteptat*), *(să) ajbi* (*(să) aibă*).

Vocala [a] se poate realiza în toate pozițiile, independent de accent.

Vocala [ə], cu semnul grafic Ă, ă:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală și cea orizontală a limbi. Exemple: *pă* (*pe, la*), *gată* (*gata*), *trăim* (*trăim*).

Vocala [ə] nu se realizează în pozițiile finale accentuate.

Vocala [i], cu semnul grafic Î, î:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, medie după poziția orizontală a limbi. Exemple: *sînt* (*sunt*), *pămînturle* (*pămînturile*), *sîngur* (*singur*).

Vocala [i] apare mai des în silabe accentuate decât în cele neaccentuate.

Vocala [e], cu semnul grafic E, e:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), medie după poziția verticală, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *găseaște* (*găsește*), *mujerea* (*soția*), *čeva* (*ceva*).

Vocala [ɛ], cu semnul grafic Ě, ě:

semideschisă, nelabială (nerotunjită), inferioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi, palatală. Exemple: *avěm* (*avem*), *lěmn* (*lemn*), *predstavlěaște* (*reprezintă*).

Graiul muntean ludăresc cunoaște și o variantă a lui [e]: [ɛ]. Acest sunet se realizează ca mai palatal în silabe neaccentuate. În silabe accentuate, se rostește ca diftongul [ɨe]. Aici reținem oportun să susținem că cea mai mare diferență între româna standard și graiurile

băieșilor este trecerea sunetelor [e] și [i] în [ə] sau [ɨ], de exemplu, *se* devine *să*, iar *pe* devine *pă*.

Vocala [i], cu semnul grafic I, i:

închisă, nelabială (nerotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, anterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *ali* (*dar*), *mij* (*mii*), *nič* (*nici*).

Vocala [i] se poate realiza în toate pozițiile, independent de accent, iar în pozițiile finale devine șoptit nesilabic [ɨ].

Vocala [o], cu semnul grafic O, o:

semideschisă, labială (rotunjită), medie după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția orizontală a limbi. Exemple: *kopil* (*copil*), *nego* (*decât*), *opt* (*opt*).

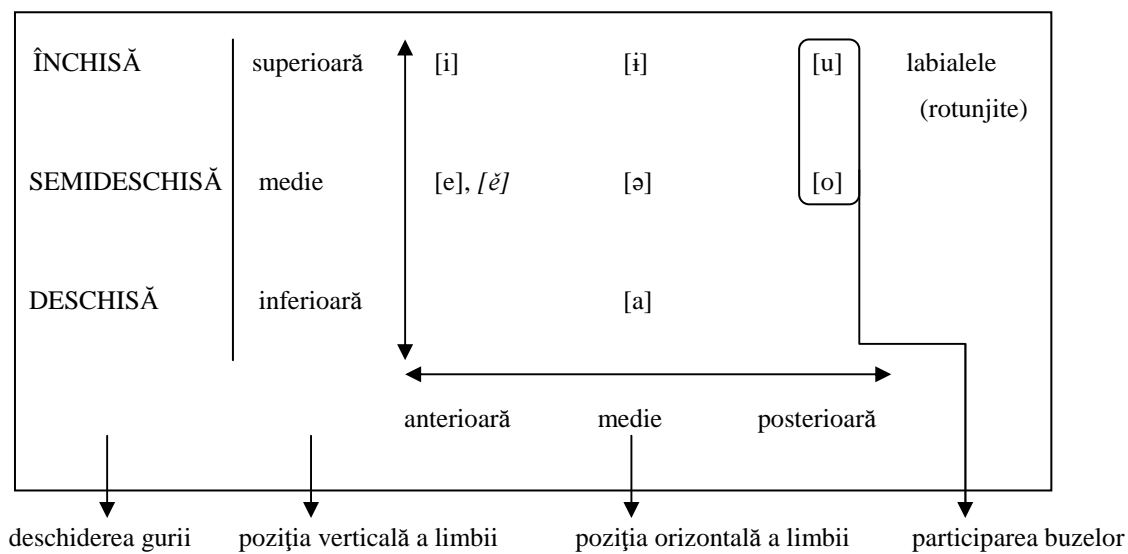
Vocala [o] se poate realiza în toate pozițiile, independent de accent.

Vocala [u], cu semnul grafic U, u:

închisă, labială (rotunjită), superioară după poziția verticală a limbi, posterioară după poziția hotizontală a limbi. Exemple: *fjeru* (*fier*), *trebuje* (*trebuie*), *unde* (*unde*).

Vocala [u] se poate realiza în toate pozițiile, independent de accent.

CRITERIILE CLASIFICĂRII VOCALELOR GRAIULUI MUNTEAN LUDĂRESC

Tabela 5.3. *Criteriile clasificării vocalelor graiului muntean ludăresc*¹²⁹

¹²⁹ Sunetul în cursiv este alofonul al lui [e].

5.2 SEMICONSOANE, DIFTONGI, TRIFTONGI (ROMÂNĂ BĂIEȘILOR)

Analiza semiconsoanelor, diftongilor și triftongilor este făcută după Radosavljević¹³⁰. Transcripția tuturor semnelor este făcută după IPA (2005). Diftongii și triftongii marcați cu asteriscul sunt cei care apar numai în graiurile băieșilor.

5.2.1 GRAIUL ARDELEAN

Graiul ardelean cunoaște două semiconsoane: [j] și [w]. Consoane însoțite de vocale formează următorii diftongi:

DIFTONGII ASCENDENȚI	DIFTONGII DISCENDENȚI
[ja] aja (aia)	[aj] maj (mai)
[je] jel (el)	[aw] auzît (auzit)
[jæ] jëlji (ele) ×	[əj] bătăj (batai)
[jo] bjo(v) (beu)	[əw] dimizău (dumnezeu)
[jɔ] jɔ (iau) ×	[ij] mantîj (mai întâi)
[ju] mljuv (vin)	[ej] trej (trei)
[wə] două	[æj] pučej (puteai) ×
	[ij] kupij (copii)
	[oj] voj (voi)
	[ow] trgouc (comerciant) ×
	[ɔw] ɔuru (aur)
	[uj] dăstuj (destul)

Tabela 5.4. Diftongii graiului ardelean

Locul diftongului limbii române standard [ɔa] a fost înlocuit cu sunetul [a]: *poci* [patei] în loc de *poate* [pɔate], *ominj* [amiñ] în loc de *oameni* [ɔameni]. La fel, vocală [æ] l-a înlocuit pe diftongul [ɛa]: se spune *avem* [avæm], ci nu *aveam* [avɛam]. Nu există nici diftongul [iw], în locul căruia vorbitorii graiului ardelean pronunță [uv]: *gruv* [gruv], în loc de *grâu* [grîw]. Numărul triftongilor în graiul ardelean este foarte redus. Triftongul [jew] a fost înlocuit cu [ju] (*eu*) sau [juv] (*iau*). Graiul ardelean cunoaște numai trei triftongi:

TRIFTONGII
[jau] bjau (beau)
[jej] jej (iei)
[jæj] mjěj (mei) ×

Tabela 5.5. Triftongii graiului ardelean

¹³⁰ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 39 – 68

5.2.2 GRAIUL MUNTEAN DIN BARANJA

Graiul muntean din Baranja are două semiconsoane, [j] și [w], și o semivocală: [ɤ]. Aceștia formează următorii diftongi:

DIFTONGII ASCENDENȚI	DIFTONGII DISCENDENȚI
[ɤa] pealea (pielea)	[aj] baj (probleme)
[ja] jakă (încă)	[aw] n-au (nu au)
[je] ajem (avem)	[əj] mākăcāj (mici)
[jo] jo (eu)	[əw] rău (rău)
[ju] žănuk'ju (gerunchiu)	[ij] rumîj (rămâi)
[wa] zîua (ziua)	[iw] grîu (grâu)
[wə] nouă (nouă)	[ej] čirčej (cercei)
	[ew] greu (greu)
	[ij] štij (știi)
	[oj] žoj (joi)
	[ow] dou (doi)
	[uj] kuj (cui)

Tabela 5.6. Diftongii graiului muntean din Baranja

Putem vedea că nici graiul acesta nu cunoaște diftongul [ɔa] pe care îl înlocuiește, consecutiv, cu [o]: *volă* [volə] în loc de *oală* [ɔalə]. Din cauza existenței a semivocalei [ɤ] și a semiconsoanei [w], este posibilă existența diftongilor [iw] și [ɤo].

În ceea ce privește triftongi, graiul din Baranja îi cunoaște pe numai trei triftongi (vezi Tabela 5.7.), iar ipotetic sunt posibili și [jew], [jaw] și [jaj]:

TRIFTONGII
[ɤaj] vreaj (vrei)
[ɤaw] beau (beau)
[jej] jej (iei)

Tabela 5.7. Triftongii graiului muntean din Baranja

5.2.3 GRAIUL MUNTEAN LUDĂRESC

Semiconsoane și semivocale aparținente graiului muntean ludăresc sunt: [j] și [w], [ɛ] și [ɔ]. Împreună cu vocale, aceștia formează următorii diftongi:

DIFTONGII ASCENDENȚI	DIFTONGII DISCENDENȚI
[ɛa] lămea (lumea)	[aj] ajde (hai)
[ja] jară (din nou)	[aw] dau (dau)
[je] mjerkurî (miercuri)	[əj] măj /onomatopee/
[jo] jo (eu)	[ij] bătizîj (batezare)
[ju] kraju (ținut)	[iw] flîkîu (flăcău)
[ɔa] fărmoasă (frumoasă)	[ej] bej (bei)
[ɔə] doă (două) ×	[ij] fij (fi)
[wə] două (două)	[oj] voj (merg)
	[ow] nou (nou)
	[uj] spuj (spui)

Tabela 5.8. Diftongii graiului muntean ludăresc

Trebuie subliniat faptul că frecvența diftongului [je] probabil a crescut din cauza existenței variantei accentuate a vocalului [e]: [ě]. Pe diftongul [ɔə] îl găsim acolo unde în româna standard găsim diftongul [wə], iar realizarea diftongului [ew] este incertă pentru că în limba română standard acesta se realizează ca parte a triftongului [jew]. Este posibilă și existența diftongilor [ɛo], [iw], [wə] și [əw] și existența triftongilor [ɔaj], [jɔa] și [ɛɔa]. Triftongii pe care Radosavljević i-a notat sunt următorii:

TRIFTONGII
[ɛaj] vreaj (vrei)
[jaj] vrjaj (vrei)
[jaw] bjau (beau)
[jej] jej (iei)
[jew] mjeu (meu) ×

Tabela 5.9. Triftongii graiului muntean ludăresc

Este dificil de stabilit frecvența apariției triftongilor [ɛaj] și [jaj] pentru că aceștia apar în aceeași contexte. Triftongul [jaw] apare acolo unde în limba română standard se realizează triftongul [ɛaw].

5.3 PERECHI MINIMALE ALE GRAIURILOR BĂIEȘILOR

Vocalele graiurilor băieșilor au un rol important în formarea perechilor minimale¹³¹. Adică, există cuvinte care se deosebesc prin numai un fonem, cu schimbarea căruia se schimbă și sensul cuvintelor. În formarea perechilor minimale participă toate vocale, iar rolul foarte important are și locul accentului. Uneori, schimbarea vocalei nu schimbă cu totul sensul cuvântului, ci numai o caracteristică lui (hotărât/nehotărât, persoana etc.).

În urmare prezentăm niște exemple ale perechilor minimale găsite în textele lui Radosavljević. Foneme care au rolul distinctiv sunt marcate cu litere grase.

PERECHI MINIMALE ÎN GRAIUL ARDELEAN		
<i>mama</i> (substantiv feminin, singular)	<i>mamă</i> (substantiv feminin, singular)	
<i>lupØ</i> (substantiv masculin, singular)	<i>lupǎ</i> (substantiv masculin, plural)	
<i>fašé</i> (infinitivul verbului <i>a face</i>)	<i>(să) fašǎ</i> (conjunctivul prezent verbului <i>a face</i> , persoana a III-a, singular)	<i>(să) fǎšǎ</i> (indicativul perfect verbului <i>a face</i> , persoana a III-a, plural)

Tabela 5.10. Exemple perechilor minimale ale graiului ardelean

În găsierea perechilor minimale, graiul ardelean s-a dovedit ca problematic din cauza existenței alofonelor ale vocalelor [e] ([e̞]) și [o] ([o̞]). Anume, vorbitorii frecvent folosesc în aceeași loc într-un cuvânt fie vocalele menționate, fie alofonele lor, fie vocale [i] sau [u] (care se confundă ușor cu alofone), dar schimbarea vocalelor sau alofonelor nu face diferența în sensul cuvântului. De exemplu, *atunšǎ* – *atunši* (*atunci*), *băšǎšǎ* – *băšǎšǎi* (*băieșesc*), *teško* – *teško* – *tešku* (*greu*). Trebuie spus că este prezentă și omisiunea vocalei [i] acolo unde nu are rolul distinctiv: *pîršǎp* – *pršǎp* (*pricep*).

¹³¹ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010

PERECHI MINIMALE ÎN GRAIUL MUNTEAN DIN BARANJA		
<i>albØ</i> (adjectiv <i>alb</i> , masculin, singular)	<i>albi</i> (adjectiv <i>alb</i> , masculin, plural)	
<i>ușă</i> (substantiv feminin <i>ușă</i> , singular)	<i>uše</i> (substantiv feminin <i>ușă</i> , plural)	
<i>mînká</i> (infinitivul <i>verbului a</i> <i>mânca</i>)	<i>(să) mînkă</i> (conjunctivul <i>verbului a</i> <i>mânca</i> , persoana a III-a, singular)	<i>(am) mînká</i> (perfectul compus <i>verbului a mânca</i> , persoana a III-a, plural)

Tabela 5.11. Exemple perechilor minimale ale graiului muntean din Baranja

PERECHI MINIMALE ÎN GRAIUL MUNTEAN LUDĂRESC	
<i>tata</i> (substantiv masculin <i>tată</i> , singular)	<i>tati</i> (substantiv masculin <i>tătic</i> (diminutiv lui <i>tata</i>), singular)
<i>adînkă</i> (adjectiv feminin <i>adâncă</i> , singular)	<i>adînke</i> (adjectiv feminin <i>adânci</i> , plural)

Tabela 5.12. Exemple perechilor minimale ale graiului muntean ludăresc

5.4 CONSOANELE ALE ROMÂNIEI BĂIEȘILOR

În această parte a lucrării vom oferi analiza distinctă a sistemului consonantic fiecărui grai al băieșilor: vom începe cu graiul ardelean, apoi vom analiza graiul muntean din Baranja și în sfârșit graiul muntean ludăresc. La început vom scrie în scurt niște caracteristici ale grai, după de ce urmează listă de consoane (semnele fonetice și grafice, caracteristicile consoanelor, niște exemple și, dacă este reținut ca necesar, comentariu). Caracteristicile consoanelor sunt descrise în mod următor: măsura participării a tonului și a zgomotului la rostirea, locul de formare a obstacolului și modul de articulare. Analiză este făcută după Radosavljević, de la care sunt preluate și exemple. Transcripția este făcută după IPA (2005), decât pentru sunete [tɕ], [dz], [ɕ] și [z], transcripția cărora este făcută după Radosavljević¹³².

5.4.1 GRAIUL ARDELEAN

Graiul ardelean are douăzeci și patru de consoane: [b], [tɕ], [tɕ], [d], [dz], [f], [g], [h], [k], [l], [l'], [m], [n], [ɲ], [p], [r], [s], [ʃ], [ɕ], [t], [v], [z], [ʒ] și [z]. În general, toate consoane pot fi realizate în poziție inițială, finală sau într-un cuvânt, independent de poziția accentului.

Consoana [b], cu semnul grafic **B, b**:

nesonantă, sonoră, bilabială, oclusivă. Exemple: *ljimbă* (*limbă*), *bășești* (*băieșesc*), *banji* (*bani*).

Cu toate că sunetul [b] se poate realiza în fiecare loc într-un cuvânt, în graiurile băieșilor există tendința de asurzirea consoanelor (occlusive și fricative sonore se realizează ca oclusive/fricative surde). Prin urmare, consoana [b] se poate realiza ca [p]: *întrep* ([întrep]), ci nu *întreb* ([întreb]). Această tendința este cel mai probabil cauzată de graiurile kajkaviene, unde acest tip de schimbare este foarte obișnuit. Unul dintre exemple din graiurile kajkaviene este și cuvânt *zapraf* ([zapraf]) (*de fapt*) în loc de *zapravo* [zapravo], pe care îl găsim și în graiul ardelean.

Consoana [tɕ], cu semnul grafic **C, c**:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), africată. Exemple: *toc* (*toți*), *prevodioc* (*trăducător*), *pucîn* (*puțin*).

---

¹³² RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 39 – 68

Consoana [tɕ], cu semnul grafic Ć, ć:

nesonantă, surdă, palatală, africată. Exemple: *učiteljica* (învățătoare), *poći* (poți), *ašćeptanj* (așteptăm).

Sunetul aproape identic sunetului [tɕ] există în limba croată în graiurile čakaviene din Istria, dar nu și în limba română standard. Trebuie subliniat că vorbitorii graiului ardelean rostesc [tɕ] (*ćem*, [tɕem]) acolo unde vorbitorii limbii române standard pronunța [k'] (*chem*, [k'em]) sau în împrumuturi din croată, cu toate că la unele locuri s-ar trebui pronunța [ʃ]: *učiteljica* ([uʃitel'itsa]) în loc de *učiteljica* ([utɕitel'itsa]).

Consoana [d], cu semnul grafic D, d:

nesonantă, sonoră, dentală (prelinguală), oclusivă. Exemple: *kînd* (când), *dîm* (din), *odličnă* (foarte bună).

Cu toate că consoana oclusivă [d] poate sta în fiecare loc într-un cuvânt, este posibil să fie înlocuită cu perechea ei surdă [t]: *kînt*, în loc de *kînd*. La fel, înainte de [e], [i] sau iot devine [dz]: cuvânt românesc *verde* [verde] a devenit *vęrdi* [vęrdzi], cum este caracteristic graiurilor bănățene și crișene.

Consoana [dz], cu semnul grafic Đ, đ:

nesonantă, sonoră, palatală, africată. Exemple: *unđi* (unde), *s-împerđi* ((se) pierd), *điminjaca* (dimineață).

O consoană foarte similară apare și în croată, și are același semn grafic (Đ, đ pentru [d'']), dar este oclusivă și nu africată. Sunetul [dz] poate să apară și acolo unde limba română standard realizează sunetul [g']: *inđicǎ* [indzǐtsǎ], ci nu *înghițǎ* [ing'itsǎ].

Consoana [f], cu semnul grafic F, f:

nesonantă, surdă, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *fura* ([ei] fură), *infrastrukturlje* (infrastructurile), *zapraf* (de fapt).

Consoana [g], cu semnul grafic G, g:

nesonantă, sonoră, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *cîgan* (*țigan*), *gîrmada* (*grămadă*), *trag* (*fumez*).

Sub influența graiurilor kajkaviene, [g] finală se înlocuiește uneori cu perechea ei surdă [k]: *trak*, în loc de *trag*.

Consoana [h], cu semnul grafic H, h:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), fricativă (continuă). Exemple: *higijenuri* (*igiene*), *psiholog* (*psiholog*), *hitno* (*urgent*).

Vorbitorii graiului ardelean uneori realizează [h] protetic (în pozițiile inițiale ale cuvintelor) când acesta nu poate fi justificat din punct de vedere etimologic și unde acest sunet nu există în limba română standard, de exemplu, *hundîi* [hundzi] în loc de *unde* [unde]. Această tendința este una dintre caracteristicile ale graiurilor bănățene ale dacoromânei.

Consoana [k], cu semnul grafic K, k:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *škulă* (*școală*), *početak* (*început*), *akasă* (*acasă*).

Consoana [l], cu semnul grafic L, l:

sonantă, lichidă, laterală, dentală (prelinguală). Exemple: *lotru* (*lotru*), *luj* (*lui*), *priznălesc* (*admit*).

Consoana [l'], cu semnul grafic Lj, lj:

sonantă, lichidă, nazală, palatală. Exemple: *ravnatelj* (*director*), *zîlji* (*zile*), *iškuljilje* (*școlile*).

Consoana [m], cu semnul grafic M, m:

sonantă, bilabială, nazală. Exemple: *umblat* (*umblat*), *mult* (*mult*), *iznimka* (*excepție*).

Este interesant de menționat că toți vorbitorii realizează [m] în prepoziții monosilabice în care limba română standard realizează [n]: *îm*, *dim*, ci nu *în*, *din*.

Consoana [n], cu semnul grafic N, n:

sonantă, dentală (prelinguală), nazală. Exemple: *înkolo* (*încolo*), *întors* (*întors*), *banka* (*bancă*).

Consoana [ɲ], cu semnul grafic Nj, nj:

sonantă, dentală (prelinguală) palatalizată, nazală. Exemple: *njimik* (*nimic*), *iščenj* (*[ei] caută*), *minji* (*mie, îmi*).

Consoana [p], cu semnul grafic P, p:

nesonantă, surdă, bilabială, oclusivă. Exemple: *peldă* (*păcat*), *pîntru* (*pentru*), *prišepi* (*pricepi*).

Consoana [r], cu semnul grafic R, r:

nesonantă, surdă, alveolară, vibrantă. Exemple: *ari* (*are*), *ćar* (*chiar*), *trikut* (*trecut*).

Consoana [s], cu semnul grafic S, s:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *blăstămur* (*blesteme*), *să skrijă* (*să scriă*), *sući* (*sute*).

Consoana [ʃ], cu semnul grafic Š, š:

nesonantă, surdă, alveolopalatală, fricativă (continuă). Exemple: *baš* (*tocmai*), *šăspeš* (*șaisprezece*), *greškă* (*greșeală*).

Consoana [ɕ], cu semnul grafic Ś, ś:

nesonantă, surdă, palatală, fricativă (continuă). Exemple: *śinjiva* (*cineva*), *njiś* (*nimic*), *dăś* (*dai*).

Acest sunet este foarte specific pentru graiul ardelean pentru că nu-l găsim nici în croată, nici în româna standard nici în alte două graiuri băieșilor, iar se realizează acolo unde româna standard și alte două graiuri băieșilor realizează sunetul [ʃ]: *śinje* [ɕiɲe] în loc de *cine* [ʃiɲe]. Această este caracteristică graiurilor bănățene și transilvănene.

Consoana [t], cu semnul grafic T, t:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), oclusivă. Exemple: *întrabă* (*întreabă*), *troškovi* (*costuri*), *tõmnă* (*toamnă*).

Consoana [t] înainte de [e], [i] sau iot devine [tɛ]: din cuvântul românesc *frate* [frate] avem *fraci* [fratei], ceea ce este caracteristic pentru graiuri bănățene și crișene.

Consoana [v], cu semnul grafic V, v:

nesonantă, sonoră, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *valjda* (*poate, probabil*), (*dă*) *vină* (*(de) vină*), *ustanovuri* (*instituții*).

Cum am putut vedea deja, sunetul [v] sub influența kajkaviană se poate înlocui cu [f] în poziții finale¹³³.

Consoana [z], cu semnul grafic Z, z:

nesonantă, sonoră, dentală (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *zemljopis* (*geografie*), *razred* (*clasă*), *muzejurlje* (*muzeele*).

Vorbitorii graiului ardelean sub influența kajkaviană uneori înlocuiesc [z] cu [s] în poziții finale (*rigas*, ci nu *rigaz* (*odihnă*)).

Consoana [ʒ], cu semnul grafic Ž, ž:

nesonantă, sonoră, alveolopalatală, fricativă (continuă). Exemple: *država* (*stat*), *tražălesc* (*caut*), *ažută* (*ajută*).

Acest sunet poate fi înlocuit cu [ʃ] în poziții finale: *staš* ([staʃ]) în loc de *staž* ([staʒ]) (*stagiu*).

Consoana [ʒ], cu semnul grafic Ž, ž:

nesonantă, sonoră, palatală, fricativă (continuă). Exemple: *merži* (*mergi*), *fužit* (*fugit*), *îmbăcežit* (*beteag, bolnav*).

Ca și [ɛ], sunetul [ʒ] este foarte specific pentru graiul ardelean pentru că nu-l găsim nici în croată, nici în româna standard nici în alte două graiuri băieșilor. Vorbitorii graiului ardelean îl rostesc acolo unde în limba română standard și alte două graiuri băieșilor vorbitorii rostesc

---

¹³³ Vezi exemple sunetelor [b] și [f] ale graiului ardelean.

[dʒ]: *lunzi* [lunzi] în loc de *lungi* [lundʒi]. Rostirea sunetului [z] este caracteristică pentru graiuri bănăţene și transilvănene.

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI						
			<i>bilabiale</i>	<i>labiodentale</i>	<i>dentale</i>	<i>alveolare</i>	<i>alveolopalatale</i>	<i>palatale</i>	<i>velare</i>
					<i>prelinguale</i>		<i>mediolinguale</i>		
NESONANTE	<i>oclusive</i>	<i>sonore</i>	<i>b</i>		<i>d</i>				<i>g</i>
		<i>surde</i>	<i>p</i>		<i>t</i>				<i>k</i>
	<i>fricative</i>	<i>sonore</i>		<i>v</i>	<i>z</i>		<i>ʒ</i>	<i>ʒ</i>	
		<i>surde</i>		<i>f</i>	<i>s</i>		<i>f</i>	<i>ε</i>	<i>h</i>
	<i>africate</i>	<i>sonore</i>						<i>dz</i>	
		<i>surde</i>			<i>ts</i>			<i>tc</i>	
SONANTE	<i>lichide</i>	<i>vibrante</i>				<i>r</i>			
		<i>laterale</i>			<i>l</i>		<i>l'</i>		
	<i>nazale</i>		<i>m</i>		<i>n</i>		<i>ñ</i>		

Tabela 5.13. Clasificarea consoanelor graiului ardelean¹³⁴

Trebuie menționat faptul că consoanele [n] și [ñ] se deosebesc numai prin trasatura lui [ñ] de a fi consoană dentală palatalizată. Din această cauza, le am clasificat în palatale.

¹³⁴ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 52

5.4.2 GRAIUL MUNTEAN DIN BARANJA

Graiul muntean din Baranja, ca și graiul ardelean, are douăzeci și patru de consoane: [b], [ts], [tʃ], [d], [dʒ], [f], [g], [gʷ], [h], [k], [kʷ], [l], [lʷ], [m], [n], [ɲ], [p], [r], [s], [ʃ], [t], [v], [z], [ʒ]. Toate consoane pot să apară în fiecare poziție într-un cuvânt. Precum graiul muntean din Baranja nu se găsește sub influența graiurilor kajkaviene, nu există fenomenul înlocuirii a oclusivelor și a afrikatelor sonore cu perechile lor surde.

Consoana [b], cu semnul grafic *B, b*:

nesonantă, sonoră, bilabială, oclusivă. Exemple: *trebuje* (*trebuie*), *probleme* (*probleme*), *bine* (*bine*).

Consoana [ts], cu semnul grafic *C, c*:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), africată. Exemple: *ciganj* (*țigani*), *mulc* (*mulți*), (*să*) *învacă* (*(să) învețe*).

Consoana [tʃ], cu semnul grafic *Č, č*:

nesonantă, surdă, palatală, africată. Exemple: *počmit* (*[a] început*), *atunč* (*atunci*), *če* (*ce*).

Radosavljević susține că acest sunet este o variantă mai palatală decât cea a sunetului croat [tʃ], dar a decis să folosească transcripția fonologică apartenență sunetului croat pentru a pune sunetul graiului din Baranja în opoziție cu sunetul [tɕ] al graiului ardelean. Realizarea sunetului apartenent graiului muntean din Baranja [tʃ] este la fel ca în graiurile muntene ale dacoromânei și ca în limba română standard.

Consoana [d], cu semnul grafic *D, d*:

nesonantă, sonoră, dentală (prelinguală), oclusivă. Exemple: *dăpă* (*după*), *radio* (*radio*), *dodatno* (*în plus*).

Consoana [d] înainte de [e] se poate pronunța în două moduri: ca [d] sau [dʒ]: *arĝe* [ardʒe] și *vearde* [vearde].

Consoana [dʒ], cu semnul grafic Ć, ģ:

nesonantă, sonoră, palatală, africată. Exemple: *roĝendan* (zi de naștere), *strănĝeam* (*strângeam*), *snăĝé* ([să te] descurci).

Acest sunet se realizează în același mod ca și în limba română standard și în graiurile muntene ale dacoromânei, iar uneori vorbitorii graiului muntean din Baranja îl pronunța [ʒ] (*žănukiju* [ʒənukiju] (*genunchiu*)). Realizarea sunetelor [dʒ] și [ʒ] poate veni și paralel, de exemplu, când vorbitorii în aceleași contexte pronunța cuvânt *merĝem* [merdʒem] ca *măržem* [mərʒem] și *mărĝem* [mərɟem].

Consoana [f], cu semnul grafic F, f:

nesonantă, surdă, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *frig* (*frig*), *fără* (*fără*), *famili* (*familie*).

Consoana [g], cu semnul grafic G, g:

nesonantă, sonoră, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *greu* (*greu*), *udruga* (*asociație*), *ĝindešt* (*gândesc*).

Consoana [g'], cu semnul grafic G', g':

nesonantă, sonoră, palatală, oclusivă. Exemple: *dug'eană* (*magazin*), *îng'ecat* (*înghețat*).

Realizarea acestui fonem este posibilă numai înainte vocalele [e] și [i], adică în aceleași pozițiile ca în limba română standard.

Consoana [h], cu semnul grafic H, h:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), fricativă (continuă). Exemple: *hrvaci* (*croați*), *zahvalešt* (*mulțumești*), *hrvatski* (*croat*).

Radosavljević nu a notat sunetul [h] în pozițiile finale ale cuvintelor.

Consoana [k], cu semnul grafic K, k:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *kă* (*că*), *saku* (*fiecare*), *krăčunu* (*Crăciun*).

Consoana [k'], cu semnul grafic K', k':

nesonantă, surdă, palatală, oclusivă. Exemple: *olovk'e* (creioane), *ureak'e* (ureche), *unk'i* (unchi).

Ca și [g'], și fonemul [k'] se poate realiza numai cu vocalele [e] și [i], în pozițiile analoage limbii române standard.

Consoana [l], cu semnul grafic L, l:

sonantă, lichidă, laterală, dentală (prelinguală). Exemple: *lunga* (lângă), *kupilu* (copil), *lumină* (lumină).

Consoana [l'], cu semnul grafic Lj, lj:

sonantă, lichidă, laterală, palatală. Exemple: *ljamne* (lemne), *ljakă* (puțin), *zapošljavanje* (angajare)

Realizarea sunetului [l'] înainte de [e] nu este consistentă, adică sunt posibile realizări ca *kalje* [kal'e] (*calea*) și *spatele* [spatele] (*spate*). Sunetul [l'] nu se realizează înainte vocala [i].

Consoana [m], cu semnul grafic M, m:

sonantă, bilabială, nazală. Exemple: *malainte* (înaînte), *rămas* (rămas), *kustăm* (trăim).

Consoana [n], cu semnul grafic N, n:

sonantă, dentală (prelinguală), nazală. Exemple: *atunča* (atunci), *nouă* (nouă), *sănătate* (sănătate).

Consoana [ɲ], cu semnul grafic Nj, nj:

sonantă, dentală (prelinguală) palatalizată, nazală. Exemple: *cigănjaște* (figănește), *kurăcenjamea* (curățenia), *pînje* (pâine).

Vorbitorii graiului muntean din Baranja pronunță [ɲ] dacă [n] se găsește înainte de vocalele [e] sau [i], dar există oscilații: de exemplu, *venjit* [veɲit] și *venit* [venit].

Consoana [p], cu semnul grafic P, p:

nesonantă, surdă, bilabială, oclisivă. Exemple: (*să*) *spună* ((*să*) *spună*), *trejsprăeč* (*treisprezece*), *pîină* (*până*).

Consoana [r], cu semnul grafic R, r:

nesonantă, surdă, alveolară, vibrantă. Exemple: *bărbatu* (*bărbat*), *neizdržljivo* (*insuportabil*), *vorbeaște* (*vorbește*).

Consoana [s], cu semnul grafic S, s:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *samo* (*numai*), *skulat* (*sculat*), *masă* (*masă*).

Consoana [ʃ], cu semnul grafic Š, š:

nesonantă, surdă, alveolopalatală, fricativă (continuă). Exemple: *šedem* (*ședem*), *razumeašte* (*înțelege*), *kumšija* (*vecin*).

Consoana [t], cu semnul grafic T, t:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), oclisivă. Exemple: *tot* (*tot*), *biteag* (*beteag*), *rat* (*război*).

Acest sunet se realizează și acolo unde în limba română standard găsim [k']: *tem* [tem] pentru *chem* [k'em].

Consoana [v], cu semnul grafic V, v:

nesonantă, sonoră, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *život* (*viață*), *grîv* (*grâu*), *venit* (*venit*).

Consoana [z], cu semnul grafic Z, z:

nesonantă, sonoră, dentală (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *patruzîč* (*patruzeci*), *zaradim* (*câștigăm*), *zîk* (*zic*).

Consoana [ʒ], cu semnul grafic Ž, ž:

nesonantă, sonoră, alveolopalatală, fricativă (continuă). Exemple: *žumătate* (*jumătate*), *ažutoru* (*ajutor*), *žukām* (*jucām*).

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI						
			<i>bilabiale</i>	<i>labiodentale</i>	<i>dentale</i>	<i>alveolare</i>	<i>alveolopalatale</i>	<i>palatale</i>	<i>velare</i>
					<i>prelinguale</i>	<i>mediolinguale</i>			<i>postlinguale</i>
NESONANTE	<i>occlusive</i>	<i>sonore</i>	<i>b</i>		<i>d</i>			<i>g'</i>	<i>g</i>
		<i>surde</i>	<i>p</i>		<i>t</i>			<i>k'</i>	<i>k</i>
	<i>fricative</i>	<i>sonore</i>		<i>v</i>	<i>z</i>		<i>ʒ</i>		
		<i>surde</i>		<i>f</i>	<i>s</i>		<i>ʃ</i>		<i>h</i>
	<i>africate</i>	<i>sonore</i>						<i>ɟʒ</i>	
		<i>surde</i>			<i>ts</i>			<i>tʃ</i>	
SONANTE	<i>lichide</i>	<i>vibrante</i>				<i>r</i>			
		<i>laterale</i>			<i>l</i>		<i>l'</i>		
	<i>nazale</i>		<i>m</i>		<i>n</i>		<i>ɲ</i>		

Tabela 5.14. Clasificarea consoanelor graiului muntean din Baranja¹³⁵

Consoanele [n] și [ɲ] se deosebesc numai prin trasatura lui [ɲ] de a fi consoană dentală palatalizată. Din această cauza, l-am clasificat în palatale.

¹³⁵ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 60

5.4.3 GRAIUL MUNTEAN LUDĂRESC

Graiul muntean ludăresc are douăzeci și patru de consoane, aceleași ca cele din graiul muntean din Baranja: [b], [ɮ], [ʧ], [d], [dʒ], [f], [g], [gʰ], [h], [k], [kʰ], [l], [lʰ], [m], [n], [ɲ], [p], [r], [s], [ʃ], [t], [v], [z], [ʒ]. Toate consoane pot să apară în fiecare poziție într-un cuvânt.

Consoana [b], cu semnul grafic B, b:

nesonantă, sonoră, bilabială, oclusivă. Exemple: *babă* (*bunică*), *obitelj* (*familie*), *binje* (*bine*).

Consoana [ɮ], cu semnul grafic C, c:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), africată. Exemple: *Kroacija* (*Croația*), *toc* (*toți*), *(să) învace* ((*să*) *învețe*).

Consoana [ʧ], cu semnul grafic Č, č:

nesonantă, surdă, palatală, africată. Exemple: *(să) munčeaskă* ((*să*) *muncește*), *aiča* (*aici*), *običit* (*obișnuit*).

Cu toate că sunetul [ʧ] este o variantă mai palatală decât cea a sunetului croat [tʃ], Radosavljević a decis să folosească transcripția fonologică apartenență sunetului croat [tʃ], pentru a pune sunetul graiului muntean ludăresc în opoziție cu sunetul [tɕ] al graiului ardelean. Realizarea sunetului al graiului muntean ludăresc [ʧ] este la fel ca în graiurile muntene ale dacoromânei și ca în limba română standard.

Consoana [d], cu semnul grafic D, d:

nesonantă, sonoră, dentală (prelinguală), oclusivă. Exemple: *dijalektu* (*dialect*), *dobîndit* (*primit*), *dătorimi* (*datorii*).

Consoana [dʒ], cu semnul grafic Ć, ģ:

nesonantă, sonoră, palatală, africată. Exemple: *snăĝim* (*descurcăm*), *fuĝeală* (*fugă*) *meĝuljudski* (*odnosi*) (*relațiile între oameni*).

Realizarea acestui sunet în graiul muntean ludăresc este aceeași ca în limba română standard și în graiurile muntene ale dacoromânei.

Consoana [f], cu semnul grafic F, f:

nesonantă, surdă, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *fată* (*fată*), *frika* (*frică*), *făr* (*fără*).

Radosavljević nu a notat realizarea acestui sunet în pozițiile finale ale cuvintelor.

Consoana [g], cu semnul grafic G, g:

nesonantă, sonoră, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *legalizacija* (*legalizare*), *greu* (*greu*), *drugačije* (*diferit*).

Consoana [g'], cu semnul grafic G', g':

nesonantă, sonoră, palatală, oclusivă. Exemple: *knjig'ili* (*cărțile*), *koleg'inica* (*colegă*).

Realizarea acestui fonem este posibilă numai înaintea vocalele [e] și [i], adică în aceleași pozițiile ca în limba română standard.

Consoana [h], cu semnul grafic H, h:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), fricativă (continuă). Exemple: *hrvatski* (*croată*), *prihvatit* (*acceptat*), *hiljade* (*mii*).

Radosavljević nu a notat sunetul [h] în pozițiile finale ale cuvintelor.

Consoana [k], cu semnul grafic K, k:

nesonantă, surdă, velară (postlinguală), oclusivă. Exemple: *akolo* (*acolo*), *lukreaze* (*lucreze*), *munkă* (*muncă*).

Consoana [k'], cu semnul grafic K', k':

nesonantă, surdă, palatală, oclusivă. Exemple: *k'jamă* (*chiamă*), *dečk'ide* (*deschide*).

Fonemul [k'] se poate realiza numai cu vocalele [e] și [i], în pozițiile analoage limbii române standard.

Consoana [l], cu semnul grafic L, l:

sonantă, lichidă, laterală, dentală (prelinguală). Exemple: *mult* (*mult*), *slovilje* (*literele*), *kupatile* (*băi*).

Uneori sunetul [l] se realizează ca [l'] din cauza diftongizării lui [ě].

Consoana [l'], cu semnul grafic Lj, lj:

sonantă, lichidă, laterală, palatală. Exemple: *papirilje* (*documentele*), *kăšilje* (*casele*), *ljinguri* (*linguri*).

Consoana [m], cu semnul grafic M, m:

sonantă, bilabială, nazală. Exemple: *mujerea* (*soția*), *kamion* (*camion*), *numaj* (*numai*).

Consoana [n], cu semnul grafic N, n:

sonantă, dentală (prepalatală), nazală. Exemple: *malainte* (*înainte*), *nimik* (*nimic*), *lună* (*lună*).

Sunetul [n] uneori se poate pronunța ca [ň] din cauza diftongizării lui [ě].

Consoana [ň], cu semnul grafic Nj, nj:

sonantă, dentală (prelinguală) palatalizată, nazală. Exemple: *čitanje* (*citire*), *vinji* (*vini*), *manjine* (*minorități*).

Consoana [p], cu semnul grafic P, p:

nesonantă, surdă, bilabială, oclusivă. Exemple: *apă* (*apă*), *prvi* (*dintâi*), *pučîn* (*puțin*).

Consoana [r], cu semnul grafic R, r:

nesonantă, surdă, alveolară, vibrantă. Exemple: *razumim* (*înțelegem*), *pîntru* (*pentru*), *trejaște* (*trăiește*).

Consoana [s], cu semnul grafic S, s:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *satu* (*sat*), *s-întors* (*s-a întors*), *slabă* (*slabă*).

Consoana [ʃ], cu semnul grafic Ș, ș:

nesonantă, surdă, alveolopalatală, fricativă (continuă). Exemple: *șî* (*și*), *șkolă* (*școală*), *așteptaci* (*așteptați*).

Consoana [t], cu semnul grafic T, t:

nesonantă, surdă, dentală (prelinguală), oclusivă. Exemple: *morit* (*murit*), *atunča* (*atunci*), *gata* (*gată*).

Consoana [v], cu semnul grafic V, v:

nesonantă, sonoră, labiodentală, fricativă (continuă). Exemple: *vrem* (*vrem*), *voda* (*apă*), *svakakve* (*de tot feluri*).

Consoana [z], cu semnul grafic Z, z:

nesonantă, sonoră, dentală (prelinguală), fricativă (continuă). Exemple: *zdravlje* (*sănătate*), *doužîč* (*douăzeci*), *kotizām* (*cotizăm*).

Consoana [ʒ], cu semnul grafic Ž, ž:

nesonantă, sonoră, alveolopalatală, fricativă (continuă). Exemple: *život* (*viață*), *mladež* (*tinerime*), *(să) ažute* (*(să) ajută*).

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI						
			<i>bilabiale</i>	<i>labiodentale</i>	<i>dentale</i>	<i>alveolare</i>	<i>alveolopalatale</i>	<i>palatale</i>	<i>velare</i>
					<i>prelinguale</i>	<i>mediolinguale</i>			<i>postlinguale</i>
NESONANTE	<i>oclusive</i>	<i>sonore</i>	<i>b</i>		<i>d</i>			<i>g'</i>	<i>g</i>
		<i>surde</i>	<i>p</i>		<i>t</i>			<i>k'</i>	<i>k</i>
	<i>fricative</i>	<i>sonore</i>		<i>v</i>	<i>z</i>		<i>ʒ</i>		
		<i>surde</i>		<i>f</i>	<i>s</i>		<i>ʃ</i>		<i>h</i>
	<i>africate</i>	<i>sonore</i>						<i>ɟʒ</i>	
		<i>surde</i>			<i>ts</i>			<i>tʃ</i>	
SONANTE	<i>lichide</i>	<i>vibrante</i>				<i>r</i>			
		<i>laterale</i>			<i>l</i>		<i>l'</i>		
	<i>nazale</i>		<i>m</i>		<i>n</i>		<i>ɲ</i>		

Tabela 5. 15. Criteriile clasificării consoanelor graiului muntean ludăresc¹³⁶

Reținem important de menționat faptul că consoanele [n] și [ɲ] se deosebesc numai prin trasatura lui [ɲ] de a fi consoană dentală palatalizată. Din această cauza, l-am clasificat în palatale.

¹³⁶ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 68

5.5 ACCENT ÎN GRAIURILE BĂIEȘILOR

Radosavljević¹³⁷ susține că accentul graiurilor băieșilor este la fel ca și cel al limbii române standard: este expirator (dinamic) și liber, adică poate fi pe silabe diferite. Încât accentul graiurilor băieșilor este românesc, acesta nu se potrivește cu accentul în limba croată. Ca și dialectul istroromân, și graiurile băieșilor realizează diftongii și triftongii în silabele accentuate, în timp ce alofone [e̞], [o̞] (graiul ardelean) și [ě] (graiul muntean ludăresc) pot sta și pe silabe accentuate și pe cele neaccentuate.

---

¹³⁷ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013
RADOSAVLJEVIĆ, P., *Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația*, „Philologica Jassyensia”, An VIII, Nr. 2 (16), 2012, p. 249 – 250

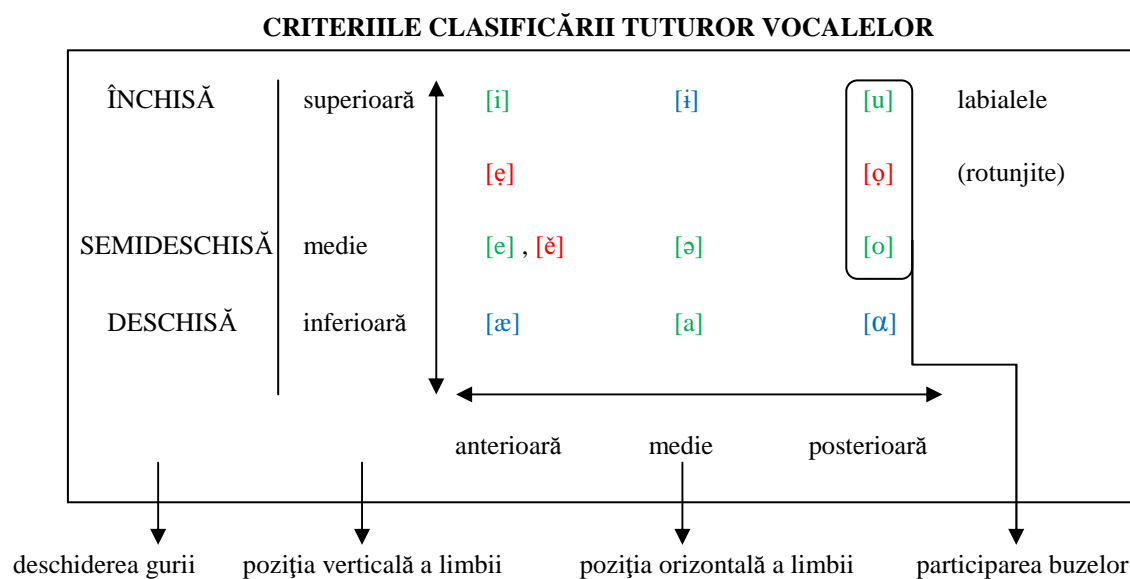
6 ANALIZA CONTRASTIVĂ

În acest capitol vom analiza sistemele vocalice și consonantice ale limbii române standard, ale dialectului istroromân și ale graiurilor băieșilor. Vom expune, în scurt, caracteristicile cele mai importante ale variantelor limbii române și le vom compara.

6.1 VOCALELE

După ce am analizat toate vocale ale limbii române standard, ale dialectului istroromân și ale graiurilor băieșilor, am venit la niște concluzii foarte interesante. General vorbind, putem susține că:

- graiul muntean din Baranja are sistemul vocalic cel mai mic. Sistemul lui este identic cu sistemul vocalic românesc: [a], [ə], [i], [e], [i], [o] și [u].
- sistemul vocalic cel mai mare aparține graiului ardelean, care, alături de vocale tipice ale limbii române standard, cunoaște și [ɛ], [æ], [ɔ] și [ɑ].

Tabela 6.1. Criteriile clasificării tuturor vocalelor

La fel putem să concludem că toate vocalele analizate pot fi clasificate prin frecvența lor de apariție în limba română standard, în dialectul istroromân și în graiurile băieșilor. Prin urmare, avem:

- 1) vocalele sistemului de bază (vocale primare), care există în toate variante analizate ale românei (marcate cu culoarea verde): [a], [ə], [e], [i], [o] și [u].
- 2) Vocalele secundare (marcate cu culoarea albastră) ar fi [i̯], [æ] și [ɑ] (ultime două vocale

există în dialectul istroromân și în graiul ardelean). Trebuie subliniat că sunetul [i] se găsește, de fapt, între vocale primare și secundare (și mai aproape de cele primare) pentru că apare în limba română standard, toate graiuri băieșilor și în dialectul istroromân, dar vorbitorii acestui dialect îl folosesc foarte rar și în mod inconștient (putem zice că sunetul acesta a practic dispărut din dialectul istroromân pentru că nu are rol distinctiv).

3) Vocalele terțiare (marcate cu culoare roșie) ar fi [ɛ], [ɔ] (graiul ardelean) și [ɛ̃] (graiul muntean ludăresc) și sunt, de fapt, alofone vocalelor [e] și [o]. Le am enumerat pentru că în graiurile respective au rolul distinctiv.

6.2 SEMIVOCALELE, SEMICONSOANELE, DIFTONGII ȘI TRIFTONGII

Limba română standard și graiul muntean ludăresc cunosc două semiconsoane, [ɣ] și [ɔ]. Graiul muntean din Baranja cunoaște numai semivocală [ɣ], iar dialectul istroromân, cu [ɣ] cunoaște și [ɥ] (care nu există în alte variante), în timp ce graiul ardelean nu cunoaște nici o semivocală. Din semiconsoane românești [j] și [w], graiurile băieșilor le cunosc pe amândouă, iar istroromâna cunoaște numai [j].

Diftongul [ɣa] nu există în graiul ardelean, iar toți în afară dialectului istroromân cunosc diftongi [ja], [je], [jo] și [ju]. Diftongul [wa] există numai în limba română standard și în graiul muntean din Baranja, iar [ɔa] numai în limba română standard și graiul muntean ludăresc. Diftongul [ɣo] este cunoscut numai limbii române standard, dar este posibilă și existența lui în graiurile muntene. Este posibil și că graiul muntean ludăresc îl cunoaște și pe diftongul [wə]. Graiurile muntene au păstrat cel mai mare număr de diftongii românești, iar muntean ludăresc cunoaște și [oə]. Dialectul istroromân și graiul ardelean, din cauza existenței a vocalei deschise [æ] au dezvoltat diftongul [jæ]. Istroromâna încă cunoaște și [ɣe], [ɥa] și [ɥo], iar graiul ardelean cunoaște [jɑ].

Istroromâna nu cunoaște diftongi discendenți, dar este posibilă existența diftognilor [aj], [ej], [uj]. Graiurile băieșilor toate cunosc diftongii [aj], [aw], [əj], [əw], [ij], [ej], [ij], [oj], [ow] și [uj]. Ambele graiuri muntene cunosc [iw], iar numai graiul muntean din Baranja cunoaște [ew]. Diftongul discendent [iw] există numai în româna standard. Graiul ardelean cunoaște și diftongi [æj] și [ɑw], pe care alte variante a limbii române nu le cunosc. Existența diftongului [iw] este posibilă în ambele graiuri muntene, în timp ce numai graiul muntean ludăresc poate îl cunoaște și pe diftongul [əw].

Nu avem informații despre triftongii în dialectul istroromân. Toate graiurile băieșilor cunosc numai un triftong: [jej]. [jaw] apare în graiul ardelean (care, la rândul lui, cunoaște și [jæj]) și muntean ludăresc, iar pe triftongul [ɣaj] îl cunosc graiuri muntene. Graiul muntean din Baranja îl cunoaște pe diftongul [ɣaw], iar muntean ludăresc [jaj]. Muntean din Baranja are predispoziții pentru existența triftongilor [jew], [jaj] și [jaw], iar muntean ludăresc poate cunoaște [ɔaj], [jɔa] și [ɣɔa], pe care-i cunoaște numai româna standard.

6.3 CONSOANELE

Pentru a face analiza consoanelor a tuturor variantelor a limbii române, vom oferi o tabelă pentru fiecare varianta analizată a românei pentru că există multe sunete care se deosebesc între sine prin numai o caracteristică, și oferind mai multe tabele prezentarea consoanelor va fi mai clară. Vom începe cu tabela a limbii române standard, apoi vom trece la istroromâna, și în final, la graiurile băieșilor (ardelean, apoi muntean din Baranța și muntean ludăresc).

Vorbind în general putem spune că dialectul istroromân are cel mai bogat sistem consonantic, dar este și dialect care s-a mai îndepărtat de româna standard: s-a apropiat foarte mult de limba croată. Este singur dialect pe care l-am studiat care cunoaște [j] ca consoană, ci nu ca semivocală și are numai un sunet specific, [ɣ] (nu enumăram [tɕ] și [dz] pentru că poate sunt rezultate influenței graiurilor čakaviene din Istria și a limbii italiene). Graiul ardelean are sistemul consonantic cel mai specific, încât nu cunoaște o parte de sunete a limbii române standard ([tʃ], [g'] și [k']) ci a introdus consoane necunoscute și limbii române standard și limbii croate standard și altor graiurilor: [tɕ], [ɕ] și [z]. Totuși, graiurile čakaviene din Istria cunosc sunetul [tɕ]. Trebuie menționat că graiul muntean din Baranța și muntean ludăresc au sistemul consonantic identic.

După analizarea tabelelor am venit la aceste concluzii:

- 1) consoanele [b], [p], [m], [f], [v], [g], [k], [h] au aceleași caracteristici în fiecare varianta a limbii române
- 2) poziția consoanelor [d], [t], [z], [s], [ts], [l], [n] are variații mici: [d], [t], [l], [n] pot fi (linguo)dentale, [z], [s], [ts] (linguo)dentale sau alveolare.
- 3) [r] este singură consoană care apare în toate variante a limbii române și care își schimbă poziția cel mai mult: de la consoană apicală, dentală, până la consoană linguodentală sau alveolară.
- 4) toate inovații ([d''], [t''], [l'], [ŋ] în cel mai mare număr de cazuri probabil sub influența croată; [tɕ], [dz], [ɕ], [z]) apar la consoane mediolinguale.

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI							
			<i>bilabiale</i>	<i>labiodentale</i>	<i>apicală, dentală</i>	<i>linguodentale</i>	<i>dentale</i>	<i>anteropalatale</i>	<i>palatală</i>	<i>velare</i>
						<i>prelinguale</i>		<i>mediolinguale</i>		<i>postlinguale</i>
NESONANTE	<i>occlusive</i>	<i>sonore</i>	<i>b</i>			<i>d</i>		<i>g'</i>		<i>g</i>
		<i>surde</i>	<i>p</i>			<i>t</i>		<i>k'</i>	<i>k</i>	<i>k</i>
	<i>fricative</i>	<i>sonore</i>		<i>v</i>		<i>z</i>		<i>ʒ</i>		
		<i>surde</i>		<i>f</i>		<i>s</i>		<i>f</i>		<i>h</i>
	<i>africate</i>	<i>sonore</i>						<i>ɟʒ</i>		
		<i>surde</i>					<i>ts</i>	<i>tʃ</i>		
SONANTE	<i>lichide</i>	<i>vibrante</i>			<i>r</i>					
		<i>laterale</i>					<i>l</i>			
	<i>nazale</i>		<i>m</i>			<i>n</i>				

Tabela 6.2. Criteriile clasificării consoanelor limbii române standard¹³⁸

Este important de menționat că tabela aceasta nu cuprinde consoana *x* pentru că se citește ca două consoane ([k] + [s] sau [g] + [z]). La fel, am decis să inserăm sunetul [k] după Cojocar, cu două valori: cea de velară, când îl găsim în cuvinte românești și [k] palatală, găsită numai în internaționalisme.

¹³⁸ BĂRBUȚĂ, Ion, et. al., coordonator COTELNIC, Teodor, *Gramatica uzuală a limbii române*, Litera, Chișinău, 2000, p. 11

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI							
			bilabiale	labiodentale	apicală, dentală	dentale	alveolare	anteropalatale	palatale	velare
					prelinguale		mediolinguale)			postlinguale
NESONANTE	oclusive	sonore	b			d			d''	g
		surde	p			t			t''	k
	fricative	sonore		v			z	ʒ	j	ɣ
		surde		f			s	ʃ		h
	africate	sonore						ʤ		
		surde					ts	tʃ		
SONANTE	lichide	vibrante			r					
		laterale				l		l'		
	nazale		m			n		ɲ		

Tabela 6.3. Criteriile clasificării consoanelor dialectului istroromân¹³⁹

¹³⁹ KOVAČEC, A., *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998., p. 251

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI						
			<i>bilabiale</i>	<i>labiodentale</i>	<i>dentale</i>	<i>alveolare</i>	<i>alveolopalatale</i>	<i>palatale</i>	<i>velare</i>
					<i>prelinguale</i>		<i>mediolinguale</i>		
NESONANTE	<i>oclusive</i>	<i>sonore</i>	<i>b</i>		<i>d</i>				<i>g</i>
		<i>surde</i>	<i>p</i>		<i>t</i>				<i>k</i>
	<i>fricative</i>	<i>sonore</i>		<i>v</i>	<i>z</i>		<i>ʒ</i>	<i>ʒ</i>	
		<i>surde</i>		<i>f</i>	<i>s</i>		<i>f</i>	<i>ε</i>	<i>h</i>
	<i>africate</i>	<i>sonore</i>						<i>dz</i>	
		<i>surde</i>			<i>ts</i>			<i>tc</i>	
SONANTE	<i>lichide</i>	<i>vibrante</i>				<i>r</i>			
		<i>laterale</i>			<i>l</i>		<i>l'</i>		
	<i>nazale</i>		<i>m</i>		<i>n</i>		<i>ñ</i>		

Tabela 6.4. Criteriile clasificării consoanelor graiului ardelean¹⁴⁰

Reținem important de menționat faptul că consoanele [n] și [ñ] se deosebesc numai prin trasatura lui [ñ] de a fi consoană dentală palatalizată. Din această cauza, le am clasificat în palatale.

¹⁴⁰ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 52

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI						
			bilabiale	labiodentale	dentale	alveolare	alveolopalatale	palatale	velare
					prelinguale	mediolinguale			postlinguale
NESONANTE	occlusive	sonore	b		d			g'	g
		surde	p		t			k'	k
	fricative	sonore		v	z		ʒ		
		surde		f	s		ʃ		h
	africate	sonore						ɟʒ	
		surde			ts			tʃ	
SONANTE	lichide	vibrante				r			
		laterale			l		l'		
	nazale		m		n		ɲ		

Tabela 6.5. Criteriile clasificării consoanelor graiului muntean din Baranja¹⁴¹

Este important de menționat faptul că consoanele [n] și [ɲ] se deosebesc numai prin trasatura lui [ɲ] de a fi consoană dentală palatalizată. Din această cauza, le am clasificat în palatale.

¹⁴¹ RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 60

PREZENȚA SAU ABSENȚA ZGOMOTULUI	MODUL DE ARTICULARE		LOCALIZAREA OBSTACOLULUI						
			bilabiale	labiodentale	dentale	alveolare	alveolopalatale	palatale	velare
					prelinguale				
NESONANTE	occlusive	sonore	b		d			g'	g
		surde	p		t			k'	k
	fricative	sonore		v	z		ʒ		
		surde		f	s		ʃ		h
	africate	sonore						ɟʒ	
		surde			ts			tʃ	
SONANTE	lichide	vibrante				r			
		laterale			l		l'		
	nazale		m		n		ɲ		

Tabela 6.6. Criteriile clasificării consoanelor graiului muntean ludăresc¹⁴²

Consoanele [n] și [ɲ] se deosebesc numai prin trasatura lui [ɲ] de a fi consoană dentală palatalizată. Din această cauză, le am clasificat în palatale.

¹⁴² RADOSAVLJEVIĆ, P., *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010, p. 68

7 CONCLUZII

În această lucrare am analizat caracteristicile fonetice și fonologice ale limbii române standard, ale dialectului istroromân și ale graiurilor băieșilor (graiul ardelean, graiul muntean din Baranja și graiul muntean ludăresc). Motivul nostru pentru un asemenea fel de analiză este faptul că aceste variații a limbi române până acum nu au fost comparate, iar sperăm ca analiza noastră se va dovedi ca utilă și în cercetări viitoare.

La început am definit diferențe între termeni croați și românești de limba, dialect, subdialect și grai, venind la concluzie că termenul croat *narječje* corespunde în cea mai mare măsură termenului românesc *dialect*, croată *dijalekt* corespunde termenului românesc *subdialect*, iar termenul românesc *grai* corespunde termenului *govor* din croată. Folosind definiții de Costantinescu-Dobridor, Trask și Radosavljević, am decis să folosim termen de *dialect* pentru istroromâna (acesta fiind unul dintre patru dialecte istorice ale românei), și termenul *grai* pentru toate variante ale românei băieșilor.

După partea introductivă cu termeni generali din fonetică și fonologie, precum sunt vocale, semivocale, ș.a.m.d., am descris în mod detaliat vocalele, diftongii, triftongii, hiatul și accentul în limba română standard. Am îndeplinit descrierea noastră cu niște tabele. O asemenea analiza, am făcut-o și pentru dialectul istroromân și graiurile băieșilor, și le-am adăugat și niște exemple de perechi minimale.

Comparând și analizând tabelele noastre, am venit la concluziile următoare: sistemul vocalic a variantelor române pe teritoriul Croației s-a schimbat mai puțin decât sistemul consonantic. Graiul muntean din Baranja are sistemul vocalic identic cu sistemul vocalic al românei standard, în timp ce muntean ludăresc cunoaște și alofonul lui [e]: [ě]. Sistemul vocalic cel mai mare aparține graiului ardelean, care, alături de vocale tipice limbii române standard, cunoaște și [æ] și [ɑ] (pe care le folosește și dialectul istroromân) și alofone lor [e̞] și [o̞]. La fel putem să concludem că toate vocale analizate pot fi clasificate prin frecvența lor de apariție în limba română standard, în dialectul istroromân și în graiurile băieșene. Le putem clasifica în vocalele primare, secundare și terțiare. Vocalele sistemului de bază (v. primare) există în toate variante analizate ale românei: [a], [ə], [e], [i], [o] și [u]. Din vocalele secundare, [æ] și [ɑ] apar în dialectul istroromân și în graiul ardelean. Vocala [i], pe care am clasificat-o și ea prin vocale secundare, se găsește, de fapt, între vocale primare și

cele secundare pentru că apare în româna standard, în toate graiuri băieșilor și în dialectul istroromân, dar vorbitorii acestui dialect o folosesc foarte rar și în mod inconștient. Vocalele terțiare ar fi [ɛ̃], [ɔ̃] (graiul ardelean) și [ɛ̃] (graiul muntean ludăresc) și sunt, de fapt, alofone vocalelor [e] și [o]. Le am enumerat pentru că în graiurile respective au rolul distinctiv.

Vorbind despre semiconsoane, semivocale, diftongi și triftongi, trebuie spus că graiul muntean ludăresc cunoaște două semiconsoane, [ɛ̃] și [ɔ̃], în timp ce graiul muntean din Baranja cunoaște numai semivocală [ɛ̃]. Dialectul istroromân, cunoaște [ɛ̃] și [ɹ] (care nu există în alte variante). Graiul ardelean nu cunoaște nici o semivocală. Din semiconsoane românești [j] și [w], graiurile băieșilor le cunosc pe amândouă, iar istroromâna cunoaște numai [j].

Graiul ardelean nu cunoaște diftongul [ɛ̃a], iar numai dialectul istroromân nu cunoaște diftongi [ja], [je], [jo] și [ju]. Diftongul [wa] există numai în româna standard și în graiul muntean din Baranja. La fel, numai româna standard și graiul muntean ludăresc folosesc [ɔ̃a]. Diftongul [ɛ̃o] este cunoscut numai limbii române standard, dar este posibilă și existența lui în graiurile muntene. Este posibil și că graiul muntean ludăresc să cunoască diftongul [wɔ̃]. Graiurile muntene au preservat cel mai mare număr de diftongii românești, iar numai muntean ludăresc a introdus un diftong nou: [oɔ̃]. Dialectul istroromân și graiul ardelean, din cauza existenței vocalei deschise [æ] au dezvoltat diftongul [jæ]. Istroromâna încă cunoaște și [ɛ̃e], [ɹa] și [ɹo], iar graiul ardelean cunoaște [jɔ̃].

Istroromâna nu cunoaște diftongi discendenți, dar este posibilă existența diftognilor [aj], [ej], [uj]. Diftongii [aj], [aw], [əj], [əw], [ij], [ej], [ij], [oj], [ow] și [uj] se folosesc de toți vorbitorii graiurilor băieșilor. Ambele graiuri muntene cunosc [iɹ], dar numai graiul muntean din Baranja cunoaște [ew]. Diftongul discendent [iɹ] există numai în româna standard. Graiul ardelean cunoaște și diftongi [æj] și [ɔ̃w], pe care alte variante a limbii române nu le cunosc. Existența diftongului [iɹ] este posibilă în ambele graiuri muntene, în timp ce numai graiul muntean ludăresc poate cunoaște și diftongul [əw].

Nu avem informații despre triftongii în dialectul istroromân. Din graiurile băieșilor, toate cunosc numai triftong [jej]. În graiul ardelean apare [jaw], iar acest grai este singur care cunoaște și triftongul [jæj]. Triftongul [jaw] există și în muntean ludăresc, iar pe triftongul [ɛ̃aj] îl cunosc graiuri muntene. Graiul muntean din Baranja folosește triftongul [ɛ̃aw], iar muntean ludăresc [jaj]. Muntean din Baranja are predispoziții pentru existența triftongilor

[jew], [jaj] și [jaw], iar este posibil că muntean ludăresc cunoaște [ɔaj], [jɔa] și [ɛɔa], pe care-i cunoaște numai limba română standard.

În ceea ce privește consoanele, dialectul istroromân are sistemul consonantic cel mai bogat, dar sistemul lui consonantic s-a îndepărtat cel mai mult de limba română standard și s-a apropiat foarte mult de limba croată. Este singurul dialect pe care l-am studiat care cunoaște [j] ca consoană, ci nu ca semivocală. La fel, istroromâna are numai un sunet specific, [ɣ] (nu enumăram [tɕ] și [dz] pentru că sunt rezultate de influența graiurilor čakaviene din Istria și a limbii italiene).

Graiul ardelean are sistemul consonantic cel mai specific, încât nu cunoaște o parte de sunete a limbii române standard ([f], [g'] și [k']) ci a introdus consoane noi, care nu există nici în limba română standard, nici în croată standard nici în graiurile muntene: [tɕ], [ɛ] și [z]. Totuși, graiurile čakaviene din Istria cunosc sunetul foarte similar sunetului ardelean [tɕ]. Trebuie menționat că graiul muntean din Baranja și muntean ludăresc au sistemul consonantic identic.

La fel, am conchis că consoanele [b], [p], [m], [f], [v], [g], [k], [h] au aceeași caracteristici în fiecare varianta a limbii române, în timp ce poziția consoanelor [d], [t], [z], [s], [tɕ], [l], [n] are variații mici: [d], [t], [l], [n] pot fi (linguo)dentale, [z], [s], [tɕ] (linguo)dentale sau alveolare. Consoană [r] este singură consoană care apare în toate variante a limbii române și care își schimbă poziția cel mai mult: de la consoană apicală, dentală, până la consoană linguodentală sau alveolară. Toate inovații ([d''], [t''], [l''], [ŋ] în cel mai mare număr de cazuri probabil sub influența croată; [tɕ], [dz], [ɛ], [z]) apar la consoane mediolinguale.

8 SAŽETAK

U ovome smo radu analizirali fonetska i fonološka obilježja standardnog rumunjskog jezika, istrorumunjskog dijalekta te bajaških govora (erdeljskog, baranjskog muntenskog i ludarskog muntenskog). Naš glavni motiv za analizu bila je činjenica kako do sad još nitko nije usporedio te tri varijante rumunjskog jezika, a nadamo se da će se pokazati korisnom i u daljnjim istraživanjima povezanosti svih rumunjskih jezičnih varijanti.

Na početku rada definirali smo razlike između hrvatskih i rumunjskih pojmova jezika, narječja, dijalekta i idioma, te ustvrdili da hrvatski pojam narječja odgovara rumunjskom pojmu dijalekta (rum. *dialect*), hrvatski *dijalekt* odgovara rumunjskom poddijalektu (rum. *subdialect*), a *govor* rumunjskom pojmu *grai*. Služeći se definicijama Costantinescu-Dobridora, Traska i Radosavljevića odlučili smo se koristiti rumunjskim terminom *dialect* za istrorumunjski (on je jedan od četiriju povijesnih dijalekata rumunjskog jezika), i rumunjskim terminom *grai* za sve govore Roma Bajaša na području Republike Hrvatske.

Nakon uvodnog dijela o općim pojmovima fonetike i fonologije, poput vokala, poluglasa i sl., detaljno smo opisali vokale, diftonge, triftonge, hijat, konsonante i naglasak standardnog rumunjskog jezika, a njihove smo podjele prikazali u tablicama. Isto smo napravili s istrorumunjskim dijalektom te bajaškim govorima, a za te smo dvije varijante rumunjskog još naveli i neke primjere minimalnih parova.

Nakon toga, usporedivši tablice vokala, došli smo do zaključka kako sve vokale možemo podijeliti u tri veće skupine. Prvu skupinu čine vokali koji se javljaju u svim varijantama rumunjskog koje smo proučavali, a to su [a], [ə], [e], [i], [o] i [u]. Sekundarnu bi skupinu činili vokali [ɨ], [æ] i [ɑ], zato što se javljaju samo u određenim varijantama. Tako se [æ] i [ɑ], kao što smo već napomenuli, pojavljuju samo u istrorumunjskom i u bajaškom erdeljskom. Zaključili smo da bismo vokal [ɨ] najpreciznije smjestili između primarne i sekundarne vokalske skupine zato što, iako službeno u istrorumunjskom ne postoji (a u ostalim se dijalektima uredno realizira), njegovi ga govornici ponekad nesvjesno koriste na mjestima gdje inače dolazi vokal [ə]. Tercijarna skupina vokala obuhvaća one vokale (točnije, alofone) koji postoje samo u određenim idiomima: [ɛ], [ɔ] (bajaški erdeljski) i [ě] (bajaški ludarski).

Od bajaških idioma, muntenski ludarski poznaje dva poluvokala, [ɛ] i [ɔ], a baranjski samo [ɛ]. U istrorumunjskom, osim poluvokala [ɛ], postoji i [ɹ]. Erdeljski bajaški ne koristi niti jedan poluvokal. Od polukonsonanata, bajaški idiomi poznaju oba rumunjska poluvokala, [j] i [w], a istrorumunjski poznaje samo [j].

Sve varijante rumunjskog osim istrorumunjskog dijalekta koriste diftonge [ja], [je], [jo] i [ju], a diftong [ɛa] ne postoji samo u bajaškom erdeljskom. Diftong [wa] koriste samo standardni rumunjski i bajaški muntenski iz Baranje, dok [ɔa] dijele standardni rumunjski i muntenski ludarski. Iako diftong [ɛo] postoji samo u standardnom rumunjskom, ne možemo isključiti mogućnost njegova postojanja i u oba bajaška muntenska idioma. Moguće je da muntenski ludarski koristi i [wə]. Radi postojanja otvorenog vokala [æ] istrorumunjski i bajaški erdeljski uveli su i diftong [jæ]. Istrorumunjski dijalekt još koristi i [ɛɛ], [ɹɹ] i [ɹo], a bajaški erdeljski [jɹ].

Iako u istrorumunjskom službeno ne postoje dilazni diftonzi, nije isključeno postojanje diftonga [aj], [ej], [uj]. Svi bajaški idiomi koriste [aj], [aw], [əj], [əw], [ij], [ej], [ij], [oj], [ow] i [uj], a oba muntenska idioma poznaju [iw], dok samo u muntenskom baranjskom postoji i [ew]. Samo standardni rumunjski koristi [iw]. Bajaški erdeljski uveo je i ovdje inovaciju, diftonge [æj] i [ɔw], koje ostale varijante ne poznaju. Moguće je da u oba muntenska bajaška idioma postoji diftong [iw], a muntenski ludarski mogao bi poznavati i diftong [əw].

Nemamo informacija o triftonzima u istrorumunjskom dijalektu. Što se bajaškim idioma tiče, samo se jedan triftong javlja u sva tri idioma: [jej]. [jaw] se pojavljuje u bajaškom erdeljskom (koji opet uvodi inovaciju, [jæj]) i u muntenskom ludarskom, a [ɛaj] koriste oba bajaška muntenska dijalekta. U baranjskom se muntenskom koristi [ɛaw], a u ludarskom [jaj]. Postoji mogućnost da baranjski muntenski koristi triftonge [jew], [jaj] i [jaw], a ludarski [ɔaj], [jɔa] i [ɛɔa], koje poznaje i standardni rumunjski jezik.

Što se konsonanata tiče, tu se istrorumunjski dijalekt pokazao najbogatijim, ali i najviše se približio hrvatskom konsonantskom sustavu, pa tako jedini od svih rumunjskih varijanata koje smo proučavali, koristi [j] kao konsonant, a ne polukonsonant. Također, ako izuzmemo čakavsko [tɕ] i talijansko [dz], ima jedini specifični glas, [ɣ].

U erdeljskom bajaškom ne postoje [tʃ], [gʻ] i [kʻ], no u tom se govoru javljaju konsonanti [tɕ], [ɕ] i [z]). Muntenski baranjski i muntenski ludarski imaju isti konsonantski sustav.

Nadalje, karakteristike konsonanata [b], [p], [m], [f], [v], [g], [k], [h] ostaju iste u svim sustavima, dok mjesto zapreke varira najviše kod [z], [s], [ts], koji mogu biti lingvodentalni, dentalni ili alveolari. Konsonanti [d], [t], [l], [n] pokazuju manju varijaciju: mogu biti lingvodentalni ili dentalni. Konsonant [r] pokazuje najviše nedosljednosti: može biti apikodentalni konsonant, kao i lingvodentalni i alveolarni. Zanimljivo je primijetiti kako se sve inovacije nepoznate rumunjskom jeziku pojavljuju kod srednjojezičnih konsonanata. Tako su sve varijante rumunjskog razvile [l'], [ň], zatim [d''], [t''], dok je erdeljski razvio najrazličitiji sustav, u kojem su zastupljeni i konsonanti [tɛ], [dz], [ɛ], [z]).

9 ANEXĂ

Aceste povești au fost transcrise în vara 2013 ca parte a cursului ținut de *Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și a Jeiână*. Textul *Amęv žejânskile tenis* a fost citit de Adrijana Gabriš, și transcris de autorul acestei lucrări. Textele *A mę matematika*, *Teta Jęlina*, *Amęle pupe* și *La sudoper* sunt preluate din interviul cu Iris Perhat și transcrise de autorul. Vorbitoarele sunt născute în Žejân, dar nu folosesc dialectul istroromân zilnic, și este posibil că transcripția poveștilor lor nu corespunde exemplelor preluate din Kovačec sau Caragiu Marioțeanu, sau că există nepotrivirile în text. Totuși, am decis să ne folosim de aceste texte pentru că aceste sunt exemple cele mai noi a dialectului istroromân.

AMEV ŽEJÂNSKILE TENIS

Adrijana Gabriš, 17 iulie 2013, Rovinj

Částo av na hrvátcki napisejt Lili če lj-av fost mája dela Grzele. Já av jako čuda putujt prin svit ši jáko av ân fin sastav napisejt na hrvácki e jo l-am prevedit na žejânski ân mârâč de 2011.

Ân vëra de 2008. am lukrát ân Majorka ân ru lok karle se kljema Alkudia. O podne, dupa lâhka merinde am plavejt ši datunče počivujt la televizije. Ši ku sëra m-jav vâk lukrát, čuda vote nám vo ni kavtât samo kând av jigrajt tireru tenisâč Rafael Nadal din Majorka. Jušto čâ vëra av fost privile ân svit ke av pobjedit Federer ân Pariz, Roland Garros ši Wimbledon. Kând am fost majtirera, ši jo am rád jigrajt tenis pak am jáko rád kavtât ašâve mâr utakmice.

Ši ašâ m-jav o delapodne, aštic ča kând skoro zatmic, verit ân kâp ke ke am jo ašâ rád tenis, dinčâ ke m-am ântre pedesët let ân Žejân jáko rád jigrajt na kolčić. Fost av čë jáko fine zile de ditinjstvo. Kând am din Rika âmnât ân Žejân la ujcu Tone le Grzele, vezut mi s-av ke meg jáko depârte – ân Divljile Zapad. Čësta n-âv fost asfaltirujta e kurijerele n-âv trâs sako toliko. Ku sëra am berit la zëda. Ân járna nam plazit prin škârpe, ân vëra am berit čirišnji ši alur. Fost av čuda vâč, kâlj, oj e majviše porč, skoro la sâka kâsa.

Krabuljile, porči kând sav koljit, kume avanture av čâ fost! Jigrejt n-am dela domarëca prla sëra, ma de tote jigre majrâd m-am jigrejti na kolčić. Jigrejt n-am čija ân čela brig dela Grzele kâtra Matijo, amelj zrmân Edo ši Lučano ši vro vota Mauro lu Matijo karle av verivujt din Tâlije, Davorka lu Pâvka kara m-jav ân Žejân fost majdrâga prijateljica ši jo. Majmajânće av fost de fáče kolčiću. Čâ av fost lukru de čëlji majmâr, ke lëmna kara av fost lunga kode dvâjset centimëtri s-av morejt bire našpiči ku oštra sekure pre gros. Domislês me ke s-av lëmna plazit prla av vo špičit ši ke av dâhnit kum av fost friška. Mi se vëde ke am vlavejt grânele de bukva, lipa, çëru, sliva, ali de liska. Bâtu ku karle se bušë kolčiću je lung kode trideset centimëtri. Domislês me ke am vâk kând am kavtât grânele, ku oklji čršit glátke ši okrugle de kare se ra putë oceči fine rekete. Amëv ujcu av la hliv sup štâla avut o visoka čëšpa. Avut av fine, trde, sivasto-kafëtaste grâne, jušto prâve de fáče bâtu ši kolčiću. Kolčiću-j kaši bočica de tenis. Skakë despre vâle kând se ku bâtu bušë preste špik. Triba-j afla právile lok ši kât se va jáko buši preste špik ašâ neka kolčiću skočë samo kode ân mëtâr ân sus. Prla-j sus, majmânât kând se pošnë spuščuj, triba-l je buši prin pode ašâ neka odletë če majdepârte.

Akuj kolčiču odleṭe majdepârte, čela-j pobjednik.

Užejt nam fini jigrej vâlje la låk. Čâ s-av ano vezut ašâ depârte kând am fost mič e morke nuj ni ân kilomētâr dela Matijo.

Kând av vëra finjujt ši dupa tota zija če n-am jigrajt ši fost skupa, užejt am ji ân čëšpa ši uživujt mânkâ bure, modre čëšpi. Ma nuškând nâv ni fost aša bure ni modre ke l-am mânkât ši mânće nego av fost zdrile.

A MEŃ MATEMATIKA

Iris Perhat, 19 iulie 2013, [s. 1]

Domisleş me din şula kând am krenit morke ân treći- četvrti. Matematika num-jav jâko meş ši atunče m-jav užejt mãja ziče neka meğ la Ines ili la Adrijana, no, neka-m ažutu. Şi atunče vişe am volit ji la Ines, ke Ines âm-jav, kum raş ziče, Ines âm-jav napisejt če-j triba ši jo am verit a kâsa ši am samo pripisejt ân bilježnica – teka ši to je to. E la Adrijana ši la Rosana am meş samo o vota e jâ m-jav vrut ažutâ, neka me ânveça e mije nâv ça baş odgovarujt ši vişe nâm la jâ meş.

TETA JEĽINA

Iris Perhat, 19 iulie 2013, [s. 1]

A jâ -- Kând av -- Teta JeĽina lu Matijo -- Avut av oštarije, ši avut av čela bânâk ši kum av finit bânâku, av fost, de stâkla av fost, kaşi nuşkara, kum raş ziče, vetrinica, niska vetrinica de stâkla ši čija av fost ačâle čikulâde: *Seka, Braco*, kikiriki, pa čelji bambone *Pepermint*, ši fost av žvake u boji: rojše, gâbira, zelena --

Şi vâk av ân ačâ lâtica av -- av fost nuşte de mire, m-jav užajt aduče. Şi kând am fost la teta Draga lu Juki ân Merika, pak am aflât hârta če lj-av pisejt teta JeĽina de mire kând m-am fakut- ke sav fakut Iris, ši ke-j grâsa ši fina.

Şi aşa -- Jo am vo avut râd samo m-je žâ ke av râno murit, jo am fost mika, ši râno av murit -- Şi domisleş me jo am užejt stâ ân Kubina e jâ av avut žos la Matijo kâsa e okna de kuhinje lj-av kavtât kâtra Kubina ši jo am stât ân Kubina e jâ m-av užejt kljemâ. Nâm, nâm vrut ji, âstez âm je žâ.

AMEĽLE PUPE

Iris Perhat, 19 iulie 2013, [s. 1]

E jo am avut o pupa ši am vo akacât dela teta, din Tâlije m-javo adus. Fina, fina pupa, avut av kafetast lunž peş, avut av o fina âba kikljica. Şi ku jâ m-am jigrajt. Şi jo m-jam, jo m-jam ânsa užejt fâče pupa de kuşin. Jo m-jam kuşinu užejt anveşti ân ra meş pidama, ši ku ačela kuşin am meş jigrejt ši pra fâra am ku je pohajujt, ši aşa -- Kaşi ke m-je mik feçor.

LA SUDOPER

Iris Perhat, 19 iulie 2013, [s. 1]

--E prin kâsa am volit vâk tot lukra. Ši pometi, ši složi, ši čeva otari, pomivuj ši aša -- Dopadit mi sav jâko pomivuj ši domislęs me ke n-am putut prla sudoper ši atunče am avut o mika -- mika škâta de -- ân jâ am cirut hartâča ši boksu de postolele čisti. Fost av škuro zelena ši jo m-jam užejt čâ duče la sudoper ši pre jâ-m stât ši čâ m-jav fost jušto meŗa -- neka me pok kreteŗ kode sudoper.

10 BIBLIOGRAFIE

- AVRAM, Andrei, *Probleme de fonologie a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2009
- AVRAM, Mioara, SALA, Marius, *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001
- AVRAM Mioara et. al., coordonator SALA, Marius; *Enciclopedia limbii române*, Univers enciclopedic, București, 2001
- BĂRBUȚĂ, Ion, et. al., coordonator COTELNIC, Teodor, *Gramatica uzuală a limbii române*, Litera, Chișinău, 2000
- BURLACU, Mihai, *Istro-romanians: the Legacy of a Culture*, Bulletin of the Transilvania University of Brașov, Vol. 3 (52), 2010
- CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, GIOSU, Ștefan, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, TODORAN, Romulus, *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977
- COJOCARU, Dana, *Romanian Grammar*, SEELCR, 2003
- CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe; *Mic dicționar de terminologie lingvistică*; Albatros, București, 1980
- DENSUSIANU, Ovid, *Istoria limbii române*, Vol. 1, Editura științifică, București, 1961
- DENSUSIANU, Ovid, *Istoria limbii române*, Vol. 2, Editura științifică, București, 1961
- DOROBĂȚ, Ana, FOTEA, Mircea, *Limba română de bază, Vol. 1*, Institutul european, Iași, 1999
- GAFU, Cristina, NUBERT CHEȚAN, Mihaela, *Insule de conservare a identității etnice. Istroromâni*, „Philologica Jassyensia“, An III, Nr. 1, 2007
- HRVATIC, Neven, IVANČIĆ, Suzana, *Povijesno – socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj*, „Društvena istraživanja“, vol. 9, no. 2-3 (46 – 47), 2000
- IONESCU, Emil, *Manual de lingvistică generală*, Universitar, București, 2001
- KOVAČEC, August, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula, 1998
- KOVAČEC, August, *Status kontinentalnih balkanskoromanskih idioma i 'relativistički pristup'*, Suvremena lingvistika, 1993, Zagreb, nr. 35 – 36, p. 131 – 141
- Ministerul Afacerilor Externe și Institutul „Eudoxiu Hurmuzachi“, coordonator BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina, *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni – Aspecte Identitate și Culturale*, Editura Universității din București, 2012

PONS, Emmanuelle, *Țigani din România. O minoritate în tranziție*, Compania, București, 1999

RADOSAVLJEVIĆ, Petar, *Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013

RADOSAVLJEVIĆ, Petar, *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010

RADOSAVLJEVIĆ, Petar, *Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația*, „Philologica Jassyensia”, An VIII, Nr. 2 (16), 2012

RADOSAVLJEVIĆ, Petar, *Pogled na bajaške dijalekte u Hrvatskoj*, „Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije”, 2010, p. 435 – 447

ROSETTI, Alexandru, *Introducere în fonetică*, Editura științifică, București, 1967

ROSETTI, Alexandru, *Istoria limbii române: de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Editura pentru literatura, București, 1968

SARAU, Gheorghe, *Rromii, India și limba rromani*, București, 1997

TRASK, Robert Lawrence, *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Asociația pentru Conservarea Limbilor Vlahă și a Žejân: <http://www.vlaski-zejanski.com/>

IPA (2005): <http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/fullchart.html>

Portalul croat de limbă: <http://hjp.novi-liber.hr/>

Recensământ, Republica Moldova, 2004:
<http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=263&id=2208>

Recensământ, România, 2011:
http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf

Semnele fonetice IPA: <http://ipa.typeit.org/full/>

Wikipedia: http://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_istrorom%C3%A2n%C4%83